

e. Școlile din județul Mureș

Actualul județ Mureș, la începutul secolului al XIX-lea, aparținea de comitatul Turda (Cercul de sus) și de vechiul Scaun al Mureșului.

În anul în care venea Petru Maior la *Reghin* (1785), acest oraș era capitala celui mai mare comitat din Transilvania, al Turzii. Aici era Tabula continua (pînă în 1792). Iar Tg. Mureș, sorocit să devină capitala secuimii, îngloba comunele din sud-estul județului de astăzi. La numărul de 248 de sate, n-are decît două centre urbane : Tg. Mureș și Reghin.

Tg. Mureș. În veacul al XVIII-lea erau vestite școlile sale „latinești”. Veneau la ele tineri români și din satele îndepărtate ale Cîmpiei, căci Blajul nu-i putea cuprinde pe toți. Așa, la 1796 aflăm pe feciorul popii Iosif din Țăgșor, Vertig Simion, care „în gimnaziul rom. cat. al Vașarheiului au frecventăluit cu bună purtare și au isprăvit *Rethorica*, și ungurește și nemțește știind bine“ ; e recomandat de protopopul Daniil al Cătinei bunăvoinței lui Bob spre a-l primi în seminarul din Blaj, iar dacă n-ar încăpea, „măcar pîne mai acum să capete“¹.

Pe lângă gimnaziul rom. cat. funcționa și o școală normală. Amîndouă instituțiile erau conduse de călugări franciscani. Cei ce frecventau normala, treceau, de obicei, în gimnaziu. Pe la 1828 îi găsim aici pe frații Moldovan din Chirileu, Isaia și Vasile (ultimul, fost prefect al Legiunii III la 1848). În ea „se propuneau toate obiectele în latinește“. „Nu era iertat a vorbi ungurește sau românește ; cine era prins, era purtat prin școală cu «tabla măgarului» în spate sau i se lega de gît o oală cu cenușă : *ignum-stignum habe*“². Același spune că „pe atunci (1828) erau în norme (școli primare superioare orășenești) feciori cu mustață, că se prindeau la cătane cu funia și care era la școală era scutit de serviciul militar“.

Aici și cam în aceeași vreme, își făceau studiile frații Hodoș, Iosif și Zaheu, din Morești, iar între 1815 și 1818 le isprăvea cu elogii fiul protopopului din Alma de pe Tîrnava Mare, David Almășan, viitor profesor al școlii din Vălenii-de-Munte și al primului liceu românesc ortodox din Transilvania (Brașov). Iar la 1829, după ce isprăvise cursurile juridice și filozofice în liceul academic rom. cat. din Cluj, își făcea — tot aici — stagiul de „cancelist“ la Tabla Regească, spre a deveni avocat³.

Aveau și maghiarii reformați o școală normală și un colegiu — foarte vestit —, însă accesul în amîndouă instituțiile era, pentru români, limitat. De aceea, aceștia se îndreaptă în „rînduri groase“, spre școala normală și gimnaziul romano-catolic. Astfel, în 1832, din 140 de elevi înscriși în gimnaziu, 80 erau români ; iar în 1842, romano-catolici sînt abia 55, pe cînd români 66 ; chiar la 1862 numărul celor dintii e numai de 79, față de al românilor care era de 50⁴.

Această simțitoare scădere a elementului românesc în acest gimnaziu, devenit acum liceu cu 7 clase, e urmarea tratamentului vitreg aplicat

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1796, nr. 32.

² Isaia Moldovan, *Din întîmplările vieții*, în: „Gazeta Transilvaniei“, nr. 294, 1898.

³ Ion Popea, *David Almășan*, Brașov, 1897, p. 6—7.

⁴ Traian Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*, Tg. Mureș, 1932, p. 280.

— după 1850 — elevilor români de către profesori, care nu mai erau călugări, ci mireni. Ba chiar și directorul se năpustea cu insulte grosolane asupra lor. Le aflăm acestea într-un raport din 1858 înaintat consistorului din Blaj de către protopopul unit Iosif Nyulași, care pare a fi fost un bun român.

Încă pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind cunoscută afluența mare de tineri români la acest gimnaziu, episcopul Bob s-a gândit să vină în ajutorul acestora, întemeind aici o fundație de 3 000 Rf. pentru totdeauna, din care se vor întreține de aici înainte (1803) anual patru tineri buni la carte, dar lipsiți de mijloace, în conviciul călugărilor; la această fundație s-a adăugat cea întemeiată de Petru Maior pentru două burse și a lui Martin Micu de 3 burse. Din aceste fundații a beneficiat, între 1838 și 1842, și Al. Papiu Ilarian ¹.

În 1810, Paul Horvath, rectorul gimnaziului, raporta lui Bob ² că, din *fundația românească* alocată acestui institut, a distribuit burse următorilor elevi români: George Nemet, orfan din Cuișd, Iacob Pop, fiul preotului din Tg. Mureș, și Ștefan Antal, fiul diacului din Sîngeorgiul de Cimpie.

Școala primară unită și-a găsit un puternic susținător în Elie Farago, preot și apoi protopop al Tg. Mureșului (1833—1854), iar ulterior, profesor și rector al seminarului din Blaj. Sub supravegherea și prin grija lui s-au adus învățători destoinici la această școală. Dar nu stăteau mult, căci comunitatea îi plătea slab și foarte neregulat.

Sub urmașul său, Iosif Nyulași, situația era mai tristă.

„În școalele populare rom. catolice, docenții sunt și cantori totodată; pentru cantorat sunt prevăzuți cu plată bună, din care singură ar putea trăi, iar pentru învățatul pruncilor capătă de la părinți pentru fiecare prunc sau pruncă 1 (un) florin pe an. Măria sa consilierul școlar *Fest* [corect *Festl* — n.n.] și pe ai noștri poporeni i-a îndemnat că, *dacă le debue învățătoriu bun și harnic pe sama pruncilor, să-i facă plată anuală batăr la 200 florini*; și atunci dînsul le va trimite docent apt“.

Școala primară ortodoxă, statornicită prin vrednicul protopop Parteniu Trombitaș (îndeplinind el însuși funcția de învățător) și susținută prin generozitatea citorva comercianți „mărgineni“ stabiliți la începutul secolului al XIX-lea în Tg. Mureș, și-a asigurat tot timpul o funcționare normală.

Reghin. Numele acesta evocă pe al autorului *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*. Aici a trăit și a muncit timp de 24 de ani Petru Maior — cei mai frumoși ani din viața sa.

El nu venise trimis de Blaj, unde funcționase ca profesor patru ani, la Reghin, căci aici, la Reghin, nu exista parohie românească, ci într-o suburbană a acestuia: Reghinul-Maghiar.

La venirea lui în parohia respectivă găsi o modestă școală, în care copiii primeau puțină învățătură de carte de la *diacul* bisericii, care pare a fi fost Ioan Pamfilovici, cu știință de carte cîștigată pe la vreo mănăstire din Moldova, de unde și venise.

¹ Tr. Popa, *op. cit.*, p. 281.

² Actul, în l. latină, Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1811, nr. 31.

Dar Reghinul devenise prin noua împărțire administrativă a Transilvaniei (1784) capitala (*sedes*) celui mai mare comitat transilvan, comitatul Turda. Orașul crescînd în importanță și prin el și protopopiatul, Bob s-a gîndit bine cînd l-a ales pe P. Maior pentru acest loc. Dar, pentru un asemenea scaun protopopesc se impunerea și o *altfel* de școală, o școală pe măsura noilor vremi. Așa se explică adresa episcopului Bob din 6 noiembrie 1785 către „Reverendissimo“ Maior :

„Socotind lipsa care o ar avea M. Reghinul de o școală nu numai pentru sine, ci și pentru satele carii sînt prin prejur și au lipsă de învățătură, am fost reprezentat în Gubernium ca să mă milostivescă a muta școala de la Maroș Vașarhei, unde nu era atîta de lipsă, cu dascăl cu tot, la M. Reghin, și s-a și milostivit a-mi îngădui cererea mea. Drept aceea, frăția ta vei avea grijă de vei așeza ori unde vei putea în eparhie-ți pe diacul carele au fost pînă acum în M. Reghin, și în locul și în casa lui vei băga pe dascălul Dimitrie Pop, care au fost pînă acum în M. Vașarhei, care lucru îl vei face fără nici o zăbavă și mîntuiește cit ce vei lua rînduiala aceasta a noastră. Și prin eparhie-ți încă vei vesti tuturor fiilor noștri celor pravoslavnici și binecredincioși ca, urmînd celor mai înalte orînduielei împărătești, pre fiii și fiicele sale carii au intrat într-al șasălea an și dintr-al doisprăzecelea an n-au ieșit, la numita școală cu toată osîrdia, ca după cugetul și pofta cea prea înaltă a prea înălțatului împărat, să învețe limba sa, a ceti, scrie și număra și vieții creștinește“¹ [a-i trimite].

Din cauza unor neînțelegeri cu comunitatea, dar și cu Maior, Dumitru Pop n-a stat mult, căci prin 1791 îl întilnim funcționînd la Poca, apoi la Teleac. Locul lui îl va fi luat iar Pamfilovici, simpatizat atît de Maior — care-l recomanda lui Bob să-l primească la teologia morală — cît și de locuitori, care la 1820 rugau episcopia să li-l sfințească de preot ; ceea ce însemnă că era de mult dascăl la școala lor.

Școala din Reghin a deschis-o protopopul Gabriel Matei la trei ani după ridicarea bisericii gr. cat., a cărei construire e, în cea mai mare parte, opera lui Petru Maior. Matei devine și primul ei învățător. Sub el școala și-a creat un frumos renume. Era un excelent pedagog². În scurtă vreme, școala lui devenise un punct de atracție pentru tinerimea din tot jurul Reghinului. Modesta clădire în care funcționa nu-i mai putea cuprinde pe toți elevii. Se simți nevoia unui alt local, mai încăpător. Lucrul acesta s-a întîmplat însă abia în 1835 și numai grație generozității cetățeanului Șerban Lupu. Acum se declară școala trivială „împărătească“, adică susținută din fondul de instrucție al guvernului transilvan, prin transferarea salariului (50 Rf.) de la școala trivială din Dumbrăveni, operație prin care ultima e scoborîtă la rangul de simplă școală populară națională sătească.

Pentru capacitatea și zelul său, Matei mai primea din partea comunității, anual, 100 Rf. Patron al școlii a fost un timp Șerban Lupu, care se considera și director al ei, ceea ce indispunea pe protopopul Mihail Crișan, căruia îi revenea legal acest titlu și toate drepturile și îndatoririle ce le includea. De aici au început un lung șir de conflicte între ei, alimentînd arhiva consistorului din Blaj cu denunțuri peste denunțuri, unele implicînd și numele dascălilor și chiar pe al episcopului Lemeni.

¹ *Protoc, episcopal pe anul 1785*, sub nr. 189, Arhivele Statului — Filiala Blaj.

² *Vezi o mențiune elogioasă despre el la Al. Papiu Ilarian, Istoria Românilor din Dacia Superioară*, vol. I, p. 236.

Înainte de revoluția din 1848/49, școala a funcționat cu trei învățători : Gabriel Matei, Isidor Singerean și Nicoale Moldovan, toți, absolvenți de gimnaziu. Școala era abonată, în 1847, la „Organul luminării“ a lui T. Cipariu.

După revoluție, școala își reia activitatea, dar cu un plan de învățămînt mult îmbunătățit și cu alte cadre, elemente excepționale, trecute prin Institutul pedagogic „Sf. Ana“ din Viena.

La ordinul guvernului transilvan nr. 1578/1850, prin care i se cerea lui Basiliu Rațiu, canonic și director al școlilor din Arhidieceza Blajului, să raporteze ce materii se predau în școlile naționale românești, acesta răspunde :

...„Iar în școlile mai mărișoare, care se mai numesc *triviale*, afară de învățătura de submisele cărți cuprinzătoare : a) Abecedar cu litere cirile și latine ; b) Ortografia pentru scrisoare cu litere latine ; c) Catehism pentru norme și triviale ; d) Geografia Transilvaniei ; e) Învățătura contra vinarsului¹ bine întogmită ; f) Aritmetica pentru pruncii cei mai mici — se învață și *elementele limbii germane și maghiare*, ma lingă acestea în unele, cum e cea de la *Sas-Reghin*, și *elementele limbii latine* ; apoi : Istoria biblică — pe scurt — ; Stilistica ; Epostolografia ; Aritmetica — cea mai solidă, precum și cele ce se țin de Economia rurală“².

Dintr-un lung raport din 28 decembrie 1852 al protopopului Crișan, aflăm că școala funcționa tot cu trei clase și se predau în ea aceleași materii ca la oricare școală normală din Transilvania . . . „așa încît tinerii din clasa a III-a pot fără piedică a păși în clasa I gimnazială“. La clasa I funcționa Nicolae Moldovan, care îndeplinea și sarcina de cantor la biserică, la clasa a II-a, Isidor Singerean alias Socaciu, iar la a III-a, Ioan Tăslăuanu, un foarte bun învățător, absolvent al Institutului pedagogic „Sf. Ana“ din Viena. Din același raport mai aflăm că, începînd cu 1852, Ioan Tăslăuanu a deschis un „*curs pentru învățătura magistrilor* din protopopiat, cu durată de 6 săptămîni, tratîndu-le metodică“, luînd de la fiecare candidat în medie 5 florini.

Și totuși Tăslăuanu era nemulțumit că i se fixase de comunitate un salariu anual de numai 240 florini, pe cînd Singerean, cu o pregătire inferioară lui (numai *sintaxa* la Blaj), realiza aceleași venituri, dacă nu mai mari. Se mai plînge consistorului că nimeni n-a rămas la școala din Reghin neajunat de Izidor Singerean (care la 1848/49 avusese rol de tribun în legiunea lui Const. Romanu-Vivu și fugise apoi în Valahia).

Singerean își permitea toate acestea numai fiindcă era nepotul lui Teodor Șerban Lupu, fondatorul școlii. Dar cu tot prestigiul protectorului său, în urma unei riguroase anchete făcute la fața locului de Basiliu Rațiu, trimis de Șuluțiu de la Blaj, fu înlăturat din școală. Acestei severe măsuri, Șerban Lupu i-a răspuns printr-un respectuos protest adresat lui Al. Șt. Șuluțiu, din care, pentru istoricul școlii, merită să reproducem cîteva rînduri :

„Încă în anul 1834, cînd școalele naționale, precum în toată Transilvania așa și în ținutul Sas-Reghinului, erau cu totul neglese, pe lingă toate greutățile cu care avui

¹ E scrisă de Timotei Cipariu și tipărită la Filtich (Cluj), 1842.

² Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1850, nr. 160.

de a mă lupta, mi-am propus cu spesele mele a ridica o școală națională română; și acest plan l-am și realizat în anul numit, cumpărând loc și rădicind un edificiu scolastic ce au costat 6 000 florini; totdeodată, în acest obiect am contras cu Preasfințitul Scaun Episcopesc, în care s-a statornicit ca eu, ca Fondatoare, să fiu Patronul școlii și când se va afla din neamul meu vreun individ demn și provăzut cu recerințele unui dascăl, acela să nu fie eschis. Pentru o fundațiune statornică am locat capital 1 000 Rf., și pe lingă accia, cele debuincioase pentru dascăl și conservarea școlii le-am dat din al meu; așa cît singur cu ale mele spese am rădicat și susținut această unică școală națională bine orînduită în acest ținut. Fiindcă unicul scop întru fundarea școlii mi-a fost ca tinerimea română să primească o educațiune adevărată de știință și virtute¹.

E locul să menționăm aici și o altă fundație a lui Șerban Lupu de 700 florini la școala din Lipova, pentru ajutorarea elevilor săraci; apoi de una la Blaj, de 2 000 Rf., iar prin testamentul semnat și de soția sa Veronica (n. Costea), lasă o casă în Reghin spre a servi de „quatr profesorilor de la școală și local pentru o școală de fete”. În același testament² sînt menționate donațiile, în teren arător și fînaț, făcute parohiilor din Jabenița, Solovăstru și Maghiareghin (Al. Sterca Șuluțiu i-a adus călduroase mulțumiri printr-o circulară pe arhidieceză).

Revenind la școală, constatăm înlocuirea lui Singereanu cu Vasile Dumbravă, fost coleg cu Tăslăuanu la Viena, care va funcționa aici pînă în 1864, cînd va fi chemat de vicarul Șt. Moldovan la Hațeg, iar a lui N. Moldovan cu Petre Anca din aceeași promoție vieneză cu colegii săi. Acum, într-adevăr, școala din Reghin era încadrată cu cei mai buni învățători din arhidieceza Blajului. Paralel cu școala trivială, ridicată în anul școlar 1855/56 la 4 clase, iar în anul 1857 decretată de guvern „școală capitală principală”, funcționa și *cursul pedagogic*, în care viitorii învățători intrau în serii, care durau, după gradul de pregătire a candidaților, între 4 și 10 luni, și unde li se preda: metodică generală și specială, sisteme de educație, citirea în limbile: română, germană și maghiară (cu scrierea lor) — gramatica și stilistica. Aceste cursuri au încetat în 1865, cînd s-a deschis preparandia de la Blaj.

În anii următori vin elevi de la mari depărtări, atrași de faima școlii centrale-capitale din Reghin.

Prin 1860 o frecventau: Andrei Ghidiu, viitor consilier eparh. Caransebeș, Teodor Ceontea, distinsul profesor de mai tîrziu de la preparandia din Arad, Simion Popescu, viitorul profesor la seminarul central București, Simion Mîndrescu, care a devenit profesor universitar la București, Elie Cristea, patriarhul de mai tîrziu, Vasile Hossu, care a devenit episcop ș.a.

Așa că nu exagera Visarion Roman scriind: „Dintre toate școlile din comitatele Turda, Cluj și Scaunul Mureșului, școala românească din Reghinul-Săsesc se poate numi cea mai bună. Această școală, fondată încă în anul 1836 de demnul patron și amic al culturii naționale emeritul bărbat Teodor Șerban Lupu, sub neuitatul învățător Matei, și-a cîștigat, înainte de 1848, renume frumos”. Într-adevăr, acest dascăl a renunțat la

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1852, nr. 317.

² L-am citit pe vremuri în arhiva fostei mitropolii greco-catolice a Blajului.

onoarea și comoditatea protopopească și a intrat în atelierul în care se făurea pe-atunci conștiința națională. Gestul acesta îl putea face numai un intelectual îndrăgostit de popor și preocupat de viitorul acestuia.

Celelalte școli din județ. Cele mai vechi școli românești, în care se pregăteau preoții și diecii satelor, au fost cele mănăstirești. În raza actualului județ Mureș și a vechiului comitat Turda, se aflau multe asemenea școli pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Dar în urma agitației anti-unioniste a lui Sofronie, multe din ele au fost dărimate. Puține au fost cruțate. Între acestea amintim pe cea de la *Podul Runcului* (Hodac-Ibănești), *Riciu*, *Chiherul de Jos*, *Ormeniș*, *Sînmărtinul de Cimpie*, *Milașul-Mare* și *Șopteriu* (azi în jud. Cluj).

La 1783, episcopul Bob, spre a satisface un ordin venit din partea Curții din Viena, prin care se urmărea micșorarea numărului mănăstirilor și al călugărilor, întreabă printr-o circulară pe toți protopopii din vasta-i dieceză ce mănăstiri au în tractul respectiv care ar merita a fi cruțate de la dărîmarea și pentru ce motiv. În raportul de răspuns al protopopului Ion Caliani al Sînmărtinului se afirmă: „Norodul cu toți s-ar bucura de starea nu de stricarea mănăstirilor, că li se mai deprind la ele pruncii la cite ceva buti“ (buchi — n.n.)¹.

În urma acestor investigații apare în 1785 decretul împărătesc 2060, prin care sînt recunoscute ca necesare „pentru grija sufletelor și învățătura copiilor“ mănăstirile de la Hodac (Runcu), Riciu, Ormeniș, Sînmărtin și Nicula, toate — pe atunci — în comitatul Turda. Urmau deci a fi sacrificate cele de la Chiher, Milaș și Șopteriu.

Nu ne permite spațiul să relatăm aici cum au dispărut apoi una cite una și cele „cruțate“ de decret, în afară de cea de la Nicula.

Dintre cele mureșene, cea mai veche pare a fi fost a Runcului de la Hodac. La data dărîmării ei părea a fi avut o vechime de cel puțin 150 de ani. Dar despre ea și rostul ei cultural sau mai bine-zis despre tragedia ei se dau bogate amănunte în altă lucrare². Pentru ceea ce ne interesează însă reținem mărturisirea unui călugăr care o apăra, arătînd la ce a slujit această mănăstire: „...„cei ce au învățat la această sfîntă mănăstire au ieșit preoți oameni de cinste și dascăli, precum popa Georgie din Cașva, popa Zaharia din Hodac, popa Simion din Gurghiu și alții mulți“. De aceea a apărut-o cît a putut și Petru Maior. Dar nobilimea (br. L. Bornemisza din Gurghiu) a fost mai puternică — a dărîmat-o. Grație abilității protopopului Maior, acela care o dărîmase fusese obligat prin contract să construiască o școală nouă, spațioasă, în Gurghiu.

În *Răspuns la cîrtirea care s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior*, autorul, care e tot Maior deși nu și-a semnat numele pe broșură, face afirmația că la venirea lui în protopopiatul Reghinului „a aflat pe marginile acelea oameni de obște grăind numai cu numele creștini, *nimica nu știau*. El întîi începu a-i învăța acelea. Prin toate satele a rînduit și a întezit feciorii și fetele mici și mari să meargă la diacul bisericii a învăța

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1783, nr. 17.

² *Petru Maior — Scrisori și documente inedite*, Studiu introductiv, note și indice de nume — de Nicolae Albu, București, 1968.

lucrurile cele creștinești“. Sau, mai departe : „Mergea Petru Maior prin sate unde, adunînd pruncii, făcea examen ; pe cei ce știau îi lăuda, pe ceilalți îi dojenea părintește și rînduia mijlocirea să învețe“.

Scrierea din care am citat e o pledoarie, și deci trebuie apreciată ca atare, fiindcă regiunea în care a venit P. Maior ca protopop nu era nici pe departe atît de înapoiată cît sau cum o prezintă el. Dar poate fi acceptat fără rezerve cînd spune că a făcut rînduială ca tinerimea să meargă la *diacul bisericii*, spre a învăța rugăciunile și, o dată cu ele, cititul din *Ceaslov* sau din *Octoihul Mic* — căci acesta le indica rînduiala rugăciunilor și a cîntărilor bisericești —, primul scop al învățămîntului în acea epocă. Măsura pe care a luat-o corespundea decretului lui Iosif II de a se deschide școli în fiecare sat cu 100 de familii ; dispoziția împărătească a fost difuzată de episcopul Bob printr-o circulară din februarie 1785. Așa că Maior nu făcea altceva decît să execute, conștiincios, un ordin al superiorului său. Lucrul acesta l-a făcut — poate cu mai mult suflet — Ciril Țopa, colegul și prietenul său din protopopiatul Sibiului, care l-a ajutat mult pe Gh. Șincai la deschiderea școlilor prin acele părți (mărturii : rapoartele din arhiva fostului consistoriu blăjan). În această operă de culturalizare a maselor, P. Maior n-a lucrat singur ; a solicitat sprijinul unor dieci pricepuți, pe care decretul și circulara amintită îi investea și cu titlul de *dascăli*, obligîndu-i la învățarea pruncilor. Că a pus pe umerii diecilor această sarcină o dovedesc următoarele rînduri din „Protocolul prezidial episcopal pe 1803“ (21 mai) : „Diecii din *Telec, Petelea, Solovăstru și Filpișul Mare* cer a se face rînduială la protopopul locului *Petru Maior*, să li se dea deplin din venitu patrafirului a triia parte și de nu, din eclejie încalte din venitul țintirimului, că *ei învață copiii*“.

Rezoluția dată de Bob spune : „Frăția sa cinst. protopop al locului va face ca tuturor cantonilor deplin să se deaie afară și să plătească a triia parte din tot venitul din lontru măcar cu ce nume numit, iară *de învață pruncii, să-i ajutare părinții lor, că ei cu adevărat sînt datori a-i învăța, dară și oamenii a-i ajutura*“¹.

Din cercetarea documentelor am aflat și alte nume de școli și dascăli. Astfel, la Milașul-Mare (1800), diacul Grigore „să ține a fi învățat lucru ce s-a văzut la igzamenul pruncilor“², de aceea poporeni l-ar vrea lor preot.

La *Deda* (1802) „Solgăbirăul de la Ieci, Ioja György“, tist din varmegia Turdei“, găsește slab pregătiți pe dascălii Buculea Ignat și Mihail Vasilica, precum și pe preotul Gligor.

Idicelul (1805) avea ca „dascăl pe Toma Brancovici, fratele protopopului Ioan Brancovici“. În 1850, această slujbă o îndeplinea clericul Grigore Branea din Măierău, care cerea, la 1852, 20 de florini din fondul sidoxial. Consistorul sibian îi respinge cererea³.

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1803, act. nr. 27.

² Din raportul protopopului Caliani — Arhivele Statului — Filiala Blaj, anul 1800, nr. 34.

³ Semnează hotărîrea : Șaguna, Fulea și Hania — Arhiva Mitrop. ortodoxe Sibiu, dosar an. 1852.

La *Riciu* (1819) Bucur Simion, „ludimagister“, funcționa aici încă din 1805, iar mai înainte (1791), la școala mănăstirii. Era rudă cu Șincai.

Școala călugărilor de la *Mikháza* (azi Mătrici), de la mănăstirea franciscană, a fost frecventată de mulți tineri români de pe Valea Mureșului și de pe Cîmpie. Învățămîntul se făcea în limba latină; pe lângă maghiară, se învăța și limba germană. Prin ea au trecut: Paul Dunca de Șieu, Simion Crainic (prepozit la Blaj, prieten cu Bărnăuțiu), Al. Dobra din Șopteriu, primul episcop al Lugojului, Leon Lupu din Hodac ș.a.

Nicolae Olah, „dascăl al *Cerghidului Mare*“, copia la 14 iulie 1795 *Divanul* lui Dim. Cantemir¹; iar prin 1793, *Supplexul* românilor ardeleni. Figurează, funcționînd tot aici, în „Conscripția Românilor uniți“ din 1811.

La *Săbad* (1802) era dascăl Vasile Togan.

La *Căpușul de Cîmpie* (1815), diacul Mihail Maior, fratele lui Petru Maior, e în conflict cu preotul din acest loc, Ion Chețan, care i-a luat „din rînduita porție diecească un car și jumătate de fin“. Arată consisto- rului din Blaj ce bine au dus-o căpușenii și el pe vremea regretatului popa Gavrilă. Se credea în drept a pune la punct pe popa Chețan, căci „tatăl meu și eu, știe tot satul cum ne-am silit a cîștiga iclejie destulă- toare popei și diacului“.

Din raportul protopopului din Fărăgău asupra școlilor din protopopiat (1827) desprindem că:

La *Budurlău* „S-au strîns pruncii în casa diacului, dar dacă a poftit plată, l-au lăsat și au mers acasă“.

La *Archiud* „Nu iaste loc unde să să adune pruncii“.

La *Fărăgău* „Casa diacului e mică și-s mulți în casă; an s-au adunat în casa popei, da nu-i mai suferă și așa nu-i nici o școală“.

La *Hărăstăș* „Școală nu-i, că n-au unde să aduna“.

La *Cozma* „Au murit diacu, dar și pînă au trăit [pruncii] nu s-au adunat că e mică foarte casa“.

La *Logig* „Pruncii umblă la școală la diacu cu simbrie, că primește a 3-a parte din stolă“.

La *Stupini* „Umblă la diacul cîte o lună; dacă cere ceva plată, nu-i mai lasă părinții“.

La *Pintic* „Pruncii să adună la diacu la Ocnița, dar numai cînd și cînd“.

La *Uifalău* „Pruncii să adună la casa diacului“.

La *Socol* „Școală nu-i, că n-are simbrie diacu“.

Din raportul viceprotopopului Ioan Turcu de la *Pogăceaua* (14 ian. 1827) despridem . . . „Încîtu-i despre școale, în tot chipul ne silim ca să-și deie oamenii pruncii batăr în vremea de iarnă, cînd nu sînt cuprinși cu lucrul cîmpului, pe la dieci sau cantori, pe care i-am îndatorit să învețe pruncii rînduindu-le și plată cîte o jumătate de mierță de bucate de la un copil; însă foarte puținel sporiu facem nu atît întru scăderea învățătorilor, cît pentru îndărătnicia norodului care nu vrea a-și da pruncii la învățătură,

¹ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum* — Prefața — Cluj, 1948, p. VII.

*nici avem nădejde a spori prin noi de nu să vor sili prin tisturile din afară. Dascăli anume, afară de cantori, în eparhia mea nu sînt decît numai la Băla și Grebeniș*¹.

Relativ la școala din Băla, în 1830, un anume Hegyesi Elek raportează lui Bob că „Dascălul rînduit de protopopul, Seleşan Teodor, e foarte slab” și recomandă în locul lui pe Miller Daniel, care ar face față „cu onoare” slujbei. În anul următor, Seleşan, fiind înlocuit, se plînge consistorului, invocînd dispozițiile I. Cr. Guvern care l-a numit pe baza „Testimoniului” eliberat de Benedict Fogorași (unul dintre urmașii lui Șincai în direcția școlilor).

Din tractul protopopesc al Sinmărtinului raportează viceprotopopul Iosif Maior din Ormeniș că în toate satele din tract nu sînt decît „3 școli triviale”, adică „mai de dai doamne”, la *Ormeniș*, avînd ca dascăl pe Teodor Arpadi, cu gimnaziul făcut la Blaj, la *Șopter*, susținută și condusă de Lazăr Basiliu de la mănăstire, și la *Sinmărtinul de Cîmpie*, „sub direcțiunea mea”. Mai speră să se deschidă o școală „bunișoară” în *Dimb*, „pentru care am și găsit dascăl în persoana lui Ștefan Burian”. În toate se învață rugăciunile, cunoașterea literelor și noțiuni din catehism².

*

Printr-un ordin emis la 24 decembrie 1821 către autoritățile administrative privitor la organizarea învățămîntului pentru românii neuniți, guvernul transilvan hotărăște :

1. Cantorul va fi și învățător, instruind copiii în casa-i proprie, primind ca plată de la fiecare familie cu copii o ferdelă de grîu.

2. Comuna e obligată a procura lemnele și lumina de lipsă școalei și dascălului.

3. Cantorii și învățătorii sînt, ca și ai celorlalte confesiuni, scutiți de serviciul militar, de impozite și alte sarcini publice.

4. Preotul, prin îndemnurile și sfaturile lui, va convinge pe părinți să-și trimită copiii la școală, iar pe cei recalcitranți îi va deferi organelor administrative pentru a fi pedepsiți *corporal sau cu închisoarea*.

5. Comunele să-și aleagă cantori și învățători numai dintre aceia cu asemenea pregătire.

Ordinul mai cere imperios clădirea de localuri de școală. În rare locuri însă se poate da curs practic cererii guvernului, din lipsă de mijloace materiale.

Sesizat de această situație, Moise Fulea, directorul școlilor neunite, intervine, în 27 noiembrie 1827, la prefectura Scaunului Mureș, cerînd acestuia a lua cele mai drastice măsuri pentru reglementarea frecvenței, achitarea drepturilor materiale ale învățătorilor și edificarea localurilor de școală. Tot atunci, la stăruințele lui, s-au înființat școli ortodoxe în : *Band, Acățari, Sîngeorgiul de Pădure* și în alte sate.

Situația grea a învățămîntului din partea de sud-vest a județului e oglindită într-un raport asupra școlilor din plasa Band din 1839, din care

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827, nr. 31.

² *Idem*, 1827/46.

rezultă că, din 12 sate, în nici unul nu exista local propriu de școală ; mai mult, în 5 dintre ele copiii nu știu ce e școala !

Cu patru ani mai târziu (1843), într-un alt raport asupra școlilor din plasa Șincai prezintă o situație asemănătoare. Astfel, la *Săbed* : „Biserica unitariană are o școală bună, cu un dascăl foarte bine pregătit. *Băieții români cercetează școala ungurească ... încît nu mai știu românește*“. Același lucru îl constată la *Culpiu*.

Pe *Valea Nirajului*, nu numai că nu se ridică școli noi, dar chiar și cele vechi sînt nevoite să-și închidă porțile, iar copiii cercetează școlile maghiare (*Budiul Mic, Păsăreni, Murgеști, Acățari, Roteni, Troița, Oaia ș.a.*). Autoritățile administrative pretind să se învețe în școlile românești limba maghiară ; țărani din *Nirașteu*, relatează la 13 februarie 1843 preotul V. Viciu, opresc totuși pe dascăl să predea copiilor lor în limba maghiară ¹.

În 1838, urmînd unui ordin al guvernului, episcopia unită, bazîndu-se de altfel și pe hotărîrile sinodului din 1833, cere ca în fiecare parohie „să fie o casă de școală“, iar unde nu este, „școala o va ținea cantorul în casa sa“, satul fiind obligat a-i plăti și pentru una și pentru alta.

Modul cum s-a aplicat această măsură și rezultatele ei sînt reflectate în rapoartele preoților din localitățile respective. În comparație cu cele relatate de protopopi la dispoziția din 1827, situația de acum nu diferă prea mult de prima ; atît doar că se încearcă a constrînge satele să deschidă școli *oriunde și oricum*. Cît despre elemente pregătite anume pentru dascălie sau localuri proprii de școală nu se poate vorbi. Singur *Hodacul* face excepție, căci citim în raportul preotului : „Școala este care o au făcut dascălul cel ce au murit, lîngă biserică ; și acum frate-său au învățat în școală“.

Al. Papiu Ilarian ne asigură ² că „prepozitul capitular Simion Crainic încă din 1837 a ridicat școli în *Habic* și *Urșiul de Jos*, precum și în *Brețcu*, din bani proprii ; pentru același scop (cultural) a pus bază unei fundațiuni din care se plăteau anual preoților 64 Rf. și 90 creștari, iar învățătorilor — de la aceste școli — 97 Rf. și 90 creștari“.

În această vreme funcționa la *Gurghiu* una dintre cele mai bune școli mureșene. Raportul bătrînului preot Simion Moldovan e prea sumar : „Casa pentru școală și învățătoriu s-a edificat prin D.L.B. Bornemisza Leopold pentru cuprinderea mănăstirii Hodacului, precum și fundușul cel din lăuntru și cel din afară. *Pruncii învață pînă într-a III-lea normă și aceasta încă o isprăvesc. Se deprind în limba ungurească, latinească și românească. Plata pentru învățatură este de la un capil un zlot* ³“.

Prezența lui Gabriel Fօgorași la școala aceasta a fost un noroc pentru toate satele de pe Valea Gurghiului. Fusese trei ani profesor la gimnaziul din Blaj. Cultura, sentimentele și aptitudinile lui pedagogice au contribuit

¹ Traian Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*, Tg. Mureș, 1932, p. 262.

² *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, I, p. 215 ; v. și *Șematismul jubiliar*, Blaj, 1900, p. 507.

³ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1838, nr. 241.

la înviorarea școlii ca instituție esențială pentru tinerimea română din districtul de pe-atunci al Gurghiului. Împărțise școala în două cicluri: I — începătorii și cititorii sau „ceasloveții”; II — „grămăticii”; în ultimul, se orientase întru totul după planul de învățămînt al școlilor normale orășenești. Era un entuziast. Desigur, din căldura sufletului său au ieșit minunatele lui lecții — mai ales din *Istoria românilor*, pe care o predă ca un obiect suplimentar, prin care a atras spre școala sa nu numai tinerimea română din satele din jur, ci chiar și pe fiii nobilimii din acest orașel. Latina predată de Fogorași o înțelegea ultimul copil de țăran. Atmosfera, climatul de muncă de aici se reflectă și într-o frumoasă scrisoare trimisă episcopului Lemeni: „Într-adevăr — spune el — cu nu voi putea fi mai folositor națiunii mele în nici o parte a Transilvaniei ca aici, deoarece la această școală, care este un fel de centru al satelor din jur, vin valuri-valuri de tineri, fiindcă pot termina școala normală cu foarte puține spese („*in nulla Transilvaniae parte potere meae Nationi plus prodesse, quam in hoc. Cum ad hanc turmatui confluante Juvenes Scholam, expensis possint normales terminare scholas*”).

Acești tineri care alergau grămadă la școala lui Fogorași erau, toți, din satele din jur: Adrian, Cașva, Glăjărie, Hodac, Ibănești, Orșova, Chinceș, Sinmihai, Beica ș.a., dornici de lumină („*omnes sunt montani Romanorum ramusculi*”).

În aceeași scrisoare, între altele, îl roagă pe episcop să-l încredințeze și cu administrarea parohiei Gurghiului, întrucît bătrînul paroh (Moldovan) a ajuns neputincios și nu-și mai poate îndeplini îndatoririle. În cazul că i se va da satisfacție, rămînînd adică în Gurghiu cu amîndouă titlurile, „neînstrăinîndu-mă de la instruirea tineretului”, zice: „nu voi înceta pînă voi deveni țărînă de a fi folositor binelul obștesc în *ambele școli*” (înțelege: *începători și norma*).

Nu știm dacă i s-a conferit parohia Gurghiului. Probabil că nu, fiindcă zece ani mai tîrziu întîlnim aici preot pe Dumitru Anghel, Or, Fogorași nu a fost așa de bătrîn ca să fi murit între timp.

Școala a funcționat normal cu cele două cicluri pînă în 1846, cînd, din cauza unor „abateri de la legile morale”¹, dascălul a fost înlăturat, iar cursurile sistate.

După 1850 se predau aici și elemente de limbă germană și latină, pe lîngă maghiară. Dar în ea româna ocupa un loc secundar. Conducerea școlii încăpuse pe mîini rele. Baronul Francis Macskási „rădică o școală generală pentru toate națiile”, vorbește un document contemporan², ceea ce aduse — implicit — închiderea celei românești. Dar, prin 1854, văzînd încotro merg apele, românii din Gurghiu și-au reînființat vechea școală confesională. În 1858 predă în ea un dascăl Donea, zis „Dăscăluțu”, după aceleași reguli și forme ca în toate școlile populare *bune* din Transilvania.

De menționat că, în perioada absolutismului, sînt admiși elevi români și în școlile săsești. Astfel, școala normală săsească („Normal-Haupt-Schule”) și gimnaziul săsesc din Reghin sînt asaltate de tineret român:

¹ Scrisoarea protopopului Crișan din Reghin către Lemeni, din 13 august 1847 (Arhivele Statului — Filiala Blaj).

² Același document de mai sus.

în 1864, la ambele erau înscriși 71 de elevi, iar în cea din Teaca întâlnim, între alții, pe frații Uilăcan din Hărtău (1855), dintre care unul, Alexandru, va ajunge profesor (cu universitatea din Viena) de științe naturale la liceul din Blaj.

Care era situația învățămîntului românesc pe actualul teritoriu al județului Mureș la jumătatea secolului trecut ne spun rapoartele protopopilor, la circularele nr. 320 și 524, din 1858, ale mitropoliei Blajului.

Mai toate comunele își aveau deschise școli. Dar ce fel de școli? Multe din ele complet necorespunzătoare. Cauzele? Erau multe. Bine zicea Grigore Elecheș, viceprotopopul Sinmărtinului de Cîmpie: „...toată strădania pentru întemeierea școalelor populare va fi fără succes pînă nu vom avea *Institut pedagogic*, pînă cînd nu va fi *simbria docentului regulată*, pînă cînd nu va fi *inspecțiune generală* atît asupra diregătorilor comunaii cari umblă după interese private și nu-și împlinesc datorințele, cît și asupra fraților protopopi, dintre care cei mai mulți și-au uitat de înalta lor misiune întru creșterea moralității și a învățaturii poporului“¹.

O imagine fidelă a situației învățămîntului sătesc prezintă raportul viceprotopopului Gabriel Chețan al tractului Fărăgău, care afirmă, fără teama de a fi dezmințit, că „școli regulate“, adică funcționînd normal și *bune* din punctul de vedere al calității învățămîntului, „îndrăznesc a zice că nice se pot ținea“ din pricină că „docenți apți și zeloși nu avem decît 2—3 în tot tractul de 22 de sate; dar și aceștia, neavînd asigurată o existență mai de dai Doamne, își pierd curajul și pofta în serviciu“.

Se întîmplă foarte des că dascălul, neprimindu-și luni de zile salariul, disperat, ros de foame și de alte lipsuri, „e silit a se duce cu ochii scâlțați în lacrimi la genitorii săi sau la alți cunoscuți să-l hrănească“.

În multe locuri, nefiind învățători, „îi necăjesc pe prunci niște miserabili de cantori care nici ei înșiși rugăciunile cele de toate zilele, fără greșală, nu le știu; ci așa, ca niște orbi, povățuiesc pe alți orbi...“

Același document considera ignoranța cîrmuitorilor comunei, nepăsarea și lenea preoțimii și „docentele bucheriu sau cantore“ drept piedici în calea progresului. Concluzia era: „Pot zice cu durere în inimă că treaba școalelor și a progresului lor stagnează și pătîmește“².

Nici cu șase ani mai tîrziu situația nu se schimbasesc mult, deși problema școlilor și a învățămîntului fusese dezbătută în toată presa timpului și în Dietă.

f. Școlile din Țara Năsăudului

Nu este regiune sau județ în țara noastră care s-ar putea compara, în organizarea și funcționarea școlilor românești din secolul trecut, cu „Țara Năsăudului“. Apariția, seriozitatea și, în general, prestigiul lor au fost o consecință a transformării acestui colț de țară în regiune militară, prin înființarea regimentului II românesc de graniță cu sediul în Năsăud (1763).

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 411.

² *Ibidem*.

Trebuie să precizăm că nu toate satele actualului județ Bistrița-Năsăud făceau parte din regiunea de graniță. Regimentul, format din 12 companii, cuprindea numai următoarele 44 comune, dintre care unele aparțin astăzi altor județe (Cluj și Mureș): Năsăud, Salva, Rebrisoara, Mintiu, Rebra Mare, Hordou, Zagra, Mocod, Nepos, Runcu, Feldru, Parva, Telciu, Bichiș, Romuli, Suplai, Găureni, Poeni, Singeorz, Ilva-Mică, Leșu, Poiana, Rodna Veche, Maieru, Ilva Mare, Măgura, Șanț, Borgo-Prund, Borgo-Suseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Joseni, Borgo-Rus, Borgo-Tiha, Borgo-Bistrița, Borgo-Mureșeni, Monor, Șieut, Gledin, Nușfalău, Sîntioana, Ragla, Morăreni, Rușii-Munți și Budacul Român¹.

Dar, atît de școlile grănicerești cît și de celelalte ne vom ocupa mai departe. Mai întii, ne vom opri la *Bistrița*, capitala județului. Piaristii, instalați aici prin guvernatorul Transilvaniei, Steinville, în anul următor așezării lor aici (1717), deschid o școală primară superioară (normală) și un gimnaziu cu 5 clase. Acest gimnaziu a funcționat neîntreput pînă la 1850, cînd „provincialul“ (șeful călugărilor piariști) a înștiințat pe episcopul Nic. Kovács al Transilvaniei (1827—1855) că ordinul nu vrea să mai conducă gimnaziul — devenit acum liceu cu 8 clase —, el mărginindu-se doar la administrarea parohiei romano-catolice, la cîrmuirea școlii primare și la catechizarea elevilor care frecventau liceul săsesc². În gimnaziul piariștilor de-aici au învățat carte mulți tineri români, nu numai „din graniță“, ci și din interiorul Transilvaniei. Dintre cărturari, amintim pe Gheorghe Șincai și pe cei doi Mureșani: Andrei și Iacob, sub directoratul lui Greschner, un călugăr erudit.

Asupra celui săsesc ne lipsesc datele.

Școala primară română unită a fost înființată în 1825 și funcționa în clădirile bisericii greco-catolice. Abia la 1839, guvernul transilvan sugerează episcopului Lemeni ideea intervenției la magistratul orășenesc pentru obținerea unui teren pe care avea să se construiască un local de școală. Construirea a durat trei ani. Inaugurarea noului local s-a făcut în toamna anului 1844.

Orășelul *Năsăud* a crescut în importanță numai după înființarea regimentului de graniță. Aici își avea sediul „ștabu“ — comandantul acestei unități militare.

Pentru satisfacerea nevoii de cadre, dar mai ales pentru formarea elementelor cu destinație administrativă, s-a deschis aici la Năsăud, în 1770, o școală latino-germană, numită *școală normală* (Oberschule), o școală primară superioară, la început cu 2 clase, iar din 1785 cu 3 clase³, în care, pe lîngă religie, limba română și latină, se mai preda și limba germană, aritmetică, datoriile către patrie și împărat.

În 1784, din ordinul împăratului Iosif II se deschide un *Institut militar* (Militärerziehungshaus), cu menirea specială de a pregăti cadre pentru regiment.

¹ *Instrument fundațional pentru Institutetele de învățămînt și educațiune din districtul Năsăudului*, Cluj, 1872, p. 3.

² Ioan Jozsa, *Piaristii și românii pînă la 1918*, Aiud, 1940, p. 20.

³ Carol baron Enzenbergio, *Poemation de secunda Legione Valachica*, Magno-Varadni, 1830, p. 46—47.

Amindouă institutele erau în strinsă legătură și au fost privite cu mult interes de „Comandă“, care s-a îngrijit să fie totdeauna încadrate cu un personal destoinic.

Istoriografia școlilor năsăudene¹ și, ca ei, toți cei care s-au ocupat de trecutul cultural al districtului năsăudean, din orgoliu regional, desigur, afirmă că în satele „Țării Năsăudului“ se numeau ca dascăli cei mai buni absolvenți ai școlii normale (Oberschule) sau ai Institutului militar. E o apreciere greșită. Căci cei ce făceau școala normală, nici vorbă să fie „aplicați ca învățători“. Majoritatea absolvenților își continuau studiile în gimnaziul piariștilor sau în al sașilor din Bistrița sau în altele din Transilvania. Din contră, toate elementele bune erau integrate în rândurile armatei. Lucrurile încep a se schimba abia sub vicarul Ioan Nemeș. De altfel, chiar școala, pînă la numirea lui Ernest Istrate (1810—1830) ca director, nu a fost o instituție românească. Chiar și Istrate, care-și germanizează numele din Nistor în Ernest, păstrează forme vechi și încurajează cosmopolitismul în școala pe care o conducea, deși pare a fi fost un iubitor de carte românească. Numai preotul Ioan Hangea, care făcea și pe dascălul la acea dată în Maieru, și Ernest Istrate erau abonați la „Biblioteca Românească“ a lui Z. Carcalechi². Istrate figurează ca „Directorul Institutului militar și al școalelor celor de norme nemțești și al școalelor naționale române al mărutului regiment român nr. 17 Năsăudului“.

Am arătat în altă parte a lucrării de față că școala normală de pe atunci nu avea menirea de a pregăti învățători; rostul ei era de a da o bază te-meinică celor hotărîți a continua studiile în gimnazii și academii. E ade-vărat că unii rămîneau numai cu pregătirea din școala normală. Dar chiar și dintre aceștia, puțini vor fi fost ispitiți a îmbrățișa cariera dascălească; aveau deschise în față suficiente cariere administrative, mai bine retribuite (secretari, notari, administratori de moșii etc.). Grosul dascălimii îl dădeau absolvenții școlilor triviale, tot un gen de școală primară superioară, din care, pe teritoriul regimentului grăniceresc năsăudean, erau 5. În epoca despre care vorbim, lipsa de dascăli era așa de mare, încît în unele locuri — și nu codăse — au fost angajați foști „gefraitări“ și „firări“ în armată; ba și simpli soldați, ca acel Dănilă Dobașu, de la care a învățat carte (1824) Andrei Mureșanu. După cercetarea documentelor școlare, ne considerăm îndreptățiți să afirmăm un lucru pe care cercetătorii năsăudeni nu l-au pus pînă acum în lumină, și anume că școala normală (Oberschule) era frec-ventată de prea mulți negrăniceri, ca să se poată spune că a fost „grăni-cerească“. Școlii, căreia i se spunea Institutul militar, i se dusesse vestea pînă la mari depărtări a fi foarte bună. Aceasta o dovedește prezența a nu-meroși elevi veniți aici din tot nordul Transilvaniei.

Cu toate acestea, dascălii, dar și preoții n-aveau o pregătire prea se-rioasă, fiind recrutați dintre foști „gradați“ ai regimentului. O spune aceasta însuși vicarul Macedon Pop: ... „de multe ori se recomandau soldați, gregari, căprari și sergenți, care apoi de la comanda militară se trimiteau

¹ Virgil Șotropa și Nicolae Drăgan, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud 1913, și Sandu Manoliu, *Icoana unei școli*, Năsăud, 1930.

² v. Partea III, p. 68 — Prenumeranții la „B.R.“

la Blaj și, după ce învățau ceva din științele teologice, se hirotoneau de preoți și se întorceau acasă învăscuți în reverendă, dar cu spiritul tot cam de soldați“¹.

De aceea, în 1809, rugat de vicarul Ioan Nemeș, episcopul Bob interveni la comandamentul suprem militar, ca să schimbe situația, arătând că nu e în concordanță cu canoanele ca acela care mai înainte a împuns cu baioneta pe altul și a vărsat sînge să fie preot. El consideră că e mai potrivit să se trimită anual cel puțin 12 tineri din regimentele grănicerești la gimnaziul din Blaj, din care apoi, isprăvindu-l, să intre în seminar pentru a deveni preoți.

Autoritățile militare aprobă cererea lui Bob, dar — se vede — că nu se prea găseau părinți cu dare de mîină dispuși a-și trimite feciorii la așa mari depărtări, de vreme ce vicarul Nemeș a trebuit să facă un turneu de conferințe sau predici, pentru a convinge pe grăniceri să-și trimită copiii la Blaj. La Rodna Veche, de exemplu, el a spus : „... Comanda militară a binevoit a porunci ca pruncii harnici și din părinți cu putere să se trimită, și lăudatul regiment să aibă grijă ca în tot anul un număr de prunci militari la *colegium în Blaj să se ducă*, ca să învețe învățăturile cele mari spre preoție, ca regimentul să fie totdeauna însămnat cu destui teologi învățați spre cuprinderea popoarelor militare“².

În urma acestor stăruitoare îndemnuri s-au recrutat și trimis, în noiembrie 1810, la Blaj, 11 tineri, toți trecuți prin clasele normale. Dintre aceștia absolviră gimnaziul din Blaj numai 4 (primul dintre ei a fost *Ioan Marian*). Restul s-au lăsat de școală. Așa că vicarul a fost nevoit a recomanda la hirotonire din nou indivizi fără pregătire.

Școala normală avea, în 1812, ca învățători pe Const. Georgiță, Simion Patcovsky și pe Istrate.

Cu începutul anului școlar 1823/24, datorită stăruințelor lui Ioan Marian, care încă din 1822 era catehet al ei, școlii i se adăuga și clasa a IV-a. Acum se stabili un bun „plan de învățămînt“, conform căruia se predau, „la cl. I : învățarea literelor ; cititul din abecedar ; socoteli mici din cap și scris ; rugăciunile și unele părți mai ușoare din Catehismul mic, român și german ; cl. II : Catehismul român și german de mijloc ; gramatica limbii germane ; citirea din Legendar cu litere gotice și latine ; caligrafia după dictat ; cele 4 operațiuni aritmetice cu numere întregi ; economia ; cl. III : Catehismul cel mare, român și german ; gramatica și sintaxa l. germane ; caligrafia cu litere gotice și latine ; stilistică și conversațiune ; regula de trei ; frîngerile (fracțiile) ; geografia Transilvaniei ; pomărit și legumărit ; cl. IV : Catehismul cel mare și părți din istoria biblică ; repetarea gramaticii și sintaxei ; citire din Legendarul german și traduceri din el în l. română ; frîngerile zecimale ; geografia Europei ; istoria universală ; istoria naturală și fizică ; actele militare“³.

¹ Macedon Popa, *Activitatea vicarilor foranei episcopesti greco-catolici din districtul Năsăudului*, Budapesta, 1875, p. 18.

² Șt. Buzilă, *O predică a vicarului Ioan Nemeș ținută în biserica gr. catolică din Rodna Veche la 1809*, în „Unirea“ (Blaj), nr. 25, 1913.

³ V. Șotropa și N. Drăgan, *op. cit.*, p. 35—36 și Iuliu Moșil, *Ion Marian*, în : „Arhiva Someșană“, nr. 19, 1936 : susține că Ion Marian ar fi introdus în programa de învățămînt a clasei a IV-a și *Istoria patriei*.

Despre limba latină, precum vedem, nu se mai vorbește nimic. Probabil că nu avea cine s-o predea ; aceasta s-ar putea deduce și din următoarea adresă a lui Ioan Marian către consistorul din Blaj, prin care spera să obțină un cleric „latinist“ la Năsăud :

„Căpătînd eu ca prim M. a I. sfat în curte rescript din 15 iulie 1824 : B 2864 rezoluți și întărit Professor la școala normală a Năsăudului un cortel cu 3 lăcașuri și o cămară pe lingă tindă mare, voi da unu dintre acestea bucuros pentru binele de obște spre întrăbuințare, pînă să va face altă orînduială, unui preot orînduit de Excelența Sa ca să poată pruncii de pe aici, cari cu greu să pot la școale străine purta, pe lingă celelalte, și începutul și temeul limbii latinești învăța. Spre ținerea făgăduinței mele, mă leg prin această scrisoare cu numele meu și cu mîna mea iscălită și întărită ¹.

Năsăud 14 septembrie 1824

Ioan Marian

Profesor la școala normală în Năsăud

Deci, nu în 1826 — cum susține eminentul său biograf ² — a fost numit Ioan Marian profesor sau învățător la școala normală năsăudeană, ci în 1824. Numirea s-a făcut, după cum reiese din raportul lui Nemeș către episcopie, prin mutarea lui Ciril Dunca în locul lui Marian la Zagra (ca preot).

Ca să aibă elemente bine pregătite cel puțin pentru comunele mari (sedii de companii), directorul școlilor grănicerești, Istrate, trimise, în 1827, trei tineri absolvenți ai școlii normale (Pantelimon Domide, Petre Luchi și Vasile Mureșan) la Tg. Săcuiesc spre a asculta cursurilor lui Molnar, profesor cu reputație de mare pedagog.

Important de menționat e că, din 1826 începînd, numărul de 50 de elevi ai Institutului militar se reduce la 25, urmînd ca ceilalți 25 să-i dea regimentul I de la Orlat. Această regulă s-a păstrat pînă la revoluția din 1848/49, cînd clădirea Institutului a căzut pradă focului pus de insurgenții lui Kossuth.

Cît privește școala normală, viața ei se împletește de-aici înainte (1827) cu a omului al cărui nume trecerea vremii nu-l va îngropa niciodată : *Ioan Marian*. S-a născut în 1796 ³, după alții la 1799 ⁴, în comuna Zagra, din părinți țărani. Face școală trivială din Telciu și Zagra, apoi normala la Năsăud, iar gimnaziul și teologia la Blaj, unde, după absolvire, funcționează doi ani ca profesor „la gramaticale“ (1819—1821). Între 1821 și 1824 este preot în Zagra și catehet al școlii normale din Năsăud. De la 1824 pînă la 1830 este învățător sau profesor la numita școală. În 1830, la cerere, regimentul îl trimite pentru un an să asculte „Pedagogia“ la Lemberg. Reîntors, va funcționa la catedră pînă în 1833, cînd, prin moartea lui Nicolae Fetti, e numit director al școlii normale din Orlat, precum și al celorlalte două școli triviale și zece sătești (naționale) de pe teritoriul regimentului I de graniță ; iar în iunie, anul următor, murînd Ernest Istrate, e numit în locul acestuia, cu aceleași drepturi și atribuții, la care se mai adaugă și funcția de vicar foraneu (al Rodnei), în locul lui Ion Nemeș, ales canonic

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1824, nr. 131.

² Iuliu-Moisil, *Ioan Marian*, în : „Arhiva Someșană“, nr. 19, 1936.

³ Iuliu-Moisil, *Ioan Marian ca pedagog*, în : „Vatra“, nr. 8—10, 1936.

⁴ Șotropa-Drăgan, *op. cit.*, p. 51—52.

în capitulul episcopesc al Blajului. Ioan Marian se va folosi de amîndouă funcțiile spre a-și realiza idealurile, printr-o admirabilă străduință și un zel greu de imitat. În 13 ani realizase atîta cît, în mod normal, altul n-ar fi putut realiza nici într-o jumătate de veac.

Primul său biograf¹ arată că imediat după numirea sa ca învățător la școala normală, Marian „a dat învățămîntului cu totul altă față de cum fusese pînă la el, introducînd o altă metodă prin care elevii înțelegeau ce învățau, fiindcă pînă la dînsul li se predau toate materiile în limba germană, fără a li se da explicațiile în limba maternă sau măcar a li se traduce în aceasta din cînd în cînd“.

Deși slujba vicarială l-ar fi obligat mai mult spre cele bisericesti, Marian, dîndu-și seama că poporul român avea mai multă nevoie de cultură, orientată în sens pozitiv-practic, dădu prioritate școlii, mărturisindu-și convingerile într-o circulară adresată preoților în care spunea : „Însă cel mai de frunte loc, unde noi preoții omenirei, creștinătății și mai cu dinadinsul putem folosi și cu puțină învățatură, numai pilda să fie bună, e școala națională și trivială“².

Și-a dedicat timpul pînă la moarte școlii poporului (1846).

De aceea, numărul școlilor crescuse simțitor. În urma unui ordin al Consiliului de război din Viena, între 1825 și 1830 s-au înființat școli în toate satele grănicerești (școli naționale). Rămînea însă problema mare a plății dascălilor, căci prin ei se asigura existența școlii. De aceea, se simțea nevoia creării unor fonduri viabile. I. Marian convoacă, în acest scop, preoțimea de ambele confesiuni și pe reprezentanții comunelor la o mare adunare (Năsăud), în care propuse — și asistența primi — ca fiecare comună să renunțe la venitul *dreptului de circiumărit* pe timp de trei luni, din capitalizarea căruia (din dobînze) să se plătească salariile învățătorilor. Ideea a prins și a fost practică și în multe comune negrănicerești.

Avînd concursul nelimitat al comandai militare, Marian a dispus ca fiecare comună să-și clădească local de școală spațios, corespunzător școlului, iar în jurul școlii să fie o grădină pentru inițierea elevilor în pomărit și legumărit.

Dar el nu numai că emitea ordine, ci și controla aplicarea lor, prin inspecțiile sale și prin participarea la examenele de fine de an în toate comunele grănicerești, pe care le urmărea cu multă scrupulozitate. Controla **frecvența elevilor**, precum și a tineretului de la *școala de repetiție*³, iar dacă părinții nu-și trimiteau odraslele la școală sau se înțelegeau (spre a absenta) cu învățătorii, erau foarte aspru pedepsiți și unii și alții.

Seriozitatea și continuitatea acestor măsuri au făcut ca „școalele lui Marian“ să fie apreciate ca excelente⁴.

Pentru pregătirea dascălilor, Marian înființează în 1837 (noiembrie) *Cursul pedagogic* cu o durată de 6 luni, inițindu-i în probleme generale

¹ Macedon Popu, *op. cit.*, p. 42.

² Școli triviale erau la : Monor, Borgo-Prund, Zagra, Telciu, Maieru, mutată apoi la Singeorz.

³ Cursuri obligatorii (de 3 ori pe săptămînă) pentru toți absolvenții școlilor naționale sătești.

⁴ Iuliu Moisiu, *loc. cit.*

ale pedagogiei : „Principiile instrucțiunii, adică cunoștințe de didactică și metodică ; Ortografia limbii române și germane ; Gramatica română și germană, Compozițiuni scripturistice ; Aritmetica ; Geografia ; Pomicultură ; Agricultură ; Apicultură și Metodica obiectelor de învățămînt“¹.

Pină în 1846 a ținut 5 cursuri (noiembrie-aprilie). Cursul pedagogic sau de pregătire a învățătorilor funcționa pe lângă școala normală, unde făceau și practica pedagogică. Între auditorii acestor cursuri amintim pe viitorul membru al Academiei Române, botanistul *Florian Porcius*, pe atunci învățător în Rodna, și pe *Silvestru Tomi*, ajuns mai târziu căpitan și director al școlii militare din Kamenitz.

Dacă ținem cont de numărul participanților la aceste cursuri, în medie 25, se poate admite că n-a rămas nici un învățător din districtul Năsăudului fără această temeinică pregătire ; zicem „temeinică“, mai ales dacă o raportăm la formația intelectuală și profesională a celorlalți învățători din Transilvania.

Un alt merit al pedagogului strălucit care a fost Ioan Marian îl constituie stimularea *Școlii de fete din Năsăud*, care fusese înființată printr-un decret împărătesc în 1826. El dă, în 1835, o energică circulară tuturor preoților, atrăgîndu-le atenția asupra importanței acestei școli, în care timp de zece ani „încă nici o pruncă de a noastră militărească nu s-au învățat“, din cauza condamnablei nepăsări a preoților și a grănicerilor.

„Drept aceea, toți acei ce au prunce frumoșele, cari în școala cea sătească au arătat cap bun de învățat și care părinte are puterea a le ține un an, doi la Năsăud, trimeată-le încoace unde să se învețe cele de lipsă, că de aici înainte fata care nu va ști lucrurile care se învață la școala cea nemțească nu va fi slobodă a se mărita după cel ce va să fie preot sau după scriitorii, ca să poată fi doamnă. Dorirea mea și a C. Regiment este ca batăr 2 sau 3 din un sat să se aducă. Directoarea va purta strînsă grijă de acele prunce“².

Ioan Marian a fost un însuflețit cărturar și patriot. Orice inițiativă sau operă scrisă care i se părea că îmbogățește tezaurul culturii românești găsea în el un puternic sprijinitor. La data apariției „Gazetei de Transilvania“ (1838), anunța evenimentul cu o recomandare practică : „Ar fi bine și patriotic ca batăr din fiescecare companie preoții să ia (să se aboneze — n.n.) cite un exemplar“. Iar la 1841 anunța cu mare bucurie apariția cărții *Icoana pămîntului sau carte de geografie*, în 3 volume, a profesorului Ion Rus de la Blaj, insistînd s-o cumpere cît mai mulți (prețul : 4 fl. plătiți în rate). Datorită caldei lui recomandări, s-au abonat la ea 20 de ofițeri, 34 preoți și 31 de învățători³.

La fel procedea și în 1844 cu *Cronica românilor* (a lui Gh. Șincai) apărută la Iași în 1843, editată după manuscrisul cumpărat la Viena în 1833 de călugărul maramureșan Gherman Vida.

Preparandia. Și după înființarea cursului pedagogic, ea și mai înainte, directorul școlilor întrunea în vacanțele de vară învățătorii la sediul regi-

¹ Iuliu Moisil, *loc. cit.*

² Șt. Buzilă, *Documente bisericești* în : „Arhiva Someșană“, nr. 17, 1933.

³ Vezi lista prenumerațiilor la sfîrșitul volumului III al lucrării.

mentului și repeta cu ei materiile de învățămînt mai importante și studiau capitole întregi din metodică (*Methodenbuch*). Cam același lucru se făcea și la maghiari și la sași ¹. Regula era în vigoare și la Orlat. Atît aceste cursuri — le-am putea zice recapitulative — cît și cel pedagogic au fost conduse din 1842 și pînă la 1848 de un distins învățător și desăvîrșit pedagog, Moise Panga ², care, începînd cu 1846 și pînă la 1856, a fost directorul școlii normale și al celorlalte școli naționale și grănicerești. El a predat aceleași materii ca și Marian.

După revoluția din 1848/49 baronul Ludwig Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, a dat, la 20 octombrie 1849, o circulară în care constata „îndoita trebuință a introduce învățătura școlară în toate părțile românești ale districtelor provinciale din principat [...] să se întemeieze școli populare de care pînă acum mai în tot locul a fost lipsă“. În consecință, se face cunoscut națiunii române că, pentru cultivarea și dobîndirea învățătorilor destoinici ai acestor școli populare, s-a hotărît deschiderea a 2 cursuri preparandiale, unul la Năsăud și altul la Orlat, unde au fost școlile militare ale celor două regimente de graniță, cunoscute sub numele „Militär-erziehungshaus“. Ordonanța spune mai departe că pentru tinerii lipsiți de mijloace, guvernul pune la dispoziția instituțiilor o anumită sumă de bani (6 fl. lunar pentru unul) din care să se susțină. Durata cursurilor a rămas tot de 6 luni.

Astfel, Moise Panga primi ordinul să redeschidă cursurile preparandiale în timpul cel mai scurt; însă de astă dată nu numai pentru grăniceri, ci pentru toți învățătorii din nordul Transilvaniei, așa cum cea de la Orlat avea să deservească sudul Transilvaniei.

Deschiderea cursului de la Năsăud nu s-a putut face decît în ultima zi a lunii decembrie 1849. În ajunul inaugurării, vicarul Macedon Pop îi scria preotului Ion Pavelea aceste entuziaste rînduri: „Ce puternică mutare: duhul timpului, violența evenimentelor întîmplăte în anul acesta au sfărîmat cătușele ce legase așa cumplit dezvoltarea puterii intelectuale a românilor! Se cade dar ca cursul acesta de preparanzi să-l tractăm ca punerea fundamentului culturii noastre“ ³.

Numărul candidaților care au urmat acel curs a fost de 100 pentru fiecare centru. Referitor la examenul de absolvire al acelui curs a apărut o corespondență din Năsăud în ziarul „Bucovina“, din care se desprinde ideea că participanții la aceste cursuri le-au urmărit cu seriozitate, dîndu-și seama că „trebuie să înaintăm în spiritul timpului“, în același pas cu alte popoare. Corespondentul nu uită să pună în lumină strădania directorului Panga, care se adaugă celorlalte multe merite ale acestuia (și le enumeră), încheind cu urarea: „Fie numeroase și senine zilele prea demnului acestui bărbat!“ ⁴.

Tot în 1850, consilierul școlar cav. Heufler recomandă Ministerului Cultelor și Instrucțiunii pe 6 dintre cei mai buni absolvenți ai cursului

¹ *Oesterreichischer Schulbote*, din 29 mai 1859.

² V. Șotropa, *Vechea preparandie năsăudeană*, în lucrarea lui S. Manoliu, *op. cit.*, p. 120.

³ Șt. Buzilă, *loc. cit.*

⁴ „Bucovina“ din 19 iulie 1850.

preparandial din Năsăud ca să fie susținuți cu burse de stat în institutul pedagogic „Sf. Ana” din Viena. Scopul urmărit era ca la întoarcere să fie numiți învățători în „stațiunile” de frunte din Transilvania.

De reîntoarcerea și destinația lor se ocupa însuși guvernul, scriind episcopiei Blajului (adresa nr. 13929 din 30 iunie 1853) :

„Elevii cursului preparandial din Năsăud : Ioan Teslovan, Petru Anca, Ioan Bușița¹, Vasile Dumbrovă, Ludovic Graur și Dumitru Cioflec, dintre care primii 5 sînt gr. catolici, iar ultimul este ortodox, au fost chemați în anul 1850 — la propunerea on. min. al cultelor și al instr. — la școala normală de învățători „Sf. Ana” din Viena și, pe lângă cheltuiala de 50 fl., li s-a acordat și un ajutor lunar de 20 fl., mai târziu 30 florini. Cu terminarea acestei școli, numiții sînt calificați pentru cariera de învățători la școlile triviale sau capitale cu una sau mai multe clase”.

Guvernul transilvan așteaptă ca Ordinariatul episcopesc gr. cat., în vederea ridicării nivelului învățămîntului național românesc, să se îngrijească de ei, numindu-i în posturi echivalente pregătirii lor².

În anii următori au fost trimiși și susținuți din fondurile grănicerești (de „montură” și cel de „proviantă”) ale desființatului regiment (1851), de astă dată nu la Viena, ci la Praga, în *Pedagogiumul* vestitului pedagog Johann Maresch : Vasile Petri. (1853), Isac Nășcuțiu, Cosma Anca, Andrei Morariu și Teodor Rotariu (1855/56).

Cererea tot mai mare de a se da școlilor învățători cît mai bine pregătiți determină guvernul transilvan să decidă, la 26 oct. 1858, deschiderea a 3 preparandii în Transilvania : una latino-catolică pentru maghiari la Șumuleul Ciucului (Csik Sömlyo), pentru sași la Sibiu, iar pentru românii greco-catolici la Năsăud.

Inaugurarea celei românești a avut loc în 3 ian. 1859. Funcționa numai cu doi ani. Candidații trebuiau să aibă la bază 2—4 clase gimnaziale. Dar fiindcă asemenea elemente nu se îndreptau spre preparandie, se admiteau și cu cîte 3—4 clase normale sau triviale. Școala a început cu 64 de elevi, iar în anii următori cifra a variat, ridicîndu-se la 80 și chiar la 100. Dar în 1865, datorită slabei retribuții a învățătorilor din partea comunelor, pe de o parte, și lipsei de burse sau alt sprijin de întreținere pe de alta, numărul lor scade la 40.

În anul I se predau : religia, pedagogia, igiena, l. română (3 ore), citit (exprimare și intonare ; gramatica și sintaxa ; tropi și figuri de stil : ortografia), l. germană (2 ore), matematica (2 ore), geografia și istoria universală (2 ore).

Anul II : aceleași materii ca și la anul I, cu deosebirea că matematica, geografia și istoria au numai cîte o oră la săptămîină, în schimb se adăuga : caligrafia, desenul, geometria, cîntul bisericesc și muzica vocală (6 ore), agricultura cu toate ramurile ei și 2 ore de șt. fizico-naturale³.

¹ Ajuns în 1862 profesor al preparandei maramureșene (Sighet).

² Originalul în l. germană — Arhivele statului — Filiala Blaj, dosar an. 1853, nr. 413. Au și fost plasați în posturi bune : Tăslăuanu, Anca și Dumbrovă la școala capitală din Reghin, iar Cioflec în Brașov ; pe L. Gaur îl vom întîlni la școala trivială din Șomcuta-Mare.

³ V. Șotropa, *loc. cit.*, în S. Manoliu, *Icoana etc.*

Profesorii (1859—1869). Sufletul preparandiei a fost Basiliu Petri¹, viitorul pedagog și metodiccan, unul dintre herbartienii de seamă ai vremii. Lui i-a încredințat vicarul Gr. Moisil — în numele Direcției fondurilor grănicerești — conducerea școlii. Și merita această încredere fiindcă posedă bogate și profunde cunoștințe pedagogice; avea un stil și o claritate în gândire rar întâlnite la dascălii ardeleni ai acelor vremuri. El predă aproape toate obiectele: psihologia, pedagogia, didactica, practica pedagogică, româna, aritmetica, geometria, geografia, istoria, fizica și metodică predării acestor obiecte².

După mărturisiri contemporane, ale foștilor săi elevi³, lecțiile lui V. Petri erau frumoase: conștiincios pregătite, metodic tratate, expuse cu multă claritate și concizie. A avut colaboratori pe Cosma Anca, Laurențiu Rummel, Șt. Pop, Moisil, Ion Lazăr și Andrei Morariu. Acesta a fost corpul didactic al preparandiei pînă la mutarea ei la Gherla în 1869.

„Un institut necăjit“, i-a zis o publicație locală, arătînd tragica ei existență: „din 1862 încoace, preparandia gr. cat. din Năsăud nu-și primește competențele pentru servitori, pentru lemne, scripturistice, bibliotecă etc., deși în această privință s-au scris conțuri întregi“. În continuare, revista spune că directorul a înștiințat guvernul că, neavînd lemne (era în 5 noiembrie), nici bani pentru preparandie, e nevoit s-o închidă⁴. Iată cum sfîrșea o instituție care stîrnise atîta entuziasm la înființare.

S-a invocat de către năsăudeni argumentul că ea nu mai era o instituție *a lor*, ci a tuturor românilor uniți din Transilvania. Deci întreținerea, scorta ei era logic să cadă în sarcina confesiunii *unite*, adică a mitropoliei Blajului, și ca atare să o ducă la Blaj. Dar, cum am arătat la locul său, deși glasuri de pretutindeni cereau o preparandie și acolo, Blajul nu era bucuros s-o aibă; însuși Cipariu era împotriva ei, dar o acceptă la Năsăud...

Consistoriul din Gherla, printr-o circulară cu nr. 542/1864, întrebă guvernul transilvan că din ce fond să se susțină preparandia din Năsăud, dacă aceasta nu se mai poate susține din fondul de montură? Căci „Inclita Universitate Districtual Năsăudeană nu e aplecată a mai susține preparandia“.

Guvernul se spală pe mâini, știind că preparandia a fost înființată pentru *greco-catolicii* din Transilvania. Trimite acea adresă Blajului, în sarcina căruia revenea preparandia. Răspunsul consistoriului mitropolitan e cel al unei mame vitrege: să se susțină de stat și să se mute la reședința episcopiei, în Gherla, „unde e simțită lipsa ei“⁵.

Liceul grăniceresc năsăudean a fost deschis cu mare fast, în ziua de 4 octombrie 1863, cu clasa I, completîndu-se an de an pînă la a 8-a.

¹ Iuliu Moisil, *Pedagogul Vasile Petri*, în: „Vatra“, nr. 5, 1937, dar mai complet și mai actualizat la Ion Apostol Popescu, *Pedagogul Vasile Petri*, în: „Revista de pedagogie“, nr. 8, 1958.

² Iuliu Moisil, *loc. cit.*

³ Ignat Seni, *Amintiri din viața preparandiei năsăudene*, la Sandu Manoliu, *Icoana* etc.

⁴ v. „Magazinu Pedagogicu“ (Năsăud) 1867, nr. 4, la rubrica „Varietăți“.

⁵ *Protocolul presidial mitropolitan pe 1864*, sub nr. 616 — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

Primul director a fost Grigore Moisil, pe atunci președintele Fondurilor grănicerești, om cu mare rivnă și dragoste pentru românii din acel colț de țară. Impresionant de impunătoare a fost ideea, mărturisită, a grănicerilor năsăudeni ca „*Limba învățămîntului, pentru totdeauna cît va sta acest institut, să fie cea română*“, și celelalte limbi fiind obligatorii. În *Statut* se cerea să se îngrijească „*să se predea cît mai pe larg istoria națională română și literatura limbii române, pentru care să se înființeze o catedră de sine stătore* care poate nu va fi existînd la alte gimnazii“¹.

Toată strădania năsăudenilor de-aici înainte se va concentra asupra liceului care încă la 1865 își avea biblioteca sa, numărînd cîteva sute de volume².

Școlile satești. La puțini ani după înființarea regimentului II de graniță se deschiseră și primele școli triviale grănicerești în : Năsăud, Zagra, Telciu, Maieru și Monor; cea din Borgo-Prund a luat ființă abia la 1789. Celelalte, grănicerești, s-au înființat între 1827 și 1830, în urma unui ordin al Consiliului de război din Viena. Această măsură nu infirmă însă existența de pînă atunci a unor școli; căci, modeste și neîmprăștiind prea multă lumină, ele au existat, și slujba dascăliei o îndeplineau diecii sau cantorii. Unii dintre acești dieci, gustînd puțin din „domnie“, lepădau dascălia și, petrecînd o iarnă-două la Blaj, mîntuiau „*Moralîșu*“ (cursul redus de teologie morală n.n.) și se făceau preoți. Astfel, învățînd în școala de la Maieru, apoi trecînd prin cea din Năsăud, în care „s-au deprins la învățătură și pe l. nemțească și pe l. românească, atît cît au eșit *dascăl bun*“, căprarul Vasile Pop e recomandat vicarului Halmaghi de fruntașii satului Ilva Mare, la 1801, ca să-l trimită la Blaj spre a le fi lor „popă“³.

Un călugăr Erdeli de la *m-rea Monorului*, din cîmp, ajuns mai tîrziu profesor la liceul din Beiuș, pregătea la 1804 în „*temeiurile dogmatice*“ pe un tinăr, Ion Ipiian, pe care îl trimitea la Blaj pentru hirotonire. Dar Blajul, apreciînd inteligența și cunoștințele lui, îl îndrumă spre Apus, așezîndu-l în seminarul din Tyrnavia.

Într-un conspect⁴ redactat la 1810 de vicarul Rodnei, întîlnim următoarele sate cu „cantorii“, adică cu dascăli așezați: *Also Rebra* (Simion Roș), *Ardan* (Al. Pop), *Bistrița* (Grig. Rebrîșorean și Pavel Moldovan), *Sebișul de Sus* (Nic. Dascăl), *Friș* (Leon Sima), *Bilag* (Ion Zegrean), *Șoimuș* (Iacob Pop), *Șirling* (Toader Sirbu) și *Sărata* (Vasile Pastor).

Unii dintre dieci erau binișor pregătiți. Așa, la 1815, arhidiaconul Timandi recomanda la teologia morală („*Moralîș*“) pe diacul Ion Sofron din Măgheruș, care „cu bun rînd și-au purtat slujba sa“ și era și „cunoscător al limbii latinești și ungurești“⁵.

De altfel, însuși J. H. Benigni, în lucrarea sa *Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär Gränze* (Sibiu, 1816), la pagina 89, dă cîteva informații asupra școlilor românești din regimentele de graniță. El constată că școlile din regimentul II sînt mai bune decît cele de pe teritoriul regi-

¹ V. Șotropa și N. Drăgan, *op. cit.*, p. 149.

² I. Mușlea, *Cunoașterea bibliotecilor române etc.*, p. 35.

³ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1801, nr. 17.

⁴ *Idem*, dosar an. 1810, nr. 36.

⁵ *Idem*, dosar an. 1815, nr. 86.

mentului I, dar că se poate vedea pretutindeni *spor* ; și că școlile românești dau mai bune rezultate decât cele secuiești („Weniger erfreuliche resultät liefert die Uebersicht der anstalten, bei den Sekler Regimenten“) ¹.

Concomitent cu înființarea școlilor grănicerești, se organizează, imitându-le, și celelalte, negrănicerești. În toate se predau aceleași materii ca și în școlile triviale. Consiliul de război, printr-o dispoziție din 1837, le transformă în *școli triviale germane* (Deutsche trivialschule) — asta și pentru a satisface marea nevoie de funcționari militari și administrativi cunosători ai limbii germane ².

Dintre școlile triviale, cele mai vestite au fost la : Zagra, Monor și Maieru ³. Chiar și unele dintre școlile comunale naționale, prin destoinicia unor dascăli, ajung la mare prestigiu, ca de exemplu, Ilva Mare, prin Pavel Galan (1839), care isprăvisc școala normală și cursul pedagogic de la Năsăud. Din școala lui au ieșit cîntăreți (dieci) renumiți, care apoi au trecut în Moldova. El e cel care, în urma unei circulare dată de Ioan Marian, duce la capăt monografia comunei Ilva Mare ⁴.

Marian a introdus în toate școlile grănicerești instrucția militară sau mai bine-zis exercițiile militare. Cum se execută această dispoziție în școlile năsăudene ne povestește Gh. Sion, scriitorul și boierul moldovan, pribegit și el la 1848, care în drumul său spre Blaj a vizitat o școală trivială grănicerească, notînd, mai tîrziu, ceea ce văzuse :

„Avui curiozitatea a vizita școala, care se vedea la oarecare distanță. Era tocmai în orele de prelecțiune. Îndată ce-mi spusei numele, profesorii mă înconjurară cu ceremoniile cele mai măgulitoare, ca unii care cetiseră cite ceva din scrierile mele în „Gazeta de Transilvania“; îmi arătară o mare considerațiune. În școală erau peste 300 de școlari de toate vîrstele. Studiile se făceau după metoda mutuală, în limba română și germană. Din aceste școli, Austria recrutează pe căprari și mai pe toți funcționarii ce-i trimite la serviciul agențiilor consulare din Principate.

Școlarii sînt toți externi; cu toate acestea, de la cel mai mic pînă la cel mai mare toți *sunt supuși disciplinei militare*. La școală, fiecare vine cu pușculița sa de lemn pe umăr. Profesorii mă făcură să văd manevrele lor. Într-o clipă toți copiii se împrăștiară în cete și în companii, așezîndu-se cei înalți în frunte și cei scurți în urmă; căci erau de toate vîrstele și de toate taliile.

Ei aveau dintre ei ofițeri de toate gradele și făcură cu o precizie admirabilă o mulțime de evoluțiuni militare. A fost o adevărată plăcere pentru mine ca să văz aceste lucruri și cugetam mereu la organizarea unor astfel de instituțiuni și pe la noi“ ⁵.

Acestea au fost școlile grănicerești !

După 1850, din cauza proastei salarizări, mulți învățători părăsesc învățămîntul (Monor, Budacul Român, Gledin, Șieut, Ragla, Ilva Mare și Mică,

¹ Cf. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, București, 1892, p. 123.

² N. Drăgan, *Date privitoare la istoricul comunei Zagra*, în : Arhiva Someșană, nr. 9, 1931.

³ Despre această școală, v. E. Boșca-Mălin, *Spicuri din trecutul unui sat grăniceresc*, București, 1945, p. 58—70.

⁴ v. Gr. Borgovan, *Material pentru monografia comunei Ilva Mare*, în : „Transilvania“, nr. 1, 1911.

⁵ Gh. Sion, *Suvenire contimporane*, București, Tipografia Acad. Române, p. 342—343; sperăm să nu greșim identificînd școala vizitată cu școala normală din Năsăud.

Leș, Rodna Veche, Singeorz, Parva ș.a.), intrind în alte servicii administrative, de stat.

În 1858, guvernul transilvan, prin ordonanța din 22 martie, declară școlile comunale-naționale școli *confesionale*, punându-le sub autoritatea ordinariatelor episcopoești; năsăudenii au trecut sub autoritatea episcopiei din Gherla, care, pentru o mai ușoară supraveghere a lor, înființează la Năsăud un *Senat școlar distructual* sub prezidenția vicarului Rodnei.

g. Școlile din Țara Oltului

Școlile din orașul Făgăraș. Cea mai veche e „școala nemțească din cetate”, pe care o frecventau numai fiii cetățenilor mai înstăriți. În ea se învăța, pe lângă alte materii, germana și latina. Era o școală normală obișnuită (Bürger-Schule). Românii ortodocși își aveau școala lor proprie. La 1791, negustorii de aici nu se mulțumesc cu o simplă școală națională, cum avuseseră pînă atunci, ci înființează o „școală normălicească pentru luminarea poporului român și pentru prepararea de învățători și preoți pe seama acestui popor”¹. Se poate deduce — de aici — că această școală dădea o pregătire atît de bună tineretului încît, după absolvirea ei, puteau merge la Sibiu, la episcopie, spre a urma acele scurte cursuri de calificare în dăscălie (40 de zile) sau preoție (3 luni). Primul ei dascăl a fost Andrei Șovăilovici, căruia i-a urmat Ioan Fogorași, pentru scurt timp Toni Nedelcu, apoi Simion Jinariu (la 1800), pe urmă iar Fogorași, cu care comunitatea încheia la 15 sept. 1807 următorul contract :

„Învățătura pruncilor singur să aibă voe a ținea... Să fie nitileac la toată slujba bisericii... Preoților să fie plecat și ascultătoriu... Lîngă aceasta, să fie datoriu, cînd vor avea jurații adunare, a da ajutor cu scrisoarea. Slobod să nu fie a merge pã o zi sau 2 la sate sau oriunde fără știrea și voia preoților și a juraților”².

Dar, una din două : ori că Fogorași era un om nestatornic, ori comunitatea își plătea rău dascălul, căci la 1817 (noiembrie) orășenii încheie cu el un nou contract și mai apăsător pentru bietul dascăl...

„Să puie la învățarea pruncilor, să aibă datoria a-i ținea pre dinșii la rînduială bună atît în școală cît și în biserică și a-i dezbăra de vorbe necuviincioase, de jurămînturi, de jurături și de vorbe necinstite, de sudalme, nu numai în școală ci și afară. Greșind copiii sau în școală sau în biserică și fiind vrednici de pedeapsă, să li se dea pedeapsa după vîrstă și greșală, însă cu luare aminte, să nu se vatăme vreunul din pricina bătăii. Dară fiind greșală mai mare, să fie și inspectorii de față cînd se vor pedepsi. În rîndul învățaturii, atît copiii a celor bogați cît și a celor săraci, într-un chip să se tratăluască; copiii care cuprind mai anevoie învățătura și sînt mai grei de cap, să nu-i silească nici într-un chip cu bătaia spre învățatură. Leafa va fi de 400 fl. austr. pe an și pe lîngă sălaş slobod și 6 stînjini de lemne, în 4 rate, adecã la tot firtalul de an firtalul de sîmbrie”³.

¹ Nicolae Aron, *Monografia bisericilor, școalelor și reuniunilor din Făgăraș*, Făgăraș, 1913, p. 55.

² N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelenene și maramureșene*, I, București, 1906, p. 198.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. 207.

La 1820 se reîntoarce la Făgăraș Simion Jinaru, după ce funcționase între 1807—1811 la școala din Sibiu, învățînd, pe lângă copii, pe viitorii preoți, cum am arătat în capitolul despre școlile din Sibiu, apoi la Brașov și Jina natală. Venea deci cu un prestigiu sporit, dar mai ales cu o experiență și o cultură frumoasă. Ieșit cu o treaptă mai sus din rîndul învățătorimii, în calitate de protopop și director al școlii normale, cu o reputație de om cult, se gîndise la formarea tinerimii, dornică a îmbrățișa cariere care, oricum, cereau o pregătire mai temeinică decît cea pe care le-o putea da numita „școală normalicească“ din Făgăraș. În acest scop deschise în 1820 o școală în care :

„*fiecare copil care pofteste și vrea a învăța la cîntări și la scrisoarea românească și latinească, ca să poată fi și notarăși sau scriitor la sat și aritmetică și rînduiala sf. biserici și alții care poftesc a primi darul preoției, aceia vor veni în școala Făgărașului la mine, ca să le arăt eu cele trebuincioase, întru care să să poată întru acea învățătură rîzima înaintea scaunului episcopesc la Sibii și ca să poată intra la cursul școlii candidaților de preoție mai cu îndrăznire, nu să să tragă îndărăpt la ușă ca proștii, cum am văzut cu ochii mei, fiindcă am fost vreo opt ani diacon arhieresc și cei învățați au îndrăsnire. Va veni diacul acela care dorește a primi darul preoției, mai întîi să vie să învețe, să să tragă la masă, înainte, nu la ușă“¹.*

În aceeași circulară, adresată preoților din protopopiatul Făgărașului, în calitate de director al școlilor din tract, decreteează *pentru învățători* : „*Vineri să fie regreație, ca și dascălul să poată veni să-și cumpere din Făgăraș ce-i trebuie pe sama casei sale și hîrtie pe sama pruncilor, iar sîmbăta să se învețe copiii“.*

Era, după cum se poate vedea, un curs de pregătire. Cît despre cealaltă școală, „normălicească“, a avut tot timpul dascăli buni, care i-au menținut prestigiul. Ea a funcționat pînă la 1869, cînd, prin osteneala lui Ion Codru Drăgușanu, Ion Dima Pătrașcu și cu concursul satelor din jur, s-a deschis vestita școală capitală „Radu Negru“.

Dintre învățătorii ei mai de seamă au fost : Gh. Jinaru, fratele lui, Simion — protopopul —, Vasile Jinaru, Petre Popescu și Vasile Leicu.

În afara școlii normale, tot pentru ortodocși, mai funcționa una în Chi-vărariu.

Școala unită din Făgăraș a fost întemeiată, prin decretul lui Iosif II, din 1785, ca școală trivială, din care mai erau încă 11 în Transilvania, ai căror învățători erau plătiți din fondul de instrucție al guvernului transilvan.

Primul ei dascăl a fost Nicolae Bodroközy, propus de guvern și confirmat de consistorul din Blaj (1785), dar numai după ce, conform dispozițiilor în vigoare, s-a prezentat lui Mártonfi, directorul școlilor rom. catolice din Transilvania și al celei pedagogice din Sibiu, ca să facă dovadă de pregătirea sa și „să-i spuie ce limbi știe, pentru a-l promovăului dascăl de normă“².

Cîțiva ani s-a purtat „ca o fată mare“ ; și-a făcut datoria pe deplin ; nu s-a plîns nimeni împotriva lui. Între timp, ca să-i fie de ajutor vicarul Ion Para, apoi lui Ion Halmaghi, fu hirotonit preot, îndeplinind și slujba de capelan. Însă, în 1800, consistorul blăjean a primit două denunțuri împotriva

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 208.

² Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1785, nr. 11.

lui ; primul era semnat chiar de vicarul Para ; în acesta se spune că Bodroközy, „de cînd e preot, s-a lăsat de treaba pruncilor, ba pe unii îi întrebuințează la lucru, acasă pentru sine, la tăiat de lemne, adus apă, iară în școală a băgat coceni“. Al doilea e al lui Simion Jinariu, dascălul școlii neunite, care, la fel, constată că Bodroközy, „făcîndu-se popă, au nu vrea, au urîndu-să cu învățătura, să lenevește . . . de care lucru ne-au venit ponoslu, de vreme ce pruncii care merg la școală, încă îi poartă la bibolițe“¹. În rezoluția dată de Bob se spune : „ . . . vom lua dascălia de la el și altuia o vom da, care nu va băga coceni în școală, ci va băga pruncii și îi va învăța“².

La această aspră înfruntare și serioasă amenințare, bietul dascăl îi răspunde :

„ . . . eu nicidecum a fi vinovat unora ca acelora nu mă cunosc ; adevărat lucru că de-mi ajută vr-un prunc care-l țiiu în sălaș, mai mare folos are, că se împărtășește din cele de lipsă spre traiul vieții și din învățatură. Iară încitu-i despre coceni, necum să-i pui în școală, ci nici în gînd mie adevărat nu me-au venit pînă acum. Strădania mea a învăța pruncii în școală socotesc că de nu-i mai mare, mai mică nu-i de cînd m-am făcut preot, despre care lucru însuși și In. Tablă poate mărturisi“³.

Rîndurile lui Bodroközy avură puterea de a-l liniști pe Bob și a-i inspira încredere în el, căci la 1822 îl găsim intitulîndu-se „preot și inspector școlar“ — desigur, pentru școlile unite din protopopiatul Făgărașului. Dascăl al „școlii de normă“ era acum fiul său, Anton. Cît va fi funcționat Anton, nu știm ; la 1836, dascăl al școlii (și capelan) era George Moldovan, căruia i-a urmat, la 1840, Adam Cațavei, vestit cîntăreț bisericesc în toată Țara Oltului și pînă pe Tîrnave. Mulți dascăli și cantori de pe acele meleaguri au învățat „glasurile“ și „tipicul“ la școala lui, cum a fost Bucur Comșa din Galați și Petre Marhao tot de acolo, oameni iubitori de slovă românească, pe care o scriau cu adevărată plăcere. (Bucur Comșa a lăsat un voluminos manuscris, conținînd diverse bucăți cu caracter moral.)

Pînă la 1867, școala a fost un prețios izvor de lumină și patriotism, mai ales pe vremea dascălului Dumitru Chișerean din Cohalm.

Școlile satești. În acea incompletă *Statistică a românilor uniți din Transilvania la 1811* de care am mai amintit, am întîlnit următoarele localități cu „ludimagisteri“ : *Făgăraș* (Nicolae), *Iași* (Ion), *Bucium* (George), *Hirseni* (Toma), *Ilienii* (Ion), *Copăcel* (David), *Berivoii-Mari* (David), *Rușciori* (Nica), *Porumbacul de Jos* (Ilie, „dascăl et cantor“), *Beșimbac* (Ion „et cantores“), *Scorei* (Ionașcu), *Comana de Jos* (Ionașcu), *Șinca* (Joandrea) și *Vadu* (Toma).

După studierea materialului documentar putem afirma cu certitudine că prin 1800, pe lîngă cele grănicerești, toate satele mai mari din Țara Oltului aveau școli, dar puține în localuri proprii ; în cele mai multe, școala se ținea în casa diacului sau în altă casă închiriată. Nu știm numele tuturor școlilor ; nici chiar al celor grănicerești, căci însuși G. Barițiu, care intenționase să scrie o istorie a regimentului I de graniță românească, nu le-a menționat decît pe următoarele : *Lisa*, *Pojorta*, *Netotu*, *Dejani*, *Vaida-*

¹ Arhivele Statului, Filiala Blaj, dosar an. 1800, nr. 34.

² *Protocol presid. episcopal pe 1800*, sub nr. 141.

³ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1800, nr. 38.

*Rece, Mărgineni, Sebeș, Copăcel, Ohaba, Șinca-Veche, Vadu și Bucium*¹. Or, după datele pe care le cunoaștem, tabloul nu pare a fi complet. Consistorul unit, răspunzînd ordinului nr. 21 528/1836 al guvernului transilvan, raporta că școli unite grănicerești bine organizate sînt în : *Beșimbac, Dejani (la 1816), Iași, Ilieni, Mărgineni, Copăcel, Netotu, Pojorta, Sebeș, Săsciori, Sevestreni, Vaida-Rece, Șercaia, Bucium, Vadu, Ohaba și Șinca Veche*. Iar altele, tot bune, dar avînd caracter confesional, sînt la : *Arpașul de Jos, Porumbacul de Jos și de Sus, Drăguș, Ucea de Sus, Scorei, Sărata, Viștea de Jos, Dridif, Hirseni, Hurezu, Berivoii Mici și Mari, Lisa, Ludișor, Riușor, Telechi-Recea și Voila*. Deci, un plus apreciabil de școli față de conspectul lui Barițiu.

Unele dintre aceste școli s-au bucurat de o frumoasă reputație de-a lungul anilor. Astfel a fost cea din Ohaba, cea din Viștea de Jos, cea din Voila, precum și cele din : *Telechi-Recea, Șinca-Veche și Vadu*².

Un dascăl, vechi publicist, vorbea și de „școala grănicerească din *Scorei* [care] era singura școală mai bună din acea regiune, căci în ea veneau să învețe carte nu numai fiii foștilor boieri și grăniceri, ci și fiii frunțașilor săteni din comunele vecine : *Oprea, Streza, Cîrțișoara, Cîrța, Colun, Sărata, Porumbacul de Jos și de Sus*“³.

Prestigiul școlii grănicerești din *Ohaba* s-a menținut pînă în perioada dualismului. I se crease numele de „școală nemțească“ (era, în realitate, o școală normală) fiindcă limba germană ținea locul de frunte. Da o pregătire serioasă elevilor, unii veniți de la mari depărtări. Învățătorii, trei, se numesc „profesori“ și erau oameni cu carte făcută în școlile nemțești. Unul dintre ei, *George Sucea*, pe la 1830, era abonat la „Biblioteca Românească“ a lui *Zaharia Carcalechi*. Cu pregătirea de aici au ieșit mulți notari, ofițeri, învățători și alți funcționari și intelectuali români din Țara Oltului și de pe *Tîrnave*, în secolul trecut⁴.

După desființarea regimentului I grăniceresc (1851), școala grănicerească se transformă în *școală capitală* gr. cat., cu 2 profesori : *Iosif Pop și Ștefan Boeriu*. După „Planul de învățămînt pe anul 1857/58“ al acestei renumite școli⁵, își poate da seama oricine de seriozitatea și volumul de cunoștințe predate aici. De pildă, în anul I al despărțămîntului II, care ar echivala cu clasa a V-a, se predau, între altele, „Gramatica română și germană cu declinațiunile“ ; „Aritmetica : 4 specii simple și complexe“ ; în anul II al despărțămîntului al II-lea „Gramatica latină cu cele 5 declinațiuni“ ; „Geografia Ardealului“, iar în anul III (cl. a VII-a) : „Gramatica română, germană și latină : declinări, conjugări, traduceri. Aritmetica : 4 specii simple, complexe + fracțiunile și regula de trei și Geografia Transilvaniei“.

Prin 1870, alături de alte cîteva școli, primea o frumoasă donație de cărți din partea lui *Mihail Kogălniceanu*⁶.

¹ G. Barițiu, *Material pentru istoria rgt. 1 grănic. transilvan*, în : „Observatorul“, nr. 20, 1885.

² Cea din Vadu era școală trivială „împărătească“, la fel cu cea unită din Făgăraș.

³ *Ion Georgescu, Amintiri din viața unui dascăl*, București, 1928, p. 39.

⁴ *Ion Cîrlan, Monografia Tîcușului-Roman*, f.a., p. 125.

⁵ v. raportul vicarului *Ion Chirilă*, în Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1857, nr. 392.

⁶ v. „Transilvania“, 1870, nr. 12, p. 147.

O bună școală a fost și cea „normală grănicerească“ din *Viștea de Jos*, din care ieșise, prin 1848, Damaschin Balescu, colecționar, ba pe ici-colea chiar și făuritor de poezii patriotice și de dragoste, iar în preajma anilor 1853—1855, din C. Conachi, V. Cirlova, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, C. A. Rosetti, Ion cav. de Pușcariu, Anton Pann ș.a. ¹.

La *Voila*, foștii grăniceri, mîndri de trecutul școlii lor, în perioada absolutismului o ridică la rangul de *școală centrală*, cu menirea de a forma tineri care voiau să urmeze studii mai înalte ².

La extremitatea de est a ținutului se afla, tot grănicerească și bunișoară, școala din *Șinca Veche*, din care ieșiseră mulți viteji grăniceri, care vor fi tirîți de-a lungul Europei în bătăliile austrieșilor cu Napoleon, cum a fost „hotnogiul“ (maiorul) Simion Popa, feciorul preotului din localitate, pentru care a intervenit, în 1805, la episcopul Bob, doi bărbați de mare încredere : David Pop de Arpaș și un alt Pop, „leitenent“ la regimentul din Orlat, spre „a-i acorda înaltu-i sprijin“ în situația grea în care se afla.

La începutul veacului al XIX-lea existau dascăli în următoarele localități din acest județ : Arpașul de Jos (la 1820, învățător David Boer), Arpașul de Sus (la 1816, școala se ținea în casa dascălului, clădirea fiind din 1859), Beclean (local propriu din 1846), Boholț (la 1811, dascăl Gheorghe al lui Popa Gheorghe ; clădire din 1853 ; între 1850 și 1857, învățătorul Joantea ținea școală seara cu adulții), Breaza, Calbor (la 1802, învățător Simion Braniște), Cincul-Mare (înființată după 1850 ; la 1861 avea 2 învățători : Mandocea și Stîngă, care inițiau elevii și în l. germană, pe lingă : română, matematică, șt. naturale, cosmografie ș.a. ; în vara aceluia an, copiii au dat un strălucit examen, de față fiind însuși I. Codru-Drăgușanu ³, primpretor al Scaunului), Cincșor (înființată la 1857 prin ordinul lui Șaguna), Colun (la 1800 avea 2 învățători, pentru ambele confesiuni), Comana de Sus (după 1850), Comana de Jos (încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea avea un învățător, Moise Sechel, cu școală făcută la Blaj), Drăguș (dascăli, cîntăreții de strană ; în general, slabi, după mărturisirile lui I. Codru-Drăgușanu, născut aici : „Nu pot uita pe fericitul Nicu al Davistei cu «Sfîntă cruce-ajută !». O iarnă întregă învășasem carte la dînsul, știam *bucovna* de rost, însă cu «buche-az-ba» nu putusem învăța, pînă ce bietul Comșuț, în bătrînețe, aduse sistemul de «a-be-ce» de la Orlat, după care apoi în trei zile silabiseam cu ușurință“ ⁴), Feldioara (după 1850), Felmer (încă din 1835 avea clădire școlară din piatră), Galați (1785—1820, Nic. Comșa ; apoi, Gh. Comșa, Bucur Comșa — pînă la 1860 ; „fetele mărișoare învățau și gospodăria : pregătirea mîncărilor, lucru de mîna etc., de la «lelea dascălița», care, cînd lărmăluiau școlarii îi lovea în cap cu furca de tors ori cu fusul“ ⁵), Lisa (pînă la 1851, școala a fost susținută de compania a 9-a de grăniceri), Perșani (înainte de 1850 se învăța în ea

¹ G. Șerban-Cornilă, *Cercetări literare*, Făgăraș, 1941, p. 20.

² Const. Stan, *Școala poporană din Făgăraș și de pe Tîrnave*, vol. I, Făgărașul, Sibiu, 1928, p. 491.

³ „Amicul Școalei“ (corespondență), nr. 15, 1861.

⁴ I. Codru Drăgușanu, *Călătoriile unui român ardelean*, ed. II, București, 1924, p. 32.

⁵ N. Aron, *Monografia comunei Galați*, f.a., p. 33.

l. germană), Rodbav (școala săsească, din 1745 ; cea românească, de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea), Sîmbăta de Sus (școala mănăstirii — pe la 1800 era părăsită și lăsată în ruină de grecii brașoveni cărora le fusese testată mănăstirea cu toate bunurile ei de către prințul Gh. Brîncoveanu ; refăcută în 1830), Șinca Nouă (la 1842, dascălul Gh. Buzdugan, numit de Moise Fulea), Șona (clădire școlară și școală bună, din 1835), Toarcla (școala românească veche, clădire primitivă, acoperită cu paie), Toderița (școală în 1806, cu dascălul Gh. Mijea), Ucea de Sus (1832 — dascălul Șerban Bărbat), Vadu (1785 ; după 1850 avea doi învățători), Veneția de Jos (școală din sec. al XVIII-lea, dar clădirea din 1857, la stăruințele lui Ion cav. de Pușcariu), Voivodenii Mari (școala din sec. al XVIII-lea, local din 1836), Vaida Rece (la 1815, limba de predare era germana ; învățători : Nicolaus Fetu și Iosif Rummel ¹).

În 1857, un grup de sate (ortodoxe), cu o populație de 11 590 suflete, obține aprobarea statutelor de funcționare a unei școli capitale (centrale) la *Veneția de Jos*. În ea urmau a se primi elevi absolvenți ai școlilor naționale sătești din comunele acestui cerc : Șinca Nouă, Șercăița, Perșani, Părău, Veneția de Sus, Fintina, Bogata-Olteană, Mateiaș, Lupșa, Cuciulata, Hoghiz și Batca. Susținerea școlii era asigurată, ca și a sorei unite de la Ohaba, din fondurile fostelor comune grănicerești. Conform statutelor, școala avea 3 clase în care se predau cunoștințele prevăzute în ordinul Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, din 20 mai 1855. Limba de predare era germana, însă pînă la cunoașterea ei și chiar după, la explicarea lecțiilor mai grele li se admitea profesorilor a se servi de limba română. Școala s-a deschis în 1858, o dată cu cea de la Ohaba.

Aceasta era, în ansamblu, situația învățămîntului în Țara Oltului între 1800 și 1867.

h. Școlile din orașul și județul Sibiu

În orașul Sibiu, în afară de cele trei școli primare, două ortodoxe și una unită, mai exista școala surorilor ursuline sau „Cloașterul“, ridicată de Maria Tereza în 1765 și care în 1802 adăpostea între zidurile ei pe Marița, fiica lui Const. Varlaam clucerul, adjutantul lui Vodă Alexandru Șuțu. O adusese aici să învețe „clavir, jocuri și cusături“, dar mai ales „pentru limba franceză și clavir“². Cu cinci ani mai tîrziu, tot aici își va aduce fetița boierul craiovean Const. Otetelișanu ; prin 1808 vin la această școală, pentru a se educa în spirit european, două nepoate ale lui Pană Costescu, o rudă a Mariei Ruset și o fată a negustorului craiovean Băluță Ion ³.

În primul deceniu al veacului trecut, tot aici, la Sibiu, era în mare prețuire școala sasului *Trautmann*, în care prin 1802 întîlnim un nepot al vistiernicului Hagi-Moscu, iar în 1807, pe fiul clucerului Argentoianu,

¹ Pentru cele ortodoxe, a se vedea cap. despre episcopia Sibiului și anexa II.

² N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc., 1928, p. 134.

³ N. Iorga, *Contribuții la istoria învățămîntului în țară și străinătate de la 1780—1830*, București, 1906, p. 5.

un Grigore Bengescu, ambii din Craiova; apoi pe un Glogoveanu sau pe un Const. Brăiloiu, din același oraș oltean.

Pe lângă acestea, mai era una a dascălului grec *Anton Stamatopol*, fost, succesiv, dascăl la Suceava, Iași, București, Craiova (aici, perceptor al lui Dumitrache Bibescu), iar spre adânci bătrînețe se va stinge la Brașov ca dascăl al școlii greco-române de pe lângă biserica Sf. Treimi. La Sibiu ajunsese în 1817. În școala lui se învăța — nu știm după ce metodă —, pe lângă greacă și franceza, germana și italiana¹.

Prin 1842—1844 se bucura de o frumoasă reputație *pensionul domnișoarei Vauthier*, în care însuși Ion Maiorescu, pe când se găsea la Iași, își adusese pe fiica sa Emilia.

O școală mai puțin cunoscută, dispunând de mari fonduri, a fost cea a *companiștilor greci*. Aceștia, ca și cei din Brașov, din orgoliu, nu voiau să recunoască autoritatea bisericii ortodoxe române asupra lor. Chiar și școala o socotiră „autonomă“, pînă ce, în urma unui raport al lui Moise Fulea, guvernul transilvan îi transmite acestuia ordinul de a o inspecta și grecilor de a se subordona. Învingător, directorul școlilor naționale ortodoxe anunță, la 30 aprilie 1826, compania grecilor că dascălul școlii lor este supus controlului său și ca atare e obligat „să-i arate ce calificare are“².

La institutele de învățămînt menționate pînă aici, se mai adăugau patru săsești (două primare și două secundare), trei școli maghiare, dintre care una mixtă (germano-maghiară) și gimnaziul catolic.

În cele dintîi, ale sașilor, accesul românilor era foarte limitat. Porțile școlilor acestora însă s-au deschis și pentru elevii români în urma dispozițiilor date de guvern după revoluția de la 1848. Valahii din Maierii Sibiului ajunseseră, pe această chestiune, prin 1820, cu o jalbă pînă la curtea din Viena, care recomanda magistratului orășenesc: „...ci mai virtos toată silința a și-o pune ca *pruncii românești la umblarea aflătoarelor școale să se primească și de prisos să se învețe a ceti, a scrie și a socoti, ca să nu li se mai poată imputa de către ceilalți împreună cetățeni că sînt leneși către științele procopsirii lor“³.*

În general, elevii români din școlile altor confesiuni nu au fost prea bine primiți și erau injust apreciați. Și totuși, în aceste condiții tineretul român se îndrepta printr-un număr din ce în ce mai mare și spre aceste gimnazii, căci cel de la Blaj nu-i putea cuprinde pe toți, iar cel de la Beiuș le era peste mîna din cauza depărtării, fiind oarecum izolat de Transilvania.

La Sibiu, cel mai frecventat de români a fost gimnaziul catolic; pînă la 1848, aceștia reprezentau 1/3 din totalul elevilor, iar după 1850 (de exemplu, anul școlar 1854/55) raportul era de 50% români față de restul elevilor, pentru ca în anul școlar 1866/67 acest procent să crească la 55% față de elevii maghiari și germani⁴.

¹ A. I. Marcu, *Un student român la Pisa și Paris către 1820: Simion Marcovici*, în: „Revisa Istorică“, 1920, ianuarie-martie.

² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, București, 1906, p. 180.

³ Din „Răspunsul la jalbele Măerenilor din Sibiu“ (1820), în „Telegraful Român“, nr. 39, 1911.

⁴ Ion Stanciu, *Istoricul liceului „Gh. Lazăr“ din Sibiu*, Sibiu, 1943, p. 10.

Aici era elev în 1801—1802 Gheorghe Lazăr, avînd mulți colegi români, între care și pe Șt. Radovici, feciorul dascălului din Glimboaca, ajuns prin decada a treia a secolului trecut în Cimpulung-Muscel, cu rosturi culturale.

Înainte lor și după ei au trecut prin acest liceu o serie de tineri, unii cu nume reținute de zbuciumata istorie a românilor transilvăneni: Ion Costa, nobil de Beiuș (1790), Iosif Molnar de Mülersheim (1798), fiul lui Ion Piuariu Molnar, Anghel Faurovici (1801), viitorul protopop al Sibiului, Simion Șuluțiu-Abrud (1798), Mihail Stoiță (1832), viitorul învățător la școala normală grănicerească din Orlat, Radu Tempea, Radu Jipa — amîndoi brașoveni —, Simion Balint — Copand (Alba), viitorul „popa Balint din Roșia Abrudului“, camaradul de arme al lui Iancu, Ioan Popasu — protopopul și episcopul de mai tîrziu —, Ion Axente Sever, Const. Romanu-Vivu, Aug. Treb. Laurian, Ion Lapedatu, I. Buteanu ș.a.

Între profesorii pe care i-a avut, e citat și *Antoniu Coloși* (1834—1845), fiul fostului protopop al Abrudului, apoi al Secărimbului, Vasile Coloși, prieten cu fruntașii Școlii ardelenе, colaborator la *Dicționarul de Buda* și traducătorul *Catehismului Mare* (catolic) de Fleury (Buda, 1815), utilizat ca manual didactic în școlile unite din Oradea, Blaj și, mai tîrziu, Beiuș. Anton fusese și el elev al gimnaziului la care predă. Dar, prin căsătorie, a procedat apoi ca și alți intelectuali români care, ridicați în funcții prin grația cutărui nobil sau familii aristocrate, au îngroșat apoi rîndurile acestora.

În acest institut de învățămînt situația era diferită de cea existentă la gimnaziul reformat din Tg. Mureș sau la gimnaziile din Cluj, Bistrița, Odorhei, Carei, Satu-Mare, Baia-Mare și Sighet, întii, pentru că în acest oraș românii erau în majoritate, datorită poziției geografice a Sibiului, care era așezat într-o regiune în care elementul românesc era covîrșitor preponderent. Apoi, aci profesorii aveau comună numai confesiunea. Prin 1841—1846, director al gimnaziului era Ignatie Schlauff, care însuși sprijini cererea celor două consistorii românești de a li se admite predarea religiei de către profesori de ai lor. Așa fu numit profesor Nicolae Maniu Montan (1844), protopopul unit al Sibiului, iar la 1846, Ion Hania pentru ortodocși.

O altă școală pe care o frecventaseră puțini români înainte de 1848/1849, între aceștia numărîndu-se și Clemente Aiudeanu, prietenul lui Avram Iancu în luptele din Munții Apuseni, a fost preparandia romano-catolică. Prin noua lege de organizare a învățămîntului de la 1850, școala devine cesaro-regească (este deci etatizată), cu acces și pentru români. Știrea o făcea cunoscută însuși mitropolitul Șuluțiu prin circulara nr. 840 din octombrie 1859, îndemnînd tinerimea spre ea ¹.

După începerea cursurilor, Șuluțiu, crezînd că se vor fi înscris mulți tineri români uniți la acea școală, se interesează de numărul acestora, de educația și instrucția lor, adresîndu-se protopopului Antoniu Veștemean, urmașul lui Nicolae Maniu (5 mai 1860). Din răspunsul acestuia aflăm că, deși împărătească, școala n-a prea ispitit pe români: „preparanți înscriși, 14 la număr, dintre care 10 români și 4 de alte nații; dintre români 8

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1859, nr. 376.

sînt uniți, iar 2 neuniți“. Asupra pregătirii acestor tineri și a aportului pe care l-ar putea aduce învățămîntului, protopopul spune : „... după părerea mea, fără îndoială că vor fi mult mai buni ca mulți alții care nu au auzit de *Pedagogie*, cu mult mai puțin de *Metodică* ; nu mai citez a zice cum că *de la un docente, ca să fie bun, se cere mai mult decît Pedagogia și Metodica, se cere o natură deosebită, voie și răbdare ; plăcerea de a conversa cu prunci*“¹.

Acest Antoniu Veștemean a fost primul profesor la catedra de limba română a liceului catolic din Sibiu (înfiițată în 1854), la care avea ca auditori 173 de elevi români. Pentru cultura și sentimentele de care era însufletit, a fost ales secretar II al Astrei în ședința a II-a de constituire². Urmașul său la catedră și în protopopie a fost Ion V. Rusu, cunoscut prin acel frumos *Compendiu de istoria Transilvaniei*.

Cît despre liceul catolic, cînd la 1861 a fost vorba să se desființeze, fiind întrebate cele două consistorii românești asupra utilității acestuia, amîndouă s-au declarat pentru menținerea lui. Ele au mers chiar mai departe : în raportul-răspuns la adresa guvernului constată că luteranii (sașii) își au liceul lor ; just ar fi ca acest liceu rom. cat., cu o populație majoritară românească, să aibă limba de predare cea română³. Firește, guvernul nu și-a însușit punctul lor de vedere.

Vorbînd de Sibiu, se cuvine a nu uita nici contribuția „*Asociațiunii*“ al cărei punct 2 din „*Statute*“ fixa ca scop al ei : „... înaintarea literaturii și culturii poporului român în deosebite ramuri prin studiu, elaborarea și edarea de opuri, prin premii și *stipendii* pentru diferite specialități de științe și arte“⁴.

Între 1862 și 1867, „*Asociațiunea*“ a acordat 33 de burse, majoritatea la studenți și elevi ; mai puține ucenicilor din diferite bresle⁵. În domeniul învățămîntului popular n-a adus un prea mare aport, deși, chiar în ședința de constituire, în „*Propozițiile*“ sale, G. Barițiu a pus problema „ajutorării și întemeierii școalelor populare între români“.

Școlile primare. Despre cele din orașul Sibiu am mai vorbit. Am spus că erau două ortodoxe : una în Maieri și alta pe lîngă biserica din Groapă, și una unită, întemeiată de episcopul Grigore Maior (1781) și înzestrată cu local propriu prin osteneala protopopului Ciril Țopa, viitorul vicar al Hațegului. Primul ei dascăl a fost Dumitru Pop. De asemenea, ne-am oprit îndelung asupra atenției acordate de episcopia ortodoxă de-aci învățămîntului popular sub Vasile Moga, și mai ales sub Andrei Șaguna. Am recunoscut superioritatea organizării acestuia față de cel unit.

Cu toate scăderile sale, episcopul Vasile Moga, fiind un zelos executant al ordinilor guvernului transilvan, orice s-ar zice, a urmărit dezvoltarea învățămîntului sătesc, pentru care a dat destule ordonanțe. Îl interesa și

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1860, nr. 34.

² Ion Breazu, *Succesul sistemului etimologic în Transilvania*, în : „*Studii literare*“, III, Sibiu, 1944, p. 215.

³ *Hermannstädterzeitung* din 24 mai 1964. Asupra dezideratului, v. și „*Amicul Școlii*“, nr. 24, 1861.

⁴ *Actele de urzire a Asociațiunii*, vol. I, Sibiu, 1862, p. 93.

⁵ v. *Actele de urzire*, etc., p. 107.

pe el ridicarea culturală și morală a poporului român. Fusese introdusă în toate școlile sătești, în special ortodoxe, renumita lucrare a lui Cristian Salzmänn : *Cărticica năravurilor bune*, despre care am vorbit cu mult înainte și pe care Moga o recomandă călduros într-o circulară din 1820.

Am afirmat în capitolul referitor la rolul centrului confesional ortodox din Sibiu în organizarea și îndrumarea învățămîntului că, așa cum au fost, atît episcopul Moga cît și nepotul său de soră, Moise Fulea au supravegheat îndeaproape învățămîntul sătesc. Roadele s-au văzut. La 1836 aveau aproape 300 de școli funcționînd efectiv. Dăm, pentru comparație, după raportul administratorului protopopesc Nicolae Maniu la ordinul circular referitor la școli al lui Bob, din 1827, situația școlilor greco-catolice în protopopiatul Sibiului la acea dată în *Anera III* la prezenta lucrare.

Abia în 1837, episcopia Blajului găsește timp și se gîndește la o remediere a situației. Același protopop primește un ordin ca, atît cît îl vor ajuta puterile și cuprinderea slujbei arhidiaconesți, să cheme la sine pe cei mai destoinici cantori, și pe aceștia, învățîndu-i, „îi va așeza de dascăli“¹. Aceasta însă numai pentru a împăca „ordinul guvernului transilvan nr. 950, din 22 dec. 1836“.

Nici după revoluția de la 1848 nu s-a ajuns la o normalizare a situației, căci o mulțime de sate erau fără dascăli.

Dacă e să precizăm vechimea școlilor din raza județului Sibiu, trebuie să recunoaștem că multe dintre ele își au începutul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ; evident, sînt unele chiar din secolul al XVII-lea.

Primele școli bine organizate au fost cele *grănicerești*. Dar de acestea au fost numai în Racovița, Veștem, Jina și Orlat. În aceasta din urmă, în care era și comanda sau „ștabu“ regimentului I românesc de graniță, s-a deschis în 1776 o școală normală pentru pregătirea cadrelor regimentului. În ea se predau pînă la 1815 toate materiile în limba germană. Abia atunci s-a introdus și studiul limbii române. Dascălii ei se recrutau dintre cei mai capabili tineri, pe care comanda militară îi trimitea apoi la studii în **Apus** pentru specializare. Prin 1826 au fost trimiși de aici la Institutul pedagogic din Laibach (azi Lubliana) în Croația : Grigore Bejan, Ciril Crăcană și Const. Stezar, mai tîrziu căpitan și apoi iar învățător în Jina. Primii doi sînt amintiți ca elemente de valoare în stat într-o cronică din 1830 a lui Antonio Cosimelli, intitulată *Poemation*².

Cel mai capabil director, atît al școlii din Orlat cît și al celorlalte din regiment a fost pe acea vreme Nicolae Feti, pe care-l va întrece în pregătire și talent organizatoric numai Moise Panga. Despre școala „nemțească militară din Orlat“ a lăsat niște însemnări elogioase în autobiografia sa Vasile Glodariu, fost, pe la 1880, profesor la liceul din Brașov, care trecuse prin școala de la Orlat în 1840.

Prin ord. nr. 21528/1836, guvernul transilvan cere episcopiei Blajului relații asupra școlilor unite grănicerești. După rapoartele primite, consistoriul trimite un tablou al școlilor grănicerești *bine organizate* și citează, din județul Sibiu : *Orlat* cu 2 școli, una „erarială“ și una comunală (era-

¹ *Protocolul episcopal pe 1837 sub nr. 162 — Arhivele Statului — Filiala Blaj.*

² Tradusă de V. Bichigeanu în: *Arhiva Someșană*, nr. 2, 1929.

rială era școala normală militară), apoi *Veștem* și *Racovița*; *Jina*, fiind comună ortodoxă, nu intra în sfera de control a consistoriului blăjean.

După cum afirma în 1816 I. H. Benigni¹, în ele se învățau: Catehismul cel mare, Citirea din Bucoavnă, Caligrafia, cele 4 „speții“ ale aritmeticii, legile școlarului (*Reguli scolasticești*) și un vocabular român-nemțesc. Informația lui Benigni e destul de vagă; se susține pe generalități. El ne spune că în acele școli se învăța germana în 12 ore pe săptămână și nu din vocabular. Ba mai mult, școala din Jina își angajă ea însăși un învățător german, la care oamenii își dădeau copiii cu drag să învețe a citi și a scrie, de unde copiii vorbeau și scriau perfect nemțește². Și la 1864 această comună fruntașă susținea 2 școli: una românească, alta „nemțească“; la prima funcționa Gh. Sava din Jina, iar la a doua, cpt. pens. Const. Stezar.

Revenind la școala normală grănicerească din Orlat — frecventată de foarte mulți elevi din satele din jur —, constatăm că în preajma anului 1850 avea 3 profesori și un catehet (Petre Brad). Între ei era și unul Dim. Cuteanu, absolvent al gimnaziului din Blaj și al preparandiei catolice din Sibiu. Alături de Cuteanu, după 1850, mai funcționau Quiricus (Ciril) Kerkana³ (Crăcana) și Mihail Stoiță.

La 20 oct. 1849, baronul Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, dă cunoscuta ordonanță privitoare la reorganizarea învățămîntului, în care anunță și înființarea a două *cursuri preparandiale* (pentru pregătirea învățătorilor) la *Năsăud* și *Orlat*, în clădirile fostelor școli militare grănicerești. Guvernatorul mai face cunoscut că tinerii lipsiți de mijloace vor fi ajutați cu stipendii de 6 florini pe lună. Cursurile durau 6 luni. La cel din Orlat, atît disciplina cît și învățămîntul lăsau însă mult de dorit.

Școala normală mergea însă înainte. Dascălii erau totuși plătiți slab și neregulat. Prin anul 1864, Ciril Crăcană înainta o cerere guvernului spre a i se plăti salariul restant pe anii 1861, 1862 și 1863. Bietul dascăl se adresează și consistoriului din Blaj să intervină pentru el. Acesta scrie guvernului, rugîndu-l să achite respectivului învățător acel salariu, întrucît „a fost un dascăl conștiincios și a servit peste 30 de ani, nefăcîndu-și nici o avere“. În curînd, Blajul îi comunica rezoluția guvernului: „S-au aplacidat banii docentului Quirini Crecana“⁴.

Tot în același an, școlile fostului regiment I grăniceresc primesc substanțiale ajutoare din partea Ministerului Instrucțiunii și Cultelor⁵. Spre exemplu, pentru directorul școlii (Oberlehrer) din Orlat s-a aprobat un salariu anual de 400 Rf.; învățătorului de la clasele a III-a și a IV-a, 296 Rf., iar celui de la clasele I și a II-a, 200 Rf., plus fiecăruia cheltuielile de „cvartir“. Și aveau cui plăti aceste frumoase salarii, căci acum se găseau

¹ *Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militar Gränze*, p. 96.

² G. Barițiu, *Material pt. istoria rgt. I grăniceresc transilvan*, în: „Observatorul“, nr. 8, 1885.

³ Autor al manualului *Istoria biblică* (1836) și al unui nomenclator de plante botanice (Sibiu, 1844).

⁴ *Protoc. prezid. mitropolitan pe 1964*, sub nr. 132.

⁵ Decretul nr. 4507/1864. Copia în Arhivele Statului — Filiala Blaj, dos. an. 1864, nr. 376.

la această școală trei cadre didactice dintre cele mai bune în regiune : Moise Panga, Crăcană și Stoiță.

O altă școală statornică, susținută din fondul normal de instrucție al guvernului transilvan, a fost cea din *Ocna Sibiului*, transferată, la sugestiile lui Bob, de la Sadu (1786) aici. Primul ei învățător a fost Ioan Monorai, cu studii făcute la Viena și Lemberg.

Deci în *Sadu* fusese înființată (în 1785) mai întâi această „școală împărătească“. Nu știm ce motive au determinat transferarea ei la Ocna. În *Sadu* era totuși pe acea vreme și o școală națională ortodoxă. Mai târziu, pe la 1830—1840, preda în ea un Nicolae Costicea, cu știință de carte cîștigată în Țara Românească.

După 1850, copiii de școală sînt despărțiți pe confesiuni. Fiind majoritari, ortodocșii și-au clădit în 1856 chiar și local de școală. Uniții însă stăteau slab ; prin 1864 se plîngeau consistoriului din Blaj că „antistiile comunale“ nu vreau să știe de școala lor. Consistoriul apelează la guvern ca ortodocșii „să fie constrînși a da din casa alodială (casieria comunală — n.n.) bani pentru localul de școală și plata docentului unit“, pentru că „ai noștri sînt pe o formă la sarcinile obștei, așisderea se cuvine și la beneficii la fel a fi priviți“¹.

Relativ la școala trivială din Ocna Sibiului constatăm că învățătorul cleric Ion Monorai n-a stat multă vreme ca dascăl al ei, căci la 1794 era capelan pe lîngă tatăl său în Cergăul Mare. Prin 1810 era angajat Oprea Coșiocariu, din localitate, de religie ortodoxă, cu certificat de „ludimagister“ eliberat în acel an de Gh. Haines. Coșiocariu a funcționat în Ocna pînă la 1835 ; în anul următor funcționa în locu-i un Samoil Ostaș, nepot de soră al profesorului Nicolae Bălășescu de la seminarul central din București. La repetatele sale cereri, sprijinite de Direcția serviciului salinelor, în 1838 guvernul transilvan aprobă majorarea salariului său (80 Rf.) cu încă 50 Rf., plătiți din fondul salinelor.

Locul lui Samoil Ostaș l-a luat capelanul gr. cat. Vasile Chertes, pe care inspectorul suprem al școlilor cesaro-regești transilvane, Ludovic Reinisch, cu prilejul unei inspecții, probabil apreciîndu-i rîvna la clasă, l-a rugat să accepte și să se definitiveze și pe postul de dascăl la școala din Ocna. Aceasta a acceptat (1841), căci și în 1854 îl găsim predînd la această școală.

Din veacul al XVII-lea, putînd fi socotită între cele mai vechi din Transilvania, e școala din *Săliște*². Spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor se înființară școli și în încrîngăturile : *Gruiu* și *Brata*.

Harnicii sălișteni încă în anul răscoalei lui Tudor Vladimirescu ridicară școala cea mare³, atît de încăpătoare încît putu adăposti sub acoperișul ei nu numai pe elevii vechii școli din centru, ci și pe cei de la școlile din Gruiu și Brata.

¹ În colecția Tr. Gherman A. : *Schița monografică a școalelor din Sadu* (ms.).

² Vezi pentru începuturile ei, la N. Albu, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944, p. 41—42.

³ I. Lupaș, *Studii istorice*, vol. V, Sibiu, 1943, p. 194.

La intervenția episcopului Moga, săliștenii obțin, prin decret împărațesc, dreptul de a folosi veniturile rezultate din vama tîrgului săptămînal și al celor două „de țară“ anuale, 1/2 pentru nevoile școlii și 1/2 pentru ale bisericii.

Pe lângă școala cea mare, ortodoxă, mai era una a parohiei unite, pentru care, la 1813, judele satului, Bucur Milea, și un număr de bătrîni, „gazde așezate“, se rugau de episcopul Bob să-l numească „diac pentru strană și școală“ pe diaconul Nicolae Popovici. Această școală a existat pînă în 1864, cînd dascălul ei, Dumitru Brașoveanu, și majoritatea credincioșilor, din cauza preotului Dumitru Roșca, trec la confesiunea ortodoxă.

La școala din Săliște au fost orînduiți totdeauna dascăli bine pregătiți. Un exemplu ni-l dă Pamfil Pamfilie, care a funcționat la această școală între 1820 și 1843 și care a manifestat și preocupări literare, traducînd, transcriind sau făurind el însuși *versuri*; „slăbiciunile“ lui anunțau pe iscusitul caligraf, zugrav și versificator *Picu Pătruț*, fost și acesta pentru scurt timp dascăl, apoi pentru tot restul vieții crîsnic la biserica din Săliște.

După 1850, funcționînd cu 5 învățători¹ și doi cateheți, școala din Săliște putea fi dată ca exemplu altora din Transilvania atît din punctul de vedere al organizării cît și prin calitatea învățămîntului. Se ajunsese la aceste rezultate și grație inspectorului ei local, Dumitru Herțea, care, deși țaran, dovedise calități excepționale în onorifica funcție pe care o îndeplinea. Însuși exigentul consilier școlar Paul Vasici, scriînd în „Telegraful Român“ din 17 oct. 1856 despre *Inspectorii școlari locali*, lauda vrednicia lui Dumitru Herția².

Școala de la *Rășinari* avea clădire de piatră încă din secolul al XVIII-lea, în care unul și uneori și doi dascăli învățau pe copii: cititul, scrisul, aritmetica și cîntările bisericești. În acea clădire s-au ținut cursurile pînă în 1837, cînd s-a ridicat impunătoarea clădire de lângă biserica veche, din centru. Ultimii dascăli care au funcționat în școala veche au fost: Aleman Popovici și Bucur Droc.

Paralel cu „școala veche“ funcționa alta, în casa unui țaran, numită „școala de la cruci“, pe care o frecventau copiii din „Șteaza“³.

Noua școală, la inaugurarea căreia participase însuși episcopul Vasile Moga, cu toți consistorialnicii săi, era, după profil, o *școală capitală* (normală).

Din „Protocolul clasificărilor a normaliceștilor acum din nou începutelor școale neunite în Rășinari, Martie 13, an 1838“⁴, reiese că școala era împărțită în: „școala nemțească“ și „școala românească“, iar anul școlar, în „cursul de iarnă“ și „cursul de vară“; întiiul începea în octombrie și sfîrșea în martie, al doilea începea în martie și sfîrșea în iulie, prin examen public.

¹ Vezi numele lor la cap. despre episcopia Sibiului în anexa II.

² La I. Lupaș, *Un țaran — „inspector școlar“ — Dumitru Herția din Săliște, 1799—1882*, Sibiu, p. 9—11.

³ Moise Frățilă, *Din istoricul școalelor din Rășinari*, în: *Anuarul I al școlii primare din Rășinari*, Sibiu, 1906, p. 5—6.

⁴ Aflat în 1936 în biblioteca școlii din centru, dar acum dispărut.

Școala românească — în anul școlar 1837/38 — cuprindea 2 clase. Clasa I era formată din 4 despărțăminte. În despărțămîntul I, al începătorilor, se predă : „Cunoașterea slovelor“ (literele cirilice și latinești) și „Rugăciunile din Bucoavna de liturgie“ ; despărțămîntul II : „Cunoașterea slovelor și slovenirea“, „Cunoașterea cifrelor“ și „Aritmetica din cap“ ; despărțămîntul III : „Serisoarea românească și latinească“ ; „Cetirea românească și latinească“, „Istoria biblicească“, „Aritmetica din cap și numeratia“ ; despărțămîntul IV“ ; „Învățătura credinței“, „Istoria biblicească“, „Cetirea românească și latinească“, „Cartea năravurilor bune“, „Scrisoare românească și latinească“ și „Aritmetica“. Învățător al acestei clase a fost, la început, numai Nicolae Munteanovici, ulterior i-a mai venit un ajutor în persoana dascălului Petru Gligor.

Clasa a II-a avea un singur despărțămînt, numai pentru băieți. În el se predau : „Învățătura credinței“, „Cartea năravurilor bune“, „Cetirea și scrierea românească, nemțească și ungurească“, „Datorințele supușilor către monarh“ și „Aritmetica“. Învățător : Nicolae Lazăr Pîrvul (1837—1848).

În clasa a III-a, numită și „școală nemțească“ sau „normalicească“, frecventată numai de băieți, se predau : „Învățătura credinței“, „Gramatica nemțească și ungurească“, „Cartea năravurilor bune“, „Cetirea și scrierea nemțească, ungurească, latinească și românească“ și „Aritmetica“. Învățător : Ioan Brote, „deutsche Lehrer“.

Începînd cu anul școlar 1838/39, e numit ca învățător la „școala nemțească“ (cl. a III-a) și totodată și ca director al școlii preotul cărturar Sava Popovici Barcianu¹ ; prin el s-au introdus la clasa a III-a și „Geografia“ și „Istoria patriei“, iar la „Școala românească (cl. I și a II-a) normalicească“ se mai angajează un cadru didactic, despărțîndu-se clasa I în cl. I băieți și cl. I fete, fiecare în cîte 3 despărțăminte. Clasa a II-a normală o formau elevii anului IV de școală.

Se predă, prin urmare, aici un învățămînt temeinic, bogat și variat, care a atras spre școala din Rășinari, în special la *cursurile de iarnă*, o mulțime de tineri, nu numai din localitate, ci și din satele din împrejurime : Poplaca, Gurariului, Cacova, Sibiel, Săliște, Galeș, Tilișca, Fofeldea și din alte localități mai îndepărtate, fiindcă absolvenții clasei a III-a erau atît de bine pregătiți încît intrau direct în gimnaziu fără dificultăți. Foarte mulți dascăli ai acelor vremi din satele sibiene și din jur aveau la bază numai 2—3 cursuri de iarnă făcute la școala din Rășinari. Și nu erau socotiți între dascăli slabi.

Acest prestigiu și l-a menținut în tot timpul cît la conducerea școlii și a clasei a III-a („șc. nemțească“) a fost Sava Popovici Barcianu (1838—1847). În 1847 demisionează din amîndouă posturile pentru a nu reveni decît în 1856/57 ; și atunci numai ca director.

În 1850 se introduce lucrul de mîna pentru fete prin numirea ca învățătoare-maestră a Mariei Georgevici (1850—1860), căreia i-a urmat Maria Borosvay și Maria Lupan. Astfel, s-ar putea spune că aceasta e prima școală

¹ Despre viața și activitatea lui, vezi N. Albu, *Un distins cărturar al timpului său : Sava Popovici-Barcianu* în : „Mitropolia Ardealului“, nr. 4—6, 1963.

românească rurală din Transilvania care introduce îndeletnicirile practice ca materie de învățămînt. Tot între anii 1850 și 1860, la clasele superioare (cl. a II-a și a III-a) se adăugaseră : „Istoria națională (a românilor) și cea universală“, „Istoria naturală“, „Fizica“ și „Geografia universală“ — „cu specială privire la România și la Bulgaria“ —, iar fetelor li se preda : tor-sul, cusutul, împletitul cu iglița etc. ¹.

În 1856, demisionînd Ion Brote din funcția de director, e ales în locu-i Sava Popovici Barcianu, chiar într-o ședință a consiliului comunal, de față fiind însuși consilierul școlar dr. P. Vasici (noiembrie 1856). În cursul ședinței, rășinărenii îl rugară pe Vasici să-i sprijine spre obținerea *dreptului de publicitate* pentru școala lor normală-capitală. Vasici își condiționează sprijinul de crearea pe lângă clasele normale a încă 2 clase reale, pentru a căror susținere se cerea un sacrificiu anual de 5 000 florini. Deși propunerea i-a fost primită, hotărîrea rămase, totuși, fără urmare practică, ceea ce-l supără foc pe dr. Vasici, care-l înlătură pe Sava Popovici Barcianu din direcție ². Dar Șaguna știu să anuleze hotărîrea consilierului Vasici ; și tot Șaguna obținuu, ceva mai tîrziu, mult doritul drept de publicitate ³. Salariile învățătorilor de la școala din Rășinari erau incomparabil mai bune decît ale celorlalți învățători din Transilvania.

Cît despre dascălii pe care i-a avut, se poate spune, fără a exagera, că fiecare a exercitat cu demnitate funcția ce i s-a încredințat, fiind toți bine pregătiți, ca de exemplu : Ioan Popovici, trecut prin gimnaziul catolic din Tg. Mureș, Vasile Popovici din Ștează, cu preocupări scriitoricești ⁴, sau Ion Muciu, „dascăl de învățatură normalicească“ care făcuse școala normală rom. catolică din Sibiu.

Șaguna numea în 1850 pe V. Axente, „care a făcut filosofia și dreptul“ ; pe Ion Bobeșiu, cu studii teologice făcute la București, susținut de mitropolitul Neofit al Țării Românești ⁵, pe Petru Băncilă ⁶ „căci a săvîrșit sub însumi a mea povățuire Metodica învățătorească“.

Aici își începe cariera distinsul dascăl făgărășean, întemeietor (împreună cu I. Codru Drăgușanu) al școlii „Radu Negru“ din Făgăraș, Ion Dima Petrașcu ; apoi, Visarion Roman ș.a.

Rășinărenii nu precupețeau banul cînd era vorba de ridicarea lor culturală. Nu-i vorbă că și dispuneau de mijloace materiale. Era comună bogată, „liberă regească“, adică neapăsată de regimul feudal (de iobăgie și mulțimea de sarcini publice). Avea o fundație de 2 000 de florini destinați întreținerii școlilor și altor scopuri culturale.

Școala primară unită era ca o cenușăreasă ; de ea nimeni nu se ocupa. Rășinărenii n-au văzut-o niciodată cu ochi buni ; de aceea, existența ei a devenit o sarcină grea pe capul bisericii unite și a preotului ei. Acesta a făcut, pînă la 1811, și pe dascălul pentru copiii uniților din Rășinari.

¹ Școala națională din Rășinari, în : „Amicul Școalei“, 1861, nr. 3.

² Moise Frățilă, *op. cit.*, p. 24.

³ Decretul guvernial nr. 31766, din 26 dec. 1864 — Arhiva școalei din Rășinari — Centru.

⁴ Stan A. Ionescu, *Monografia școalei din Rășinari*, Sibiu, 1936, p. 26.

⁵ Ion Albescu, *Insemnări despre școala mea*, Sibiu, 1934, p. 40.

⁶ Autorul unei drame mistice *Mironosițele* și a unei colecții de colinde.

La 1827 era angajat de comunitatea bisericească Ion Barbăalbă. Acesta, cîntăreț bun, era plăcut atît copiilor cît și credincioșilor.

Ca în toate satele în care uniții erau în minoritate, conducerea administrativă neglija școlile acestora. Așa era și la Rășinari. La 30 august, preotul local, un anume Pop, roagă pe protopopul Sibiului să sesizeze guvernul de nedreptățile care li se fac, „măcar că și uniții poartă aceleași greutăți ale satului, și totuși ortodocșii au școală mare cu 16 camere și 4 dascăli plătiți din casa alodială“; este și „fundație obștească de 2 000 florini din care se trimit tineri la școli străine. În școala veche șade acum un bărbier; să le-o dea lor, întrucît ei încă n-au local de școală“; să se așeze și plata dascălului lor din casa alodială; de asemenea să beneficieze și tinerii uniți de ajutoare, „precum ceialalți“.

Jalba lor nu pare a fi avut urmări. Ortodocșii n-au evacuat pe bărbier din localul școlii vechi ca să li-l dea uniților, căci nici la 1864 școala acestora n-avea local propriu, iar slujba dascăliei o îndeplinea tot preotul, „adunînd pruncii în casa sa și făcînd școală și instrucție cu ei“¹, întrucît din casa alodială nu se fixase salariu pentru un dascăl.

Școala din *Alămor* a fost înființată sub directoratul lui Dimitrie Eustatievici (1786). În 1807 funcționa aici un dascăl (Sandulé), iar în 1811, unul Ion; acestuia i-a urmat Nicolae Geleriu (1812—1848), cu 2 clase „normale“ la Blaj; s-a făcut dascăl numai ca să scape de „lunga și groaznică cătănie“. De o factură asemănătoare au fost și Ioan VasIU și Vasile Solomon, cu pregătire din școala de la Rășinari. Abia cu Ion Alămorean, absolvent a 3 clase gimnaziale la Blaj, și cu Dim. Topîrceanu, cu 4 clase la sași, în Sibiu, apar învățători cu o serioasă știință de carte. Ultimul a funcționat între anii 1855 și 1867.

În 1805, poporenii din *Apoldul de Jos* se plîng consistoriului din Blaj că diacul Teodor Pop se poartă prea aspru și milităros cu copiii; se roagă să li-l ia de pe cap. Nu știm dacă l-a mutat pe severul diac sau nu. Înainte de 1850 au mai funcționat ca dascăli Moise Băltan, Nicolae Marcu și Ioan Lazăr, iar după 1850, Onea (Beu) (1853—1860), și Nicolae Popa (1862—1892).

La 1791, *Avrigul* avea școală bună, cu un dascăl, Ioanichie Stănilă; iar în anul școlar 1801—1802 a funcționat aici ca „dascăl normal neunit“. cum se intitula în prefața la *Arghir și Elena*², cunoscutul scriitor popular Ion Barac. După 1850, școala avea 2 învățători³.

Între anii 1805 și 1826, în protopopiatul Sibiului funcționau, în afară de școlile grănicerești, următoarele școli unite: *Armeni*, *Gusu*, *Ludoșul Mare*, *Ludoșul Mic*, *Doștat*, *Presaca*, *Bogatu*, *Broșteni*, *Topîrcea*⁴.

Școala din *Boița* a făcut obiectul unor cercetări mai amănunțite⁵. Întiul învățător statornic a fost aci Ioan Oancea (1808—1814), care făcea și pe notarul satului. El semna: „dascăl normalicesc“, avînd probabil cursul de

¹ *Protoc. prezid. mitropolitan pe 1864* sub nr. 476 — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

² Tipărită Martin Hochmeister, Sibiu, 1802.

³ Pentru cei ortodocși, a se vedea la cap. despre episcopia Sibiului și anexa II.

⁴ Nic. Togan, în: „Transilvania“, nr. 6, 1899.

⁵ Ion Albescu, *Insemnări despre școala mea*, Sibiu, 1934.

normă de la Sibiu. Această școală avea la 1837 doi învățători : Ion Popa și Nicolae Bobeică. Prin 1853 a venit Ioan Bobeșiu (care funcționase pînă atunci la Rășinari). El introduse materii noi în învățămînt : gramatica limbii române, geografia, aritmetica cu fracții „vulgare și decimale, regula de trei și tovarășii“. El însă nu stă decît un an, căci e chemat de Șaguna ca profesor de cîntări bisericești la Institutul teologico-pedagogic din Sibiu, unde introduce melodii noi, pe care urmașul său, Dimitrie Cunțan, le va pune pe note ¹.

La *Bungard*, peste vechea populație, șcheii, de care a purtat multă vreme grijă compania grecilor din Sibiu, s-a suprapus un strat românesc, format, treptat, prin infiltrații masive. La 1824, satul deschide școală românească, al cărei prim învățător a fost Nicolae Dordea din Lodroman, de lîngă Blaj. La 1853 s-a clădit local nou, de piatră, pentru școală. În 1860 avea ca învățător pe Nicolae Bantea.

Cacova avea școală diecească încă în secolul al XVIII-lea și va fi avut și după 1860, însă nu se cunosc numele dascălilor. Pe la 1862, preotul Ioan Lebu, vestitul pomicultor (alături de învățătorul Hamzea), dă loc pentru clădirea localului de școală și 200 de florini la fondul de construcție.

Școala de la *Cărpiniș* s-a înființat după 1800, cu dascălul Nicolae Ștefan ; la 1840—1850, funcționa Pavel Groza.

Școala din *Chirpăr* funcționa din 1824 ; întiul ei dascăl a fost Ion Păcurar ; i-a urmat N. Marga și Ion Muntean.

În 1806, la *Cisnădie*, George Banffy, guvernatorul Transilvaniei, donează printr-un decret, celor două confesiuni românești, „funduri“ (terenuri interne) pentru a-și construi biserici și școli.

Nu știm cum va fi întrebuintat consistoriul ortodox „bunul“ dat de Banffy, căci Blajul abia în 1848 — deci după 40 de ani — și-a adus aminte că ar avea un „fund intern“ pentru „clădirea bisericii și a școlii unite“. Pentru a construi însă, aveau neapărată nevoie de actul de donație. Dar ia-l de unde nu-i ! De aceea, Lemeni se adresează fraților ortodocși de la Sibiu : nu cumva aceștia vor fi fost mai grijulii în păstrarea actelor de mare valoare ? Dar, se vede că și aici domnise aceeași ordine ca și la Blaj, pentru că răspunde negativ însuși Șaguna, recent numitul episcop ².

La *Daia* (1800), poporeni roagă pe Bob „să le hirotonească de popă pe diacul George Palcu, care au dascălit foarte cu cinste copiii“ pînă atunci.

La *Hașag* (1829), George Nicula ținea lecții în casa lui, pînă la 1838, iar Șt. Belașcu, de la 1839 pînă la 1855.

La *Ilîmbav* (1800), dascăl era Ioan Maniu.

La *Luduș*, între 1805 și 1825, învățător era Niculaie Muntean — Zugravul (din Ludișor), care a pictat biserica din Gusu (1805), iar între 1825 și 1853, Ion Branea-Mohanul, vestit cîntăreț și caligraf. Din școala lui au ieșit : Ioan Pop, fiul preotului Gavril, care a ajuns prin 1849 profesor la „Teresianum“ în Sibiu, Moise Fulea, fiul protopopului Gheorghe și viitorul director al școlilor naționale ortodoxe din Transilvania, Vasile Glodariu, viitorul

¹ Ion Albescu, *op. cit.*, p. 38.

² Datată : 3 martie 1848 ; semnează „pré plecat servu Andreiu Schaguna nou-denumit Episcop greconeunit“ — Arhivele statului — Filiala Blaj, dosar an. 1848, nr. 157.

profesor de latină de la liceul românesc din Braşov, Victor Smighelschi, viitorul profesor şi canonic de la Blaj ş.a.

Se presupune că pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea ar fi slujit la *Gura-riului* ca învăţător un anume Arsenie, care, pe la începutul secolului al XIX-lea, ar fi trecut în Ţara Românească¹. La 1845, erau doi dascăli : unul unit, altul ortodox. Tot cam pe atunci s-a clădit din piatră un nou local de şcoală pentru ortodocşi ; uniţii abia prin 1862 reuşesc să-şi clădească local de şcoală.

Marpodul avea ca învăţător la 1806 pe Toma Iosif din Fofeldea, care a învăţat carte la şcoala din Răşinari. A fost şi un harnic copist de cărţi religioase. Astfel, între 1799 şi 1803 transcrie *Tilcul Evangheliilor*, *Vedeniile Marelui Grigorie*, *Judecata Ceriului*, un *Octoih mic cu 8 glasuri* ş.a. A fost un dascăl harnic şi în şcoală a iniţiat elevii în scris şi citit, precum şi din catehism. Duminicile şi în sărbători făcea acest lucru şi cu adulţii².

Şcoala din *Poiana Sibiului* e din veacul al XVIII-lea³. Înainte de 1820, lecţiile le făceau dascălii în casa unui ţăran cu numele Stărp. La 1820 se clădeşte un local propriu de şcoală, la care va funcţiona pînă la 1848 un singur învăţător. În acest an se mai construieşte o sală de clasă, deschizându-se, astfel, al doilea post de învăţător. În această formaţie funcţionează pînă la 1857.

Şcoala din *Poplaca* a fost înfiinţată de Dim. Eustatievici în 1787. În 1814 îl găsim funcţionînd aici pe Ioan Petraş, trecut prin şcoala de normă de la Blaj. Localul de şcoală a fost ridicat în 1838. Din şcoala de aici au ieşit ţărani luminaţi, ca, de pildă, Stan Ciontea, care a apărut cauza poplăcenilor (cărora le luaseră terenul de păşunat în mod abuziv saşii sibiieni) în faţa împăratului Iosif II, cu prilejul trecerii acestuia prin Sibiu (1785).

Şcoala din *Reciu* o deschise în 1813 preotul Lazăr Filimon pentru fiul său Ion (1813—1850), care avea două clase făcute la gimnaziul săsesc din Sebeş. Lui i-a urmat fiul său, absolvent al şcolii „nemţeşti“ grănicereşti din Jina şi a trei clase gimnaziale — la rom. cat. în Sibiu. În 1867 funcţiona aici Ion Blaga.

Săcădate trebuie să fi avut şcoală încă în veacul al XVIII-lea, căci la 1805 protopopul Sibiului, Ciril Ţopa, ţinea licitaţie pentru repararea bisericii şi „a şcoalei“, pentru ca aceasta „să se ţină în mai bună rînduială“. În acel an e amintit⁴ ca dascăl „statornic“ Ioan Stanciu, care funcţionează pînă în 1820.

În cei zece ani următori nu se ştie cine a funcţionat, însă la 1830 întîlnim aici pe Ilie Dreghici, dascăl iubitor de poezie — pe care o cultivă. Între 1831—1832 a copiat din Văcăreşti, dar mai ales din Anton Pann (*Versuri musiceşti*, Buc. 1830, *Poesii sau cîntece de lume*, Buc. 1831 şi din *Îndreptătorul beţivilor*, Buc. 1832), cele mai frumoase versuri de dragoste şi de dor sau „din eece ce se cîntă la veselie“, mai punînd şi de la el pe ici pe colo,

¹ Ioachim Munteanu, *Monografia economică şi culturală a comunei Gura-riului*, Sibiu, f.a., p. 188.

² La Traian Gherman, din colecţia de monografii şcolare (în ms.).

³ Vezi asupra ei la N. Albu, *Istoria învăţămîntului românesc din Transilvania*, p. 127.

⁴ Ioan Podea, *Monografia comunei Săcădate*, Sibiu, 1911, p. 58.

unde i s-a părut că muzicalitatea lor e stinjenită și „nefirească“. Unele le-a scris el pe de-a-ntregul, altele le-a luat din folclorul local, altoindu-le¹. Funcționa și la 1860.

Tilișca. „Înainte de 1848 aveau și uniții școală și docent. Dar acum, deși ortodocșii au 3 învățători și școală, casa alodială nu dă nici un ban pentru a-și plăti și uniții un dascăl și a-și clădi local de școală“².

Școala săsească din *Vurpăr* funcționa din secolul al XVII-lea; la 1618 avea ca *rector* pe Valentinus Martini, care purta și sarcina de notar; prin 1719 funcționa Wilhelm Lang, iar la 1742, Martin Schenker, fost mai înainte „schneider“ (croitor) în Sighișoara. Școala românească s-a constituit aici și așezat definitiv în 1801. Numele primilor învățători nu ne sînt cunoscute. La 1831, însă, întîlnim funcționînd aici pe dascălul-pădurar Toma Băra, care probabil vedea mai mult de pădure decît de școală, căci protopopul Sibiului propunea pe altul în locul lui, spre a face pe voia obștei. Dar Băra trimite o „întîmpinare“ consistoriului din Blaj, apărîndu-se de toate învinuirile pe care i le aducea protopopul³.

Ca o concluzie asupra școlilor din județul Sibiu, se impune remarcă: învățămîntul românesc în școlile ortodoxe e mai bine organizat și mai plin de viață decît cel unit, prea timid și anemic. O imagine a acestuia o găsim într-un raport din 15 septembrie 1858 al preotului Ion Aron către protopopul tractului, ca răspuns la circulara nr. 524 a mitropolitului Șuluțiu:

... „Dispozițiunile despre școalele populare în tractul acesta despre partea noastră nu s-au împlinit nici batăr într-o comună, nice se pot împlini din pricină că toate satele ținătoare de acest tract sînt mestecate cu uniți, neuniți și sași. Deregătoriile comunale și veniturile alodiale sînt pe mîna sașilor și a neuniților; aceștia poartă grijă numai de școalele și docenții săi, pe care-i plătesc din casele alodiale, îi scutesc de toate poverile și de asentare. Iar docenții uniți nu se plătesc, nici nu se scutesc. La Rucăr acum de curînd s-a orînduit de docente despre partea noastră Moise Văgu, care cu testimoniul de la Prea Onor D. Director al Școalelor normale mergînd la Pretura *Cincului* spre a se întări de docente și de către Tistia politică, D. Adjunct *Codru*⁴, după ce i-a cetit testimoniul, i-a răspuns cum că pentru 5—6 prunci nu se poate scuti de asentare, ci să treacă la *neunire*, că sînt mai mulți (copii — n.n.); va căpăta simbrie mai bună și ca docente *neunit* se va scuti de toate și de asentare. Așa, docenți fără de plată și scuteală, nu se capătă care să ție școala după regulele nouă. Ar fi cu cale ca antistii comunali din nou să se îndatoreze a purta grijă și de ridicarea școalelor pe sama uniților; unde se plătesc docenți a altor confesiuni din casele alodiale, să se plătească și cei uniți“.

Pentru a pune „în picioare“ școlile populare unite, ar fi fost necesar mai mult zel și abnegație din partea inspectorilor locali și a protopopilor, care, însă, oftau numai după diurne.

¹ Asupra lui și a altora ne-am oprit în lucrarea *Luptători pentru lumină — dascăli ardeleni și bănățeni* (ms.).

² Raportul protopopului I. V. Rusu către Consistor, nr. 626/1864 — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

³ Datată: 1834 și semnează: „Toma Băra Dascăl în Vulpăr“, Arhivele statului — Filiala Blaj, dosar an. 1834, nr. 31.

⁴ Ioan German Codru-Drăgușanu, cărturarul și autorul cărții *Peregrinul transilvan*.

i. Școlile someșene

Vechiul comitat al *Solnocului*, cu o populație compact românească, a fost apreciat multă vreme ca unul din cele mai înapoiate sub raportul instrucției. După părerea noastră, asemenea judecăți erau exprimate pripit, fiindcă o cercetare amănunțită și obiectivă dă la iveală date care contrazic această părere.

Intr-adevăr, regimul feudal (iobăgia) a apăsător pe someșeni parcă mai mult decît în toată Transilvania. Pămîntul lor era în general slab, dijmele — foarte mari, zilele de lucru pentru curtea cutărui grof — multe : 3/4 din an, în perioada lucrului la cîmp, erau destinate nobilului de care ținea satul.

Și totuși, e uimitor cîtă grijă a avut pentru cele sufletești această țărănime necăjită.

Numai o țărănime trudită, căutînd spre cerul azuriu speranțe mîntuitoare, putea ridica un număr atît de mare de mănăstiri (25), dintre care unele au ajuns pînă în pragul veacului al XIX-lea. Numele și aportul lor la cultura românească au fost prezentate într-o altă lucrare a noastră¹. În veacul al XIX-lea n-au intrat ca recunoscute oficial „pentru grija sufletelor și învățătura pruncilor“ decît mănăstirile de la : *Nicula și Strimba Fizeșului*.

Dar mai întii despre școlile din *Dej*. Școala rom. cat. condusă de călugării franciscani era frecventată și de români. Aici și-a făcut studiile preliminare Teodor Pop de Uifalău, eruditul teolog și prepozitul de mai tîrziu al Blajului, Const. Alutan, profesor și canonic la Blaj ș.a. Tratamentul aplicat românilor, chiar și după 1850, și-l amintește un dascăl trecut pe-aici : „la 1854 am mers la Dej în școala rom. cat. unde ne învăța un călugăr, care ne trata cît se poate de rău, insultîndu-ne ba mai isbindu-ne și cu capul de tablă“².

Necesitatea deschiderii unei școli românești o exprima viceprotopopul Dejului într-un raport adresat episcopiei Blajului în 1827 : „Iară aici în numitul oraș *Dej* ar fi loc de o școală după stările împrejur cerîndu-să foarte de oameni ca să le învăț pruncii : 1) pentru îndemînarea lor ; 2) pentru ajutoriul și folosul meu ca să mă pociu și eu ajuta, dacă obicinuitul meu bir (în sens de salariu — n.n.) nu-l pociu dobîndi prin sărăcia lor“. Dar tocmai din cauza acestei sărăcii nu s-a ajuns la deschiderea școlii. Abia după 1850, comisarul cercual Ioan Dorgo se strădui să deschidă aici o școală triuală în care urmau a se învăța limbile : româna, germana și ungara³.

La *Gherla*, armenii reușiră să-și deschidă un gimnaziu în 1836. La 1840, acesta avea 4 clase, 3 gramaticale și o „umanioară“ (retorica). După 1850 însă fu desființat. Reușesc să-l redeschidă abia în 1861 ca gimnaziu inferior. Între elevii trecuți prin el, mai ales după 1861, sînt și multe nume românești⁴.

¹ *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania*, p. 138, 141.

² Iacob Mureșan, *Autobiografie*, în : „Foaia Scolastică“ (Blaj), 1907, nr. 9.

³ Gh. Mînzat, *Vechile școli din județul Someș*, în : „Cultura Creștină“, nr. 7—8, 1939.

⁴ *Anuarul liceului „Petru Maior“ din Gherla pe 1928—1929*, p. 179, 181.

În 1859 e transferată aici, îmbrăcînd caracter confesional, *preparandia din Năsăud*, pe care o va conduce de-acî înaintea consistoriului gherlan și care va așeza în fruntea ei pe vestitul pedagog Vasile Petri.

Școala primară. În 1814 viceprotopopul Gherlei, George Bob, un nepot al episcopului, se plînge unchiului împotriva diacului Dumitru Muntean¹. Avea, prin urmare, Gherla o școală populară la acea dată. Cînd se va fi înființat, nu știm și nici alte date asupra ei n-avem. Tîrziu, prin 1860, îi găsim funcționînd aici pe învățătorii : Vasile Borbei și Elie Bercean. Tot aici, prin 1866, episcopul Vancea a pus bazele unei *școli centrale* prin cedarea de către satele din jur a obligațiilor provenite din împrumutul de stat de la 1854, în valoare de 20 000 florini.

Școala trivială „împărătească“ de la *Ocna-Dejului* era, pe la începutul secolului al XIX-lea, poate cea mai bună și mai frecventată din tot comitatul. A fost înființată în 1785, pe vremea protopopului Iosif Șandor, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Șincai, pe care l-a dus de multe ori cu căruța de-a lungul și de-a latul vechiului comitat al Solnocului de Mijloc, în vizitele sale școlare. Însă localul de școală e mai nou. Clădirea lui a început în 1808. Cum și cu ce mijloace, o spune într-o însemnare pe un Octoih dascălul Ioan Hoza : „Și mi-au dat Domnul Șandor 2 florinți, din aceștia am dat 2 florinți pe 4 cupe de horincă² ; cu aceasta am acoperit școala . . . Am dat pentru umplutura cășii și paie de pe acoperiș : făină, slănină și bani, iar meșterului care au zidit școala 32 florinți vonași și 3 cupe de vin, cupa cu 8 potori“³.

De la 1816—1822 funcționează ca învățător Olar Costan, despre a cărui alegere s-a scris într-un „Protocol al protopopiatului“ că „s-au așezat dascăl ca să învețe pruncii, pentru care a lui osteneală și cinstita eclejie se fîgăduiește cu bucate cine cu cît va putea, adecă 24 mierță de mălai de la teată eclejia“⁴.

Prin 1835, dascălul de aici, Mînzat Alexie, denunța episcopiei de la Blaj pe preotul Pop Constantin că e neglijent, „nu numai în partea școlii, ci și a bisericii“. Apoi, sătul de hărțuiri cu popa, Mînzat pleacă, în locul său venind iar Constantin Fazekas, care nu era decît Olar (Fazekas) Costan din 1822. El era plătit la 1838 din „Fundo Scholarium Normalium“ al guvernului transilvan cu 50 Rf. pe an, iar ca „local-director“ îl avea pe pr. Toma Marian. Nici Olar (Fazekas) nu pare a fi stat mult, căci la 1841 îl găsim aici pe Hirean Dumitru, cu salariul restant pe 3 luni, pentru care scrie măgulitoare rînduri în ungurește episcopului Lemeni să intervină la guvern spre a i se achita.

Celelalte școli satești. Printr-o circulară a lui Bob, din 1811, adresată tuturor protopopilor din arhidieceză, se prevede că „părinții să plătească diecilor pentru că învață pruncii într-o iarnă : 1 florin sau un stîngen de lemne, o ferdelă de bucate și un font de slănină sau de brînză de copil“. Cu această plată au fost așezați dascăli dieci în : *Cățcău, Unguraș, Uriu, Cuzdrioara, Chiuiște, Cășei, Reteag, Negrilești, Iclod, Mintiu, Sucutard,*

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827, nr. 11.

² Rachi.

³ Gh. Mînzat, *loc. cit.*

⁴ *Ibidem.*

Fodora Română, Glod, Ileanda-Mare, Rus, Groși, Suciul de Jos, Botiza, Ilișiua, Ciocmani (dascăl Gavrilă), *Gilgău* (Simion), *Orman* (Costan) și *Vad* (Petru).

Desigur, vor fi fost și altele care și-au angajat dascăli în urma ordinului episcopesc, însă nu le-am întâlnit numele în rapoartele de executare a aceluiași ordin, trimise de protopopii episcopiei.

La *Juriul de Sus* (1803), diacul Ion, după ce „au dascălit 11 ani“, inspectorul (protopopul) Sandor vrea să-l așeze preot în Ilișiua de Jos.

La *Jichișul de Jos* (1801), bătrînul popa Antal se roagă de consistoriu (Blaj) să fie rînduit în locu-i ca preot fiul său Pop Terențius, care „e diac cu școală la mănăstirea romano-catolică din Dej“.

La *Copalnic* (1802), Dragomir Costan, dascăl, zice într-o scrisoare către episcopul Ioan Bob : „Dascăli ca mine sunt destui pe aici ; dară eu aș dori a învăța mai multe, adecă glasurile și celelalte care-s de lipsă“. În incheiere, îl roagă să-l așeze undeva „ca pe un argat dornic de învățătură“.

La *Chiuza* (1800), dascălul Bradu Dumitru, feciorul popii Vasilie, avînd purtări alese, e recomandat la preoție de către Benedict Fogorași, directorul școlilor naționale unite.

Școala de la *Feldioara* a fost înființată în 1794 prin diacul Oncu, care a funcționat pînă în 1804. Pe urmașii lui însă nu-i știm.

La 1807, *Morău* avea ca diac pe Nicolae Crișan, „foarte plăcut obștei și pruncilor“.

La *Șintereag* (1806—1818) era dascăl Simion, fiul popii Ilie.

Ca o dovadă că școala mănăstirească din *Strimba* Chiueștilor a avut totdeauna dascăli buni e și faptul că la 1834, toamna, e trimis aici din pe-deapsă călugărul Vasile Bonifaciu Erdeli, pînă atunci profesor la retorică în Blaj. Aici a funcționat pînă în 1853. Vasile Bonifaciu Erdeli a deschis aici și „o școală de diecie“, care era cercetată nu numai de tinerii care se pregăteau pentru treapta dieciei (dascăliei), ci și de alții, care, apoi, treceau la sumarul curs de morală de la episcopie, spre a fi hirotoniți. În școală „împărtașea elevilor cunoștințe de economie rurală și din istoria naturală, arătîndu-le și tablouri din regnul mineral, din botanică și zoologie, ba chiar și din antropologie“. Însă cu mai multă plăcere îl ascultau elevii cînd le vorbea de „Romulus și Remus, Roma, Traian, Decebal, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul“¹.

Elevii care doreau o pregătire cît de cît serioasă frecventau școala mănăstirii cîte 2—3 ierni ; ceilalți, cîte una².

După 1850, cînd se deschid școli pretutindeni, unele chiar bune, renumele ei scade simțitor. Se poate deduce aceasta dintr-un raport al viceprotopopului Moroșan Trifan al Reteagului, care scrie că „la m-rea Strimba în hotarul Chiueștilor, Basliu B. Erdelyi se deprinde cu slujba în capelă și cu învățătura pruncilor care merg acolo învățîndu-i în *chilia* sa în dar sau pe lîngă foarte puțintică cînte ce-i aduc părinții copiilor“³.

¹ Gh. Mînzat, *Mănăstirea Strimba*, Dej, 1937, p. 27.

² N. Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 52.

³ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1851, nr. 39.

Mănăstirea Strîmba Fizeşului a fost și ea tot o moștenire din secolul al XVIII-lea, cu un trecut luminos. De aceea, și școala de aici fu numărată între școlile recunoscute în decretul lui Iosif II, din 1785. Era mai puțin bogată decât cea de la Nicula. Prin 1807 învăța în ea dascălul Moldovan Ionașcu, care în primăvara aceluia an se îmbolnăvi de tuberculoză, ceea ce-l determină pe protopopul Dîrjei, Vasile Munteanu, să scrie episcopiei Blajului a trimite aici un alt dascăl în locul celui cuprins de „*morbus contagiosus*“.

În mod obișnuit, cursurile se țineau mai mult iarna. Ca lectorul să-și dea seama despre ceea ce se învăța aici, reproducem un certificat de absolvire eliberat de dascălul mănăstirii, Ioan Vlăduț, la 16 iunie 1822, unui fost elev al acestei școli :

„Eu cel mai jos iscălit mărturisesc cumcă Pop Gligor, din cinstită Varmegia Dăbicii sat Borza, în anii trecuți au învățat Ceaslovul tot, Psaltirea toată, Catechismul tot, Cîntările toate, Rînduiala bisericii, Aritmetica 4 Șpeții și Scrisoarea aici la școala mănăstirii Fizeşului cît între toți ceilalți totdeauna în *prima clasis* din toate s-au învrednicit a fi. Așisderea cu năravuri bune au fost împodobit. Pentru a căruia lucru și întărire și eu acest Atestat cu iscălitura miinilor și [cu] obicinuita pecete întărit îl dau. În anul 1822 Iunie în 16 zile.

Dascălul Mănăstirii Ioan Vlăduț Fizesului“¹.

Viața școlii se curmă în iarna anului 1834 printr-un incendiu, în care a căzut jertfă și mănăstirea. Asupra acestei nenorociri ne dă informații protopopul Gavril Popovici al Dîrjei, în 1 februarie (1834) ; „... este cunoscut și din auzite poate Excelenței Voastre intristata întimplare la *mult vestita școala mănăstirii Fizeşului* unde s-au întimplat în 11 ianuarie a an. curg. din foc abia cunoscut. Au ars și școala și casa dascălului, ne rămînînd nici cu haine mai acătări. Așteptînd poronca precum și deliberația facerii școalei, sărut dreapta“² etc.

Ea însă a fost reconstituită prin sprijinul acordat de episcopul Blajului, Ioan Lemeni.

Școala de pe lângă *Mănăstirea Nicula* era „împărătească“ (trivială), susținută din fondul școlilor al guvernului transilvan. Mănăstirea a fost ctitorită pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea (1691). Prin 1812 avea ca dascăl pe călugărul Vasile Pașca, fost profesor la „*principia*“ (cl. I gimn.), în Blaj.

Aici a funcționat pînă la moarte (1830). După el, slujba dascăliei o ia asupra sa preotul mănăstirii, Dan Ilie, care însă, fie că era incapabil, fie că nu-și vedea de slujbă, nemulțumește toată comunitatea, care nu se sfiește să arate episcopiei că „*în partea dascălului la Mănăstire n-au nici on solos nici mîngăiere*“ și că „*necum alții străini, dară nice sătenii n-au voit a-ș mai trimite pruncii*“ și motivează conchizînd : „... părintelui Dan Ilie ca preot nu-i băgăm vină, iară încitu-i pântru dascălie, să milostivească sf. Scaon a trimite alt dascăl“ (1840)³.

¹ Originalul în Arhivele Statului — Filiala Blaj — dosar an. 1822, nr. 136.

² *Idem*, dosar an. 1834, nr. 65.

³ *Idem*, dosar an. 1840, nr. 22.

Bătrînul preot și dascăl Dan Ilie va fi fost înlocuit, căci la 1844 mănăstirea ocrotea pe „ieromonahul și dascălul“ Gheorghe Moldovan. Cu el se închide școala de-aici. Despre acest lucru ne informează un raport al protopopului de la Sic, George Tecar : „Pînă în anul acesta (1859), la această mănăstire a fost o școală, însă la 1 septembrie 1849, din orînduiala C. R. Comissariat, s-a orînduit o casă în sat (*in Sic* ?), unde călugărul slujitoriu, s-a obligat a învăța pruncii pe lingă plata de 50 fl. m.c.“¹.

Poporenii din *Letca* (1814) roagă episcopia să fie ajutați a-și plăti preotul și dascălul prin dotații cu terenuri din „pămîntul fiscușec“ (al statului).

Arhidiaconul George Tatu din *Lăpușul Unguresc* (1802) raportează că „treaba dascăliei o ține diacul din *Răstoace* și la mine (adică în *Lăpuș*) și la popa Cherebeț“ (în *Răstoace*). Era o școală bună ; prin ea a trecut — după 1850 — și povestitorul ardelean Ioan Pop-Reteganul. La 1859 se deschide aici o școală capitală — centrală cu 3 „profesori“ : Ion Bușiță — viitorul întemeietor al preparandiei din Sighet, Laurian Caba și Teodor Rotariu, iar cateheți erau preotul român și pr. rom. cat. Lukas Nagy. Elevii erau atît de bine pregătiți, încît intrau fără dificultăți în gimnaziile țării. Dintre cei 100—120 de elevi, 15—20 erau veniți din Sătmar și Maramureș².

La *Loșna-Mare* (1827) „... comunitatea ține dascăl de rînd pe Nădășan Petru ; plată are de la cei care îi învață a ceti, a scrie, cîntările și aritmetica — 2 zloți“³.

Vima-Mare (1831) avea o școală bună, vestită pînă prin părțile Șomcutei, de pe unde veneau elevi la ea, cum au fost cei doi Tiu : Ion și Vasilică, din *Sasa*, pentru care intervenea protopopul Grigore Pop al Șomcutei să fie primiți la Blaj la învățătură.

În *Cubleș*, spre Panticeul Clujului, s-a înființat în 1829 o școală bună, frecventată chiar și de copii maghiari. Prin 1831 funcționa aci ca învățător Ioan Sivem. Urmașul lui a fost Ioan Hossu, care, părăsind studiile teologice, s-a dedicat cu totul carierei dascălești, ridicînd școala din Cubleș la un nivel pe care puține școli populare l-au putut atinge⁴.

Între 1830 și 1835 s-au mai înființat școli cu dascăli „așezați“ în *Dirja* și *Puin*.

În *Ghiolț*, la 1820, funcționa o școală în care diacul îi învăța pe copii „a ceti și rugăciunile“ .

La *Băiuț*, în 1849, preotul Ion Dragomir, fost profesor la Blaj, cere tipografiei seminarului 100 de abecedare pentru elevii școalei din parohia sa.

Școlile populare din *Măgoagea* erau sărace și o duceau greu. Erau dintre săteni destui care, fiind bogați și fără moștenitori, își testau averile pe numele bisericii, îmbogățind pe preoți. Foarte rare cazuri cînd asemenea țărani înstăriți se gîndeau și la școală. Unul dintre aceștia a fost bătrînul Ghiurca, unchiul, după bunic, al lui Ion Pop-Reteganul, care, fiind fără

¹ *Idem*, 1850, nr. 175.

² „Amicul Școalei“, 1861, p. 349.

³ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, nr. 46, 1861.

⁴ I. Kádár, *Szolnok-Doboka-Vármegye. Közoktatásügyi történet* (Monografia istorică a comitatului Solnoc-Dobîca), Kolozsvár, 1896, p. 235.

urmași, lăsă școlii din Măgoagea averea sa, evaluată la 4 000 florini, administrată de consistoriul din Sibiu, pentru susținerea școlii și a dascălului ¹.

După 1850, spre împlinirea înaltelor ordine, s-au deschis școli în fiecare sat cu un număr de 25 de copii. Protopopii fură nevoiți să angajeze ca dascăli elemente fără nici o pregătire. Rezultatul a fost dezastruos. Problema pregătirii cadrelor a fost rezolvată de someșeni prin deschiderea, în 1855, a unor cursuri *pentru învățători*, la Beclean, de către protopopul Gavril Pop, care le-a predat : „Pedagogia împreună cu Metodica, Ortografia, Cântările bisericesti, Religia, Aritmetica, Economia rurală și Gramatica“ ². Nu e mai puțin adevărat că protopopul Gavril Pop a fost o excepție între zecile de protopopi în organizarea învățămîntului. Încă la 1853, o corespondență din Beclean vestea prin „Gazetă“ ³ că : „Nu este comunitate în acest protopopiat ca să nu aibă școală proprie, învățător propriu, mai toți din fostul regiment năsăudean“.

După înființarea episcopiei de Gherla, soarta școlilor someșene a fost incredințată prepozitului Macedon Pop, venit de la Năsăud, unde fusese vicar. Ca inspector suprem al școlilor din dieceză, Macedon Pop dezvoltă o largă activitate în acest domeniu, deși nu cu egal succes. Pentru a asigura existența școlilor înființate, în circulara nr. 57/1860 stăruie ca preoții și credincioșii să se străduiască a înființa un „fond scolastic“, din care urmează a se plăti cheltuielile de întreținere a școlii, și la nevoie chiar și salariul învățătorului.

Cu trei ani mai târziu îndemna autoritar satele să-și construiască locuri de școală. Dar nu uita nici de învățămînt, cerînd învățătorilor ca la predarea materiilor să țină cont de capacitatea de înțelegere a copiilor ; în cadrul lecțiilor de istorie „se pot extinde și la material privind națiunea noastră“. Elevii să învețe în școală și pomicultura, legumicultura și apicultura. Problemele — la matematică —, atît oral cit și scris, să se dea din viața practică ⁴.

Iată, în rezumat, care era situația învățămîntului din dieceză la 1861, împărțită de el ⁵ : între 1850 și 1861, din 633 de parohii, 539 transilvane, 94 din părțile „ungurene“ s-au edificat 349 „case școlare“ ; s-au reparat localuri de școală vechi 131 ; s-au deschis școli capitale la : Năsăud și Lăpușul Unguresc ; 4 școli germano-române în protopopiatul Rodnei ; s-a menținut preparandia (Năsăud-Gherla).

Cele mai multe școli sînt în protopopiatele : Năsăud, Gherla, Beclean, al Crasnei, Chiuzei, Valcăului, Periceului, Ipului, Băseștilor, Băii Mari, Oășului, Izei, Vișăului, Seiniului și al Sătmarului. Mai puține școli se aflau în protopopiatele : Iclodul Mare, Sicului, Giulei, Surducului, Olpretului, Mănășturului, Sighetului, Bredului și Vadului.

¹ I. Pop-Reteganul, *Legende, povestiri și obiceiuri românești*, ediție îngrijită de V. Netea, București, 1943, p. 4—5.

² Tr. Șuteu, *Recrutarea și pregătirea corpului didactic primar din Ardeal în trecut*, în : „Revista generală a învățămîntului“, nr. 5, 1926.

³ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 57, 1853.

⁴ Victor Bojor, *Episcopii diecezei gr. cat. de Gherla — Cluj, Tg. Mureș, 1939*, p. 124—125.

⁵ Macedon Pop, *Scurtă descriere a stării școalelor din Dieceza Gherlei*, în : „Amicul Școalei“, nr. 4, 1861.

j. Școlile sălăjene

Șimleu. Deși în împrejurimile acestui oraș sînt așezări românești, Șimleul figura din primii ani ai veacului trecut doar cu un gimnaziu catolic condus de călugări franciscani. Pe lângă gimnaziu, mai funcționa și o școală normală, pe care o va cerceta și Simion Bărnuțiu (1818—1820), iar mai tîrziu, Alimpiu Barbolovici, distins cărturar din acele regiuni.

Atît la școala normală cît și la gimnaziu, 2/3 din elevii care le frecventau erau români. Și totuși, puțini dintre absolvenții acestor institute de învățămînt îmbrățișau preoția sau dascălia. Majoritatea acestora o dădea școala de la Băsești (Illyesfalva), imputernicită chiar de Bob cu acest rost. Totuși întilnim și tineri trecuți prin gimnaziul catolic din Șimleu îndreptîndu-se spre seminarul din Blaj, cum făcea, la 1804, preotul George Marinceș din *Ip*, care se ruga de Bob să-l primească pe fiu-său Vasilie la hirotonire, întrucît „au făcut școala la catolici în Șimleu“.

Școala românească. Fiind scaun vicarial, ne-am fi așteptat să găsim aici o cît de modestă școală încă din veacul al XVII-lea; însă abia la 1807 se încearcă acest lucru. Atunci, preotul Alexandru Cherebeț înjghebează o școală „ca să aibă și fiii rumânilor celor de rînd unde se școli“; cei înstăriți, bineînțele, frecventau pe cea maghiară a catolicilor.

Cît despre pregătirea dascălilor sau a diecilor, cum li se mai spunea, aflăm că vicarul Petre Timandi al Silvaniei a deschis la 1799 un curs de pregătire a cantorilor, la care „au venit mulți tineri“¹, cum anunța episcopia Blajului. Iar cu 17 ani mai tîrziu, raportează aceluiași for ecleziastic preotul din *Mirșid* că acolo adică la el în sat, precum și în Șimleu și „preste tot dascăli sunt așezați diecii sau cantorii bisericilor de către vicarul George Tatu“².

S-au așezat mulți asemenea dascăli slab pregătiți, dar și foarte slab plătiți. Chiar vicarul foraneu al Silvaniei, Georgiu Abraham, intervenea, în 1821, la episcopie pentru a se majora salariul învățătorului Simion Pop din Șimleu și al celui din Darolț.

Dar să revenim la gimnaziul din Șimleu. O fi avut Bob păcatele lui, însă de învățămînt s-a interesat totuși foarte mult. Lucrarea de față cred că aduce dovezi. Și clerul catolic îi recunoștea autoritatea. Se interesa de soarta tuturor tinerilor — unde erau mai mulți înscriși — de pe la școlile catolice. E și cazul Șimleului: apreciind numărul mare al acestora, cu avizul favorabil al directorului, călugărul Rochus Prisznel reușește, în 1810, să creeze aici, pe lângă catedra de religie, și una de limba română. Dar amestecul lui Bob în treburile gimnaziului minorit din Șimleu e mult mai vechi; instituția avea asigurată și o subvenție anuală din partea Blajului³.

După 1850, poporul român a avansat cu pași vizibili pe plan cultural și politic. Bazat pe noile realități de după revoluție, vicarul Silvaniei anunța, ca un glas binevestitor, încă la sfîrșitul lui octombrie 1849, pe sălă-

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1800, nr. 21.

² *Idem.*

³ Scrisoarea lui Rochus Prisznel, în: Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1817, nr. 11.

jeni printr-o circulară : „...mai fac cunoscut că școala gimnazială din Șimleu se va începe la 3 noiembrie anul curgător. Cu multă a inimii săltare de bucurie vă pociu înștiința precum că aceste școli gimnaziale vor fi organizate bine, cu 6 profesori, dintre care 3 vor fi din preoțimea română, precum și la școala normală de fete de aici, la minorite, va fi un profesor român. Cu atita dară mai tare să-și aducă românii pruncii la școale, căci numai învățătura poate rădica onorul și fericirea nației românești“¹.

De la data circularei și pînă în decembrie 1850, liceul a fost etatizat, ca toate din imperiu, cu drept de publicitate. Cît despre catedre, se vede că nu s-au putut asigura existența decît a două : religia și româna, după cum informa consistoriul din Blaj Andrei Pop Liviu, care semna : „profesor de Poesie și Rethorică în gimnaziul C. R. din Sz. Somlyo“².

Dar în anul următor, Andrei Pop Liviu, obținînd o bursă de la Blaj pentru specializare (fizică-chimie), pleacă la universitatea din Pesta, de unde trece la cea din Viena. Locul său îl ia vicarul Demetriu Coroianu. În 1850 se întîmplă un fapt grav — prin consecințe — pentru români. Episcopul rom. cat. al Transilvaniei, Ludovic Haynald, cu de la sine putere, a înlăturat pe toți profesorii existenți în liceul din Șimleu și a introdus pe călugării minoriți, incredințîndu-le celor din urmă educația și instrucția elevilor. Indignarea populației e exprimată într-o scrisoare a episcopului Gherlei, Ioan Alexi, către mitropolitul Sterca Șuluțiu, cu care însoțește copia adresei ce i-a trimis-o el lui Haynald.

... „Pe mine mă doare o atare soartă a gimnaziului aceluia, pentru că eu în clerul meu diecezan aș fi putut alege și mai buni profesori decît pot să fie părinții minoriți. Însă precum văd, aceasta acuma a trecut : dar aceea o poftesc și o pretînd ca acolo catedra de limba română să fie : și acest studiu să-l propună vicarul local sau alt individ român“³.

În urma atitudinii luate de episcopul Alexi, Haynald admise menținerea catedrei de limba română și confirmarea lui D. Coroian la această catedră. Însă nu admise și cealaltă teză : folosirea limbii române ca limbă de predare în gimnaziu. Astfel că cei 75% elevi români ai gimnaziului (25% elevi unguri) erau obligați să învețe disciplinele științifice numai în limba maghiară, fiindcă abia unul dintre călugări îngăima puțină românească ; ceilalți nici o iotă.

Gimnaziul intrase în declin tocmai prin măsura episcopului rom. cat., care, în locul profesorilor — laici — care fuseseră îndepărtați, aduse „niște călugări, absolvenți a 4 clase gimnaziale, prunci tineri, care nu știau propune“ ; elevii n-aveau nici o dragoste pentru învățatură pentru că erau injust apreciați : românii, oricît de bine ar fi învățat, erau clasificați în urma altora ; persecutarea lor de către profesori era de-a dreptul revoltătoare : „2/3 sunt în secunde“, îi scria Ion Maniu — elev aici — unchiului său, S. Bărnățiu, la Iași“⁴.

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1849, nr. 220.

² *Idem*, dosar an. 1850, nr. 8.

³ Datată : 16 august 1859 — Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1859, nr. 341.

⁴ Coriolan Suciu, *Corespondența lui Ioan Maniu cu Simion Bărnățiu*, Blaj, 1929, p. 402.

Asemenea neînțelegeri au luat sfârșit numai o dată cu desființarea gimnaziului, la 1866¹.

Școlile sătești. În *Schița monografică a Sălajului*², dr. D. Stoica și Ion Pop Lazăr afirmă că înainte de 1848 în tot Sălajul nu erau decât câteva școli, „nemeșești”. Rescriptele împărătești din 1823, 1824, 1827 și 1833 nu se refereau numai la o categorie socială, ci conțineau dispoziții generale referitoare la organizarea învățămîntului sătesc. Dar mai vechi decât acestea sînt cele din timpul lui Iosif II, despre care am amintit în mai multe locuri în lucrarea de față. De pildă, circulara lui Bob din 1785, referitoare la mănăstirile-școli, amintește, din actualul județ Sălaj, pe cea de la *Santău* și pe cea de la *Surduc — Mănăstur*. N-avem o evidență a lor, însă în acest timp s-au înființat multe școli sătești. Însuși Șincai le vizitează și-și leagă numele, prin deschiderea celei de la *Bobota*, cu toată împotrivirea șefului administrației de cerc. În acest sens, apărîndu-l deci pe Șincai, scrie Bob protopopului Andreica în 1786: „Domnul Balint să facă școală la Bobota, fiindcă și fără aceeaia *poroncă împărătească este să (se) facă școală în tot satul*”³. La 1803, episcopul Bob trimitea aceste rînduri „*lui Ipiian Ignat așezat dascăl în Bobota*”⁴:

„Cartea ta o am primit. Bine ai făcut că te-ai apucat a învăța pruncii, că silindu-te întru aceea cu strădanie, cu pildă bună, atîta poți sluji cît slujește un preot, ba încă putem zice: *mai mult este vrednic un dascăl învățătoriu bun decît un preot care nu învață în biserică cuvîntul lui Dumnezeu; încîtu-i pentru adaogerea plății, noi, fiule, pînă n-om vedea procopsala ta în învățătură, nu putem face ceva rînduială. Pentru aceeaia, trimite informații la Directorul și fă atestaturi cu curatorii că te nevoiești și a-i învăța (pruncii), apoi vom socoti despre ajutoriul tău, făcînd și rînduială că dacă nu vreau mireni a-ș da pruncii, batăr preoții să-i trimită la școală*”⁴.

Cît va fi stat Ipiian la Bobota, nu știm. La 1809 nu mai era aici, căci în acel an slujba dascăliei o îndeplinea diacul Vasilie Feier, care îi scria lui Bob, rugîndu-l să-l:

„*Intărească cu carte de diecie ca nimenea să nu mă smintească a-mi da pe satul Bobota în locul cînstitului Ignatie Marinceș care acum s-ar preoți pre Cătălul Rumâneș și cu atîta mai virtos pentru că acum sunt de 3 ani în numitul sat și școală pentru procopsirea pruncilor în limba rumânească a o păzi n-am pregetat, ci pruncii i-am învățat. Iară încît se ține de vrerea satului, nimic nu grăiesc, ci comendația carea de la sat o am adus, chiar arată cum că toți mă primăsc și de-aceia înainte mă voiesc ca lor în diecie să le slujăsc*”⁵.

Tot atît de veche e și școala din *Ortelec*, în care funcționa pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea dascălul Țibențchi Georgie, care se plîngea lui Bob (anexînd și chitanța respectivului) că în iulie 1794 l-a împrumutat cu 15 zloți (Rf.) pe protopopul George din Pericei, care, nu numai că nu vrea să i-i mai restituie, ci — fiindcă l-a pîrît la episcopie — „au rădicat pumnu să mă lovească”⁶.

¹ „Sionul Româneș”, nr. 20, 1867.

² Șimleu, 1908, p. 76.

³ *Protoc. episcopal, pe 1786* — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

⁴ *Protoc. episcopal pe 1803* — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

⁵ *Datat. : 9 oct. 1809* — Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1809, nr. 221.

⁶ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1801, nr. 13.

La *Fersig* în 1799, dascălul Stegaru Dumitru, „măcar că multe principiumuri protivnice pă la București învățasem, am lăpădat umbra și am venit la adevăr“, adică la biserica unită; se roagă de Bob să-l hirotonească pentru Lucăcești, „cerîndu-mă oamenii foarte“.

La *Bădăcin*, Pop Pătru, diac în sat de 16 ani, de bună viță, „... au slujit satului cu vrednicie“; de aceea, „fiu-birăul“ Cobzaș Vasile roagă pe episcopul Bob să-l primească la „învățătura Moralișului“ și apoi să li-l hirotonească preot pentru Bădăcin (1803).

În *Băiuț* (1806), protopopul George Tatu, fostul director al școlilor naționale după înlăturarea lui Șincai, angajează pentru acest sat ca dascăl pe Chifor Ioan, „om umblat prin Țara Românească“; acesta a lăsat scrisă de mînă o Biblie, o Cazanie și un Catehism, după care, probabil, îi învăța pe copii.

La *Bocea Română*, Simeon Bărnăuțiu a învățat carte la vîrsta de 6 ani, la școala românească din sat¹, unde tatăl său, Ioan Bărnăuțiu, va fi fost însuși dascăl, întrucît îndeplinea rostul de diac al bisericii.

În *Santău*, la 1810, murind dascălul Ioan Chicheșdi, care funcționa aici din 1787 (pus de Șincai), satul cere consistoriului blăjan a-l întări în dascălie pe actualul diac (nu-i dă însă numele).

La 1810, prefectura județului, cu ordinul nr. 514, cerea primpretorilor „conscrierea tuturor școlilor de sub jurisdicțiunea lor“. Din răspunsurile acestora se pot reține multe lucruri interesante. De exemplu, primpretorul Besenyei Aron, din *Naimon*, raportează că el încă din 1809 a ordonat tuturor comunelor să deschidă școli pentru educația tineretului; că în cîteva dintre ele s-au și așezat dascăli cu plată „de la tot pruncul 1/2 florin, 1/2 vică de bucate și un car de lemne“, că a impus cu strășnicie obligativitatea. În august 1810 le-a adus de la Blaj 300 bucăți abecedare românești (Bucovne), distribuindu-le școlărilor. „E drept că unii părinți nici n-au voit să le primească. *Acestora le-am aplicat bătaie*“. Spune mai departe că i-a cerut protopopului Gr. Pop să pretindă preoților a controla mersul învățămîntului în școlile din satele lor; „însă nu spre mare ajutor îmi sunt, ba chiar nici un ajutor“ — scrie el. De aceea, e nevoit a vizita el școlile, examinînd copiii, mîngîindu-i, „căci sunt foarte sălbatici“. Nu-i e greu a face acest lucru, căci cunoaște bine limba și scrisul românesc. Se bucura totuși că „acum încep a se convinge și părinții că au greșit pînă acum crezînd că, prin școlarizarea lor, copiii se pregăteau în vederea înrolării în armată; ori ei știau că cei fără carte — nu-s primiți în armată“ ...

Primpretorul Toma Balint din *Blaga* de lingă Tășnad relatează că a ordonat și s-a străduit să ridice localuri de școală; ceea ce în parte i-a reușit. Copiii iobagilor frecventează regulat școala. A introdus învățămîntul românesc într-un mare număr de sate; însă e sceptic asupra duratei acestei orînduiri, afară de satele: *Sărvad* și *Blaga*, care au învățători buni; pe cînd celelalte au ca dascăli pe cantorii bisericilor, pe care i-a obligat să țină școală cu copiii, „ceea ce vor face pînă ce va da primăvara, cînd vor ieși la plug și la lucrul cîmpului, ca să-și poată ține familia, ei neavînd

¹ T. M. Codrescu, *Funeraliile lui Simeon Bărnăuțiu*, Iași, Tip. Buciumul Romanu, 1865, p. 9.

nici un fel de plată nici de la episcopie, nici din alt loc“. Dacă li s-ar plăti truda, fie de către părinți, fie dintr-un fond școlar episcopesc, s-ar putea aștepta ceva de la ei. *Cu o plată asigurată s-ar găsi chiar învățători pregătiți.*

Raportul din plasa Cehul Silvaniei menționează că, din 17 sate, școli cu dascăli cit de cit pregătiți și așezați sînt numai în : *Girdani, Sălsig, Tohat, Ghelnița, Vicea, Noșig, Boduzel, Ulciug și Uileac.*

Ceilalți primpretori raportează că, în general, marea piedică pentru școlarizarea copiilor o constituie lipsa de dascăli pregătiți și de manuale didactice, care ar trebui să fie în număr suficient și împărțite gratuit elevilor ¹.

Școala trivială de la *Băsești* se număra între cele 18 (apoi reduse la 12) școli întemeiate printr-un rescript al lui Iosif al II-lea, cu un program de studii mai bogat decît cel din școlile naționale. Începutul ei coincide cu al directoratului lui Gh. Șincai (1782—1794). Prin 1804, dascălul de-acolo, Ion Bogdan, scrie episcopiei Blajului că a fost întărit mai înainte ca dascăl și că a auzit că școala lui „ar fi fost întărită, mai ani, ca școală împărătească“, dar nu are documente asupra ei și întrebă episcopia dacă nu le are ea. Dar nu le avea nici episcopia. Bob însă îi răspunde : „Însă dacă iaste acolo școală și inștansul învață, *dintru acea varmegie nu sã va lua la popie care n-au învățat glasurile : Cahehismul, Aritmetica și Scrisoarea, de nu o au știut mai înainte în școala Băsăștilor și să i se dea testimonie, carea să fie de credință de la inștansul. Ba pruncii de vor veni aicea, nice pită n-or căpăta de n-au învățat la Băsăști în școala normalicească să știe scrie, ceti, aritmetica și ceva cînta*“ ².

Ca să i se înțeleagă gravitatea cuvîntului, Bob repetă dispoziția de mai sus prin ord. nr. 405, din 24 noiembrie 1806. În arhive am întilnit multe răspunsuri negative puse pe cererile tinerilor care voiau să se preoțească dar care n-au trecut prin școala de la Băsești.

Protopopul inspector al Periceului, Gr. Pop, recomanda la preoție (1806) pe doi tineri trecuți prin școala de la Băsești : Cionca Dumitru și Bara Teodor, primul din Bîrsăul de Sus și al doilea din cel de Jos. În acel an (1806), o mai frecventau și alți tineri prezumtivi candidați la preoție. Chiar la 1816, inspectorul Noșigului, Dim. Crișan, recomanda, în numele satului Siplac, la *Moralis*, pe diacul Ciot Ioan, care „au fost îndemnat anul acesta a merge la școala Băsăștilor spre a să mai deprinde în cele de lipsă învățături“.

Dar erau destui care prin diferite pretexte înșelau buna credință a episcopului, ocolind școala Băseștilor ca să ajungă la patrafir. Împotriva acestor „călcători de ordine“ s-au ridicat diecii de aici în frunte cu dascălul, protestînd la episcopie. Jalba „diecilor“ e însoțită de următoarea scrisoare a dascălului Ion Bogdan către Bob :

„Cu umilință îndrăznind la prea milostiva milă a Ex. Tale de aceasta, fiindcă *Diecii* carii și pînă acum au învățat după milostiva orînduială amintrilea, *văzînd că tot atîta sînt de luați în seamă ca și cei ce șed acasă, au vrut ca să-și areate voia lor*

¹ Laurențiu Bran, în : *Țara Silvaniei*, an. I, p. 24—27.

² *Protoc. eppal, 1804, din 25 noiembrie* — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

prin scrisoarea aici închisă cu *clasificația* o trimet ca să te milostivești a nu trece cu vederea aflându-o a fi statornică cererea lor, mîngăindu-i pe dinșii cu milostiv olast de mîngăiere ca, cei ce șed pe-acasă, văzînd fericirea lor, să bănuiască (regrete — n.n.) că ș-au petrecut vremea în zădar“.

În cererea diecilor din Băsăști, intitulată : „Jupîne Dascăle !“ — îl roagă să intervină la episcopie, în vederea obținerii „darului preoției ca să-i aibă în vedere : [. . .] cei ce vom fi harnici, după cum am învățat, să fim cunoscuți dintre cei ce șed pe-acasă și de diacii noștri să fim îngăduiți la cele ce vom ști a sluji, ca să nu ni să împedece învățătura și să nu ne fie strădania în zadar, iar unde ar fi vacanție de diac, altul afară de noi să nu poată dobîndi scutința diecească, neavînd testimoniu de la școala Băsăștilor“.

La aceste rugăminți, Bob dă următorul răspuns :

„Cartea ta cu însemnarea școlasticilor carii ai avut la învățatură și aceia cerere ca să fie ei mai întii pentru candidație la parohii goale, am primit. Vrednică de laudă este sîrguința ta și a școlasticilor, precum mai înainte poruncind să învețe am făgăduit, așa și acum făgăduim și poruncim ca feciorii la preoție numai aceia să vie cari vor ști serie aritmetica, catechism, cînta, ceti, rînduiala besericii ; cari nu vor ști, n-au ce căuta“¹.

Date mai noi asupra situației școlilor sălăjene oferă rapoartele protopopilor la ordinul guvernului ardelean și al circularilor episcopicești din 1827. Așa, la 7 aprilie același an, protopopul Ștefan Moldovan al Valcăului serie că nu s-a construit nici un local de școală și nu-s nici școli în sate, „că nu-i plată pentru dascăli“, și crede că nici nu se va putea face nimic în această direcție pînă nu vor fi constrinse satele de către „varmegie“ (puterea administrativă) ca să deschidă școli.

Rău stătea cu școlile și protopopiatul Bucium, de la poarta Meseșului. N-avea decît o singură școală, în Bucium, deschisă de protopopul Simion Marinceaș, în casa fratelui său Mihail, pe care, l-a numit dascăl ; și astfel „au început să învețe pruncii pînă la jumătate Bucoavna cu învățatură, ba unii togma pot ceti bine și la cîntările canoanelor din Catavasier“. În anul următor au venit la școala lui Mihail Marinceaș și copii din *Răstolț, Pria, Nireș, Bogia* și din *Tăud*.

O școală bună, la 1838, era cea românească din *Remetea*, pe care o laudau și locuitorii maghiari care cereau consistorului din Blaj să o doteze conform înaltelor orînduiei.

Dascălii (diecii) din comunele următoare erau, la 1840, în pîră cu preoții satelor respective, fiindcă nu le dădeau 1/3 din veniturile patrafirului, după cum era orînduiala încă de pe vremea împărătesei Maria Tereza : *Brid, Cegleni, Țigani, Firminiș* (dascăl Vasile Știrb), *Hărăcleni, Poptelec* și *Prodănești*.

În 1840 e așezat la *Pericei* ca dascăl Ion Deleu, absolvent al seminarului teologic de la Blaj, un tînăr entuziast și bine pregătit ; a luat parte activă la luptele din 1848/49 alături de Avram Iancu².

¹ *Protoc. prezidial episcopal pe 1808*, din 18 aprilie — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

² Asupra lui, v. articolul semnat de Victor Deleu în : „Țara Silvaniei“, an. I, nr. 1.

Intr-un raport (Relatio) al protopopului Gr. Pop din Crai-Darolț de la 1841, situația școlilor și a învățămîntului din protopopiatul „Ermelecului“ (Eriu-Sîncrai) se prezenta astfel :¹

Comuna	Numele dascălului	Nr. elevilor înscriși
Crai-Darolț	Gregoriu Egri	38
Acîș	Gregoriu Egri	20
Cig	Ioan Leț	30
Giroț	Basiliiu Ţele	12
Căuaș	Ioan Cardoș	20
Chișfalău	Basiliiu Görög	30
Mețenț	Toma Pop	25
Sîncrai	Ioan Farago	25
Supurul de Sus	Basiliiu Suciu	50
Mihăileni	Ioan Orbay	12
Ţeghea	Elie Cozma	9
Săcaci	Ioan Hodoși	40
Unimăt	Ioan Cavași	50

Cercul Tășnadului (1844) răspunde unei circulare a episcopiei Blajului cu privire la situația școlii de pe lingă mănăstirea de la Săuca. În numele stareței raportează Ioan Roman, precizînd că la acea minăstire nu e și nici n-a fost școală. E adevărat că satul a încercat în 1832 să deschidă școală, dar i-a împiedicat viceprefectul Laskay Láyos. Românii n-au nici biserică. Deși protestanții sînt „de 10 ori mai puțini, au deja școală cu local propriu, un rector, iar învățătorul are dotațiune frumoasă, în 3 furdulașuri din cîmp, pe lingă venitele cantorești“².

Capelanul Petre Oros crede că, notariatul fiind mutat de-aci, s-ar putea cumpăra sau închiria acea clădire pentru școală dacă ar fi ajutați. Și aici intervine Ion Roman : „*aceia care tot cer, să se obișnuiască a mai și da : căci poporul e supt și stors pînă dincolo*“.

În 1844, vicarul Silvaniei, Al. Șt. Șuluțiu, îi scria lui Lemeni, în problema școlară, următoarele :

„Cu multă bucurie am a te înștiința pe Luminata Măria ta că onorata varmegie a Crasnei cu toată rîvna se silește prin solgăbiraiele sale a redica în toate satele școale și, după planul cerut de la mine, a le organiza. Au o poftă însă, după părerea mea, nu nedreaptă, ca pruncii românilor să învețe și să se deprindă și în literatura maghiară ; însă avem mare piedecă că nu sînt cărți de școală, adică *Abcedare, Cathisme și Table de părete cu Abece*.

Drept aceea, milostivește-te, Măria Ta, a face despre aceasta cuviincioasă rînduială nu numai la protopopi, dar și la Tipografia Blajului [...] ca să se tipărească *Abecedare* în care în dreapta să fie cu slove (lit. cirilice — n.n.) și în stînga cu litere ungurești (latine — n.n.), ca să se facă destul și poftei varmegiei și prea naltelor orînduiei — *Catechisme și Table cu Abe de perete*, cu slove și cu litere ungurești.

Și aceasta cît va fi cu puțință mai în grabă, că suntem tare împiedecați pentru treaba învățătorei în lipsa de cărți școlare. Eu socotesc că numai pe sama Sălajului încă s-ar putea tipări 1 600 de *Abecedare*, 600 *Catechisme* mici, 160 *Tabelae* cu slove și iarăși atîtea cu litere ungurești“³.

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1841, nr. 39.

² *Idem*, dosar an. 1844, nr. 75.

³ *Idem*, dosar an. 1844, nr. 176.

În anul următor (16.I.1845), cere din vreme să i se pregătească 1 200 *Abecedare* și 400 *Catehisme*; dar să fie broșate și apoi să fie anunțat când vor fi gata, ca să nu „umble carru indiadar“. Timotei Cipariu, directorul tipografiei, răspunde: „neacceptit“ și motivează răspunsul.

Se poate susține din datele existente că, în ajunul revoluției de la 1848/49, din totalul satelor sălăjene, 3/4 aveau școli mai bune sau mai slabe, după capacitatea și zelul dascălului sau după înțelegerea dovedită de locuitori față de școală și slujitorul ei.

O organizare mai bună, cu care apoi s-a intrat în faza serioasă a învățămîntului, a urmat hotărîrilor sinodului vicarial din 10 ianuarie 1850, prezidat de Șuluțiu, la care au participat mulți fruntași ai vieții românești (Petre Bran, Ioan Deleu ș.a.), din Sălaj și din Sătmar. Reproducem, în rezumat, concluziile aceluia sinod:

1) Unde este loc sătesc sau bisericesc lângă biserică, acolo să se ridice școală. 2) Satul este obligat a ridica, în cel mai scurt timp, școală, folosind în acest scop veniturile crîșmăritului, contribuții benevole și din veniturile bisericii. 3) Pentru acoperirea costului cărților și al rechizitelor școlare, judele satului și curatorul bisericesc, „la culesul viilor, al mălaiului, la seceriș, să adune *daruri* de la locuitori din asemenea produse pe care le vor valorifica în bani. 4) Unde nu este dascăl, preotul să fie dator a învăța pruncii. 5) Plata dascălului să fie cea prevăzută în decretele din 1823 și 1824, nr. 2289: comuna să-i dea teren arător de 10 köble (cible) și de 7 1/2 care de fîn și de la părinți 1/2 vică de bucate. 6) Pentru asigurarea frecvenței, preoții, în biserică, prin darea învățaturii, vor stîrni în inimile sătenilor simțiminte naționale, iar cînd prin aceasta nu se ajunge la scopul dorit, să vie gloaba peste acei părinți“. 7) Vîrsta de școală obligatorie la fete: 6—12 ani; la băieți; 6—14 ani. Durata anului școlar va fi de cel puțin 6 luni¹.

După 1850, crezînd că prin școală se poate ajunge și în alte funcții administrative în afară de popie și dascălie, românii se îndreaptă tot mai mult spre școli secundare.

Deci să se deschidă cît mai în grabă școli, și cît mai multe. Tot poporul român era chemat a se împărtăși și a beneficia de lumina cărții. Acest admirabil îndemn a cuprins inimi de preoți, de dascăli și țărani, care, în zelul lor, au întrecut uneori măsura prin salturi nefirești. Un exemplu a fost școala din *Tihău*, cercul Jiboului, cu pretenții de gimnaziu (sau liceu), funcționînd cu 8 clase, în care preotul Ilie Hodiș, bărbat bine pregătit, de altfel, preda, fără sistem și neadîncite, toate materiile de liceu: latina, greaca, germana etc. Natural, elevii erau foarte superficial pregătiți, încît, venind la Blaj, profesorii de-aici au fost nevoiți să-i „împingă“ cu 2—3 clase înapoi.

Ca să urmărim mai departe dezvoltarea învățămîntului popular în județul Sălaj (după 1850) ar fi trebuit să cercetăm arhiva fostei episcopii unite de Gherla — Cluj, de care ținea vicariatul Silvaniei după 1853. Acest lucru însă nu l-am făcut².

¹ D. Stoica și Ion Pop Lazăr, *Schiță monografică a Sălajului*, Șimleu, 1908, p. 76—80.

² Pentru cele ortodoxe a se vedea cap. despre școlile Sibiului și anexa II.

k. Școlile românești din fostele județe : Odorhei, Ciuc și Trei Scaune

Despre trecutul învățămîntului românesc în aceste județe avem puține date. Desigur, cercetări ulterioare vor mări volumul lor.

Odorheiul avea, precum știm, o școală normală r. cat. și un gimnaziu. Cea dintîi, la începutul secolului al XIX-lea era condusă de călugări franciscani, care, din 1802, preiau și conducerea gimnaziului, pe atunci cu 6 clase.

Amîndouă instituțiile au fost frecventate și de români. Între 1802 și 1805 găsim aici pe Șt. Boeriu, ajuns mai tîrziu profesor la Blaj (1826—1832). În școala normală r. cat. de-aici intra în 1818 Aron Pumnul, trecînd apoi, pentru doi ani, în gimnaziul catolic, iar de aici, la Blaj, Cluj și Viena.

Deși scaun protopopesesc — unit —, *Odorheiul* n-avea măcar o cît de modestă școală pentru românii din oraș și din împrejurimile lui. Abia în 1834, viceprotopopul Iosif Pușcaș face cunoscut¹ episcopului Lemeni că „diacul Pop Ioan din Benifalva² a cumpărat un loc cu document și nestrămutată tocmeală pe care s-a apucat de a ipuluit³ două căși : una pentru școală și alta pentru dascăl“, a căror lipsă se simțea atît de mult aici. El s-a apucat a face pe acel loc și fundament pentru zidirea unei biserici, „ca să se deprindă pruncii și în rugăciuni“ ; piatră este destulă ; lemne încă sînt ; el e și „meșter în lemn cît și în piatră“ ; așteaptă să-l ajute, „încît va putea“, și episcopia. Nu știm dacă din tot ce a întreprins Pop Ion din Benești s-a ales ceva. N-am mai găsit nici un document care să ateste existența unei școli românești în *Odorhei*.

Despre școlile satești sau populare avem puține date în afara „*Verzeichnissului*“ lui Șaguna (1858) și un raport al protopopului unit din *Odorhei*, Alexandru Boeriu, care e un răspuns la circulara nr. 524 din mai 1858. Din ultimul aflăm că, în acel protopopiat, școli normale sau triviale — pentru români — nu sînt. Cît privește școlarizarea copiilor, „... în timpul iernii, pe unde sunt mai mulți prunci pe lîngă Maica beserică, domnii parohi s-au trudit a învăța pe prunci, însă cu puțin progres — nice se află vreo parohie unde comunitatea ar promite de bună voie destoinic venit pentru susținerea învățătorului“.

În *Eliseni* (*j. Covasna*), pe locul dobîndit de la comunitate s-a început construirea unui local de școală, însă „pentru greutatea oamenilor pînă acuma nu s-a putut isprăvi“.

„Airlea nu avem nădejde să putem efeptua școale. Uitarea limbei române, dissiparea (răspîndirea, risipirea — n.n.) poporenilor noștri (printre alte naționalități — n.n.) și sărăcia sunt cele mai momentuoase pedeci în calea culturii naționale“⁴.

¹ Datată : 24 mai 1834 — raport în Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1834, nr. 212.

² Benești, azi în jud. Covasna.

³ a construit.

⁴ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 401.

Relativ la școlile din vechiul Scaun al Ciucului, facem distincție între comunele situate la nord și nord-vestul lui, care și-au păstrat intact caracterul național, și cele din interiorul său, expuse și chiar supuse deznaționalizării.

Mai întâi, câteva cuvinte despre cele două gimnazii romano-catolice : cel de la *Șumleul Ciucului* și cel din *Gheorgheni*. Primul, a fost frecventat și de tineri români, unii, fii ai funcționarilor de la punctele de frontieră spre Moldova, alții, fii ai ofițerilor și subofițerilor români din regimentul echestru de graniță, ca, de pildă, Boeriu George de Berivoi, Tăslăuan Ion din Tulgheș și Boeriu Iuliu din Lăzarea. Mai mulți au trecut prin al doilea ; acestora le ținea ore de catehizație protopopul tractului, Ioan Vijoli. Pe la 1821 îl absolvea Iosif Moldovan, fiul dascălului din Bicazul Ardelean. Certificatul de studii al acestuia e semnat de „Ioannes Vákár c.r. profesor et rector“, desigur un român cu nume maghiarizat. Un altul Moldovan Dimitrie, din Sîndominic, la 1835, obține un excelent certificat de studii de la aceeași instituție. Amîndoi erau recomandați elogios de protopopul Gheorghenilor, Ioan Vijoli, spre a fi primiți la *Teologia Morală* (Blaj).

Lui Ioan Vijoli (1796—1843) îi datorăm primele școli sistematice românești în acea parte de țară. Chiar în Gheorgheni înființase școală românească, pe care o încredință diacului Dumitru Pop de la biserica sa parohială și pentru care, fiindcă n-avea „portio cantores“, se ruga, împreună cu vicearhidiaconul Al. Fiscuti (1824), de Bob să intervină pe lângă „Domnii locului“ ca să-i facă parte de „iclejie diecească“. Ion Vijoli, fiul fostului arhidiacon Mihail Vijoli din *Izvorul Mureșului*, înființează prima școală în satul natal la 1815, în care așază ca dascăl pe un Andrei Urzică, cu învățătură făcută pe la mănăstirile din Moldova ; de altfel, aproape toți preoții și diecii de pe aici își făceau școala pe la mănăstirile din Moldova¹, mai ales la Neamțu. Lui Andrei Urzică i-a urmat Porfirie, pregătit și venit de pe aceleași meleaguri.

Întrucît nu i s-a rezolvat problema „porției cantorești“, Vijoli susține din puterile sale pe dascălul școlii românești care-l ajută și la catehizarea elevilor români de la școlile secuiești. În 1835 le-a mai venit un ajutor în persoana lui Ioan Farcaș din Hodac, de pe Valea Gurgiului, trimis de Blaj ca „subnotareș protopopes“.

Menționăm cu titlu informativ că aici, în vechiul Scaun al Ciucului, ia ființă prima școală pentru orbi și surdomuși din Transilvania. Învățătorul Andrei Silaghi, din *Sinmărtinul Ciucului*, publica o *Înștiințare pentru părinții pruncilor surdo-muși și orbi*², specificînd că primește copii pentru educație și „trebuincioasă învățătură“, oferind totodată și „cvartir“ în condiții modeste.

Despre alte școli avem puține date. La Ditrău e amintit în 1835 un Nicolae Molnar ca „ludimagister ; cea din *Varviz* — astăzi *Subcetate* — a fost înființată de același Ioan Vijoli, în 1817, iar la cea din *Corbu* întîlnim la 1844 pe dascălul Gheorghe Cojocaru, devenit, mai tîrziu, tot acolo preot.

¹ *Șematismul jubiliar al mitropoliei de Alba-Iulie și Făgăraș*, Blaj, 1900, p. 333.

² „Gazeta de Transilvania“, nr. 89, 1845.

De altfel, la acea dată (1844), și celelalte sate românești (Ghimeș, Voșlab, Tulgheș ș.a.) aveau școli — unele chiar bune (Toplița).

În perioada absolutismului, prin efortul general al provinciei, învățămîntul se ridică în mod vădit. Prin deseale ordine ale guvernului, repetate apoi de consistoriile celor două biserici românești, școala populară devine o problemă. Cei dintii obligați a gândi asupra ei sînt protopopii, pe care *Normativul de învățămînt* îi făcuse „inspectori districtuali“, iar pe preoți „directori locali“. Toți sînt chemați să colaboreze la rezolvarea acestei mari probleme. Dificultățile sau obstacolele erau destule. Ele sînt oglindite în rapoartele-răspuns ale protopopilor la circularele 344 și 524, din 1858, ale mitropolitului Șuluțiu. E adevărat că unele au fost redactate fără o serioasă preocupare sau studiere a realităților, dar cele mai multe exprimau date, cifre, idei, convingeri, fapte și sugestii admirabile. Un asemenea răspuns-raport l-a dat Aron Boeriu, protopopul Gheorghenilor. Pentru sobrietatea și sentimentele de care au fost animați — el și preoții din tract — în redactarea lui, merită a fi cunoscut :

„După consultarea noastră avută în 12 sept. (1858), convingerea și observațiile noastre se pot concentra în următoarele : 1) Dispozițiunile date de I. C. Locotenentă în privința școalelor populare din 13 mai 1857 s-au împlinit în următoarele 12 parohii gr. cat., unde s-au mai ținut, de altfel, și se țin școli populare : Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu, Bilbor, Toplița, Sărmaș, Varhegy¹, Alfalău², Voșlab, Gyimesbük³ și Kásson⁴ și întru acestea comune școli rădicate (localuri proprii — n.n.) se află numai în Toplița, Varhegy, Sărmaș, Tulgheș, Corbu și Gyimesbük ; în celelalte sînt numai case tocmite cu plată comunală. 2) La o regulată frecventare a școalelor — după părerea mea — nici nu se poate ajunge, fiindcă satele românești, mai ales în cercul Gyergyö-Szent — Miclăușului, așa sînt de lățite și împrăștiate casele cit, în vreme de iarnă, copilul abia în două ore poate ajunge la școală și cu mergerea de la școală mai toată ziua trece nefăcînd nici un sporiu la învățatură ; aceasta din urmă și din cauza *slăbiciunii docenților*, neavînd, după a mea conștiințioasă convingere, decît doi învățători, adică din Alfalău și Dămuc, cu care să fii îndestulit în privința desterității și strădaniei. 3) Piedeci întru frecventarea școalei : pe lîngă *depărtarea* de școală și *sărăcia multora*, este și *lenea* antistiilor comunale, precum și *nehărnicia docenților*. 4) Ar fi un lucru minunat dacă s-ar putea întemeia și rădica pentru Corbu, Tulgheș, Valea Jidanului și Bilbor o școală normală — *capitală* pentru aceste patru parohii în Tulgheș ; așa am putea avea nădejde ca românii mai cu puțință să-și deie copiii la acea școală normală, dotată cu plată împărătească și sub grija unui docente harnic și luminat. 5) Cît se atinge de *umblarea acelor prunci la școală, a căror părinți sînt mestecați între secui*, ei umblă la școala romano-catolicilor [...] Căci dacă așa face silă să-i deie la altă comună românească, unde este școală, mă tem, că și almintrilea părinții neștiind decît limba maghiară, am pierde pe cei mai mulți, ei trecînd la romano-catolici ; și așa, vreo șase parohii ar pica din catalogul sau Schematismul diocesei gr. catolice a Blajului“⁵.

În relatarea sa, Boeriu comitea însă și o nedreptate, pe care singur o va releva și îndrepta cu un an mai tîrziu ; spusese — mai sus — că în tot

¹ Subcetate.

² Joseni.

³ Ghimeș — Făget.

⁴ Casonul Mare.

⁵ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 411.

tractul său n-avea decât doi învățători buni, în Alfalău și Dămuș; de cel din Ghimeș nici nu amintise. Dar iată, în oct. 1859, ce scria despre acest dascăl, pe nume Nicolae Colceriu, prepozitului Bas. Rațiu, care era și Directorul școlilor naționale unite din arhidieceză :

„*Lipsa cea mare*, cu care ne luptăm în privința docenților aicea în marginea imperiului și în vecinătatea Moldovei, unde pentru sărăcia locurilor și asprimea aerului nu prea se așează docenți cari cu clima asta nu sînt dedați, mă indeamnă ca, pentru primirea și întărirea docentului din Ghimeș, anume Nicolae Colcer, să fac umilită rugare, cu atît mai virtos că, pe lângă absolvirea cursului pedagogic în Sas-Reghin, în doi ani așa frumos și cu emolument documentată dexteritate a dezvoltat în cariera deregătoriei docentale, cît eu însumi, fiind de față la examen, am cules din răspunsurile pruncilor o adevărată vocațiune a numitului învățătoriu.

Și de atunci prin strădania sa și instruirea domnului paroh local Gabriel Cioborțiu, absolvent al cursului de Teologie, așa temeinică dezvoltare și-a cîștigat, cît înaintea mea din învățăturile cele ce să propun în școlile comunale, depuind examen, l-am aflat vrednic de părtinire [...] recomandîndu-l Măriei Tale a-l primi în rîndul docenților și a-l înzestra cu decret de învățătoriu definitiv pe Ghimeș-Făget [...] altfel îl scăpăm și pe acesta în Moldova ca și pe Mera și pe Lates¹, de unde i-au și venit provocare la un serviciu mai ușor și cu plată mai bună“².

Și nu ne îndoim că va fi primit decretul solicitat, pe care îl merita cu prisosința datorită aleselor sale virtuți pedagogice.

Cît despre școlile românești din fostul județ Trei Scaune, ca și la județul Odorhei, informațiile sînt puține și nu prea vechi. Desigur, cercetări mai amănunțite în arhivele locale probabil ar umple acest gol.

Dăm știrile pe care le deținem în ordinea vechimii : la 1804 în *Casonul Mare* e întilnit numele dascălului Gheorghe Boeriu ; la 1860, românii reușiră să-și construiască local de școală, ceea ce înseamnă că aici au fost tot timpul dascăli și școală. Iar în *Canta*, de lângă Tg. Secuiesc, la 1808—1810 păstora preotul Gh. Baci ; învățător era Mihail Popovici, care se plînge — în 1810 — protopopului Așculean că numitul preot și curatorii bisericii „s-au declăratuit și cu pieptul s-au pus împotriva și n-au lăsat ca să se direagă casa dascălului“. Protopopul roagă pe solgăbiroul locului ca să oblige, conform ordinelor guvernului, pe preotul Baci : „1) a lua măsuri pentru curățirea școalei și a locuinței dascălului și de cumva prin el gunoiul a putrezit tîlpile căsii, să se biciuluiască și prin zisul popă să se plătească ; 2) să oblige pre gocimanii și curatorii bisericii să direagă sus-zisa casă, spre a se introduce și începe jăluitoriul dascăl din toamnă școala ; 3) cîtă simbrie popii, atîta și a dascălului, prin biraie a să scoate“³. În această școală, pînă la 1836, pruncii învățau „numai pe rumânie“, pentru ca după un sfert de veac să nu se mai audă în ea limba românească.

După investigația guvernului transilvan din 1857, situația școlilor ortodoxe din această regiune e oglindită în *Conspectul general* reprodus în

¹ Profesor în Iași ; a fost unul dintre admiratorii lui S. Bărnuțiu.

² Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1859, nr. 396.

³ Dr. Maria I. Negreanu, *Românii din Tg. Secuiesc și satele învecinate*, f.a., p. 52.

anexa II la capitolul despre școlile Sibiului. Ne rămâne să urmărim pe cele românești unite. Despre acestea vorbește în două rapoarte protopopul Al. Arpadi al *Poianului*. Iată ce spune în primul :

...„În privința cunoscîndelor giurstări ale școalelor populare dein *districtul protopopesec vulgo Hâromszék*, cu umilință fac cunoscut: a) cum că în districtul nostru școală poporală încă pînă acuma numai la mine este¹, însă nu e dascăl sau învățătoriu din lipsa speselor, că nu are cu ce trăi; și prin urmare pruncii și pruncuțele umblă la școală la r. catolici; b) la *Ghelința* este dascăl, care e și cantor, neîntărit de nimeni, fără de comunitate ales și de parohul locului primit; dar școală (local — n.n.) încă nu este, pentru că numai acum de curînd am dobîndit loc de școală și casă dascălească; și întru remunerățiunea dascălului este puțin loc de arat ca porție canonică (tare stîndu-ne în contra comunitatea Ghelintii ca să nu ni se deie loc de școală). Dascălu învață pruncii în casă privată a cetii, scrie, rugăciunile și puțină aritmetică; c) *La Lisneu* tot cantorul e și dascăl, care învață pruncii în casa *dinapoi* cea parohială, care e și destinată pentru școală.

În celelalte parohii necum să avem dascăli, dară nice cantori a avea nu putem pentru necunoașterea limbii române, care *dacă Exelenția Ta nu te vei milostivi* din ceva fund sau din Casa Statului (precum și în anii trecuți m-am rugat), ceva *subsidiu* pentru un dascăl ca să poată trăi în K. Polyán și să învețe pruncii *batăr cîte 2 sau 3 din alte parohii a districtului pomenit a mijloci și orîndui, limba română în uz și lumină niciodată nu se va ridica și veni*; acesta e lucrul cel mai de seamă, mai prețuit și mai mîntuitor pentru națiunea noastră a se face. Din contră, *dacă nu vei face, va urma că nici la preoție nu vom avea pe cine a mai recomanda și cantori, dascăli a fi nu vor fi unde și prin urmare se va stinge toată românimea din Hâromszék*“.

În continuare, își informează șeful ierarhic, că, „în anii trecuți vizitînd *Directorul r. cat. al școalelor* locurile acestea, a dat poruncă biraielor satelor ca toți pruncii care n-au școală și dascăli, fie și de alte confesiuni, să-i silească la școală r. catolică a merge; așa și Domnii Președinți concernenți poruncesc ca pruncii, fără alegere, să meargă la școala unde este dascăl și să învețe acolo. *La r. catolici încă numai cantorii și clopotarii învață în timpul de iarnă și nu alte învățători, fără: a cetii, a scrie, rugăciunile și aritmetică. Au școli reale la K(ezdi) Vászárhely² și Esztélnék³, unde se învață și s-a învățat din vechi pînă la Rethorică⁴.*

Iar în raportul din 19 sept. același an, repetă necesitatea subvenționării din fondurile vlădiciei a cîtorva învățători, dacă Blajul ar vrea să susțină elementul românesc din această regiune. Și arată lipsa de dascăli și școli românești :

...„În școalele noastre populare se învață fiii și fiicele popoarelor de către cantori și clopotari și au îndatorirea de a-i învăța de toamna și pînă primăvara. Antîștii comunali (biraiiele) îi silesc și frecventează fără deschilinire, bineînțeles, școala romano-catolică. Așa în K. Polyán. La *Also-Torja⁵ și Lemheny⁶*, unde școală și docent nu-i, așîșderea; aceste comune sunt în scaunul *Kezdi*; în scaunul *Orbai*, la *Ghelința*, fiind cantor bun care e și docent, toți pruncii învață în casă privată, *încă și de alte confesiuni*, fiindcă școala încă nu e edificată. La *Nagy Borosnyo⁷*, fiind toată comunitatea reformată, pruncii la a lor școală a-i sili n-am îndrăznit; acolo încă cantor și docent nu-i. Și la *Illesfalva⁸ pruncii și pruncele vor merge de-aci*

¹ Adică la el în Poian (K. Polyán).

² Tg. Secuiesc.

³ Estelnic.

⁴ Datat: 9 iunie 1858, Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 233.

⁵ Turia de Jos.

⁶ Lemniu.

⁷ Boroșineul Mare.

⁸ Ilieni.

înainte la școala r. catolică, care-i o simplă casă privată. La Arkos¹ și Köröspatak², care acum sînt o parohie, avînd cantor, va învăța în casa parohială a Arkosului sau a Köröspatakului, amîndouă fiind căsi bune și goale, fără parohi statoriți. La Gydo-falva³ nu sunt prunci de școală; cei din Glăjerie, iar vor umbla la r. catolici, dacă alt cantor nu se va rîndui în locul lui Iosiv Radulețki-plecat; aceste comune sunt în scaunul Sepsi⁴. Cei din Baraothu⁵ învață la r. catolici, iar la Săra-Aytá⁶, fiind comunitatea reformată, nu s-au putut sili pruncii a merge la școala aceea. Drept aceea, spre exoperarea stipendiilor batăr pentru docenții din Hăromszék, cu umilită în-genunchere căzînd la pîrinteasca milă a Excelenții Tale Doamne Arhiepiscoape, mă rog ca batăr mai întii pentru viitorul docente din K. Polyán, care poate să fie și cantor, să se poată exopera și aplacita, ca să poată fi altora docenți pro-primario și luminare⁷.

Cît am citat este destul pentru ca lectorul să-și dea seama de gravitatea situației învățămîntului românesc unit din aceste județe, în special în fostul județ Trei Scaune. Și cam așa va fi fost situația și la ortodocși. Oricum, preoțimea putea suplini ea însăși lipsa docenților dacă ar fi avut numai puțină bunăvoință sau dacă într-adevăr ar fi fost îngrijorată de viitorul poporului de pe acele meleaguri. Însă, de ce să iasă din comoditate, luîndu-și alte sarcini neretribuite sau slab retribuite, cînd însuși protopopol, șeful lor imediat, n-o făcea?

1. Școlile de pe Tîrnave

Tîrnava Mare

Sighișoara. Date referitoare la frecventarea de către tineretul român a școlii normale și a gimnaziului săsesc n-avem. Se știe însă că accesul românilor în școlile saxone era limitat. Abia după 1850 au început să mai primească și tineri români. Chiar și în liceul săsesc de aici, din Sighișoara, se găseau în 1851 cîțiva elevi români, între care un Teodor Dan din Nadeș.

Școala primară românească a fost deschisă abia în 1836. Însă așezarea lui Nicolae Stan ca dascăl în fruntea ei, în scurtă vreme a făcut-o vestită pe toată Tîrnava Mare. În urma unei inspecții a lui Moise Fulea (1841), Consistorul din Sibiu intervine la guvernul transilvan ca să o recunoască și să o decreteze școală *trivială* sau normală, iar dascălul ei să fie plătit din „fondul de instrucție ardelean“. Ceea ce s-a și admis.

Pe la 1847, Nicolae Stan se intitula — ca abonat al „Gazetei“⁸ — „profesor normal cesaro-regesc“.

Mediaș. Puțini tineri români au trecut prin gimnaziul săsesc de-aici înainte de 1848; unul dintre ei a fost și Visarion Roman, feciorul dascălului din Dîrlos, viitorul cărturar și economist. Acest gimnaziu era consi-

¹ Arcuș.

² Crișeni.

³ Ghidafalău.

⁴ Sf. Gheorghe.

⁵ Baraolt.

⁶ Aita-Sărată.

⁷ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 40.

⁸ „Gazeta de Transilvania“, nr. 3, 1847.

derat ca o școală slabă. Un elev care îl absolvă în 1835 scria în amintirile sale : „Știu atît că în anul I am învățat numai Istoria Transilvaniei ; în anul II, Istoria Universală. Tot atunci am început și pe cea a Religiei de la Moise. La cea Universală am ajuns pînă la Romulus și Remus. *Am avut un singur profesor bun ; restul, sub toată critica.* De exemplu cel de șt. naturale, în afară că ne arăta niște tablouri aduse din biblioteca școlii, nu ne-a învățat nimic. Totuși îmi amintesc de obiectele la care am învățat cu drag : Filosofia, Latina și Fizica ¹.

Școala *trivială* (normală) românească a fost înființată prin decretul împărătesc din 1785 și a funcționat pînă după 1800, într-o casă închiriată în Maieri, fiind frecventată de copiii români de ambele confesiuni, căci școala era considerată „împărătească“ (cesaro-regească), cu dascăl plătit din fondul de instrucție al guvernului (cu 50 Rf. pe an), și nu de obște. Nu cunoaștem numele primului ei dascăl, de nu cumva o fi fost Ioan Lichirie, care trecuse ² prin „*cursul normalicesc*“ de pregătire a dascălilor, ținut la Sibiu de Dim. Eustatievici. Însă la 1820 îl găsim pe Ioan Porea, amintit într-o reclamație a medieșenilor către consistorul din Blaj, în care zic : „Dacă se va primi la popie *dascălul* Ioan Porea, în locul lui să fie făcut dascăl Ilie Popa și va fi bine, și poporul foarte se va mulțămii“ ³.

Tot în 1820 episcopul Bob sprijină prin autoritatea sa, dar și cu bani grei, pe Ioan Porea și pe preotul Așculean ca să-și realizeze visul : edificarea unei biserici unite în interiorul orașului „în cetate“. Cu toată teribila împotrivire a sașilor — care au dărîmat de două ori zidurile în timpul construcției —, biserica fu terminată și sfințită în 1826.

La rugămintea acelorasi medieșeni, în mod deosebit a diacului Porea, Bob cumpără în 1824 o casă veche a unui sas cu 1 300 florini, în care numitul diac își deschise școala. Dar înmulțindu-se numărul elevilor și localul devenind neîncăpător, tot cu ajutorul lui Bob, care mai adaugă la schimb 1 200 florini, cumpără pentru școală casa spațioasă a unui sas din imediata vecinătate a bisericii, acesta bucuros s-o vîndă, căci nu putea suporta cîntările liturgice românești și mai ales dangătul clopotelor ⁴.

Urmașul lui Ion Porea, Ilie Popa, a funcționat pînă la 1844, cînd fu așezat în locu-i ginerele său, Teodor Borza.

Popa a fost un dascăl destoinic. Însuși consistorul din Blaj îi recunoștea, în 1837, meritele dăscălești, citîndu-l ca exemplu. Prestigiul școlii sub învățătorul Ilie Popa se reflectă într-o corespondență apărută în „*Gazeta de Transilvania*“ ⁵, scrisă cu prilejul examenului de sfîrșit de an. Reținem nu elogiile care i se aduc — deși pe drept — harnicului dascăl, ci realitatea, condițiile materiale pentru școlarii de aci, exprimate prin gura unui elev, care vrea să formuleze o scuză a eventualelor răspunsuri

¹ Fr. Teutsch, *Geschichte Evangelischen Kirche in Siebenbürgen* II Band, Hermannstadt, 1922, p. 299—300 (în notă).

² N. Albu, *op. cit.*, p. 215.

³ *Protoc. prezid. eppal.* pe 1820, sub nr. 276/16 III.

⁴ Șt. Moldovan, *Schițe istorice despre starea bisericilor din protopopiatul Mediaș, 1852*, Mss., Bibl. Centr. Blaj (azi la Cluj).

⁵ din 13.IV.1842.

mediocre ale unora dintre colegii săi : „Că noi sîntem niște prunci din părinți săraci a unui neam de necazurile lumii învăluit, și de multe ori cînd vrem a lua carte de învățătură, ne luptăm cu foamea și neaverea pînii de toate zilele și a celor trebuincioase de a putea învăța cu bună nădejde“. Școala avea la acea dată 86 de elevi, „feciorași și fetișoare“, între 6 și 14 ani, cărora li se predaseră bogate și variate cunoștințe. În anul următor, megia și magistratul orășenesc „s-au îndurat, în sfîrșit, să contribuie la repararea și transformarea localului de școală. Dar în 1849, murind dascălul Teodor Borza, protopopul Șt. Moldovan ¹ și jurații aleg ca urmaș pe ginerele defunctului, Achim Luca, „om bun și cîntăreț“, însă prea moale și prea puțin pregătit pentru o școală ca a Mediașului. De aceea și demisionă după un an, lăsînd locul cumnatului său, Teodor Valerian Borza, absolvent al gimnaziului din localitate (după ce făcu doi ani la Blaj). Tinărul Borza se prezintă cu elevii excepțional de bine pregătiți la examenul public din 1853, examen prezidat de recent alesul protopop unit George Stoian. Borza predase celor 88 de elevi : „Religia, Istoria biblică, Gramatica română, Gramatica germană, Gramatica latină, Istoria românilor, Geografia Transilvaniei, Aritmetica, Versiuni din l. germană, Cetire, Scriere, Caligrafie și Inițieri din note muzicale“ ². Însă după trei ani de dascălie, Borza trecu în cinul preoțesc, unde era trudă mai puțină și plată mai bună. Urmașul său, fiind un dascăl foarte slab, a coborît și renumele școlii din Mediaș. Vinovat a fost și protopopul George Stoian, un cleric foarte comod, complet dezinteresat atît de mersul școlii de aici cît și de al celorlalte din protopopiat.

Situația școlii din Mediaș, în ajunul anului pînă la care merge cercetarea din lucrarea noastră, o prezintă o scrisoare publicată în revista lui Grigore Silași din Viena ³ și semnată de Nicolae Dejanu, „jurat al bisericii și inspector al școlii“.

Correspondentul confirmă cele scrise în acea publicație cu puțin înainte : „Bine ai zis că acum de un dărăb de vreme nu mai e școală, ci poiată“ ⁴. În continuare, arată cum s-a ajuns la acea rușinoasă și dureroasă situație. Că el, deși e „inspector al școlii, întărit chiar de d. consilier din Cluj“, dascălul n-a vrut și nici nu vrea să țină cont de observațiile lui. Acest dascăl („I. C.“) ⁵ își „ține lădoaiiele cu făină, ba și vițelul de la vacă în școală“ de țî-i groază să te bagi acolo. Pre școlari, vreo zece ciți are, îi pune la alte treburi și nu-i învață nimic. Nu i-i păcat de Dumnezeu să mănince simbria și să ne strice școala noastră care, cînd era dascălul Borza și feciorul lui, carele e popă acum în Șaroș, atunci erau cîte 180 școlari, de se împlea amîndouă sălile. D-apoi ce minunat era cînd se țineau egzamenenele : că veneau domni de la magistrat și orășeni, ba și săteni din pregiurul Mediașului, de se mirau cum răspundeau copiii“. Despre situația prezentă face responsabil și pe protopopul Stoian : „... d-lui încă-i de vină că, dacă a fost mai mare, să fi poruncit cum să se țină școala ; dar vorba românului :

¹ Una și aceeași persoană cu zelosul vicar, întemeietor al preparandiei din Hațeg.

² „Gazeta Transilvaniei“, nr. 32—33, 1853.

³ „Sionul Românesc“, nr. 13, 1866.

⁴ grajd.

⁵ E vorba despre învățătorul Ion Calborean.

«de la cap se împute peștele». Acum l-ar mai putea duce eselenția sa (mitrop. Șuluțiu — n.n.) și aiurea, că de 14 ani de cînd a venit d-lui la noi, ni s-au stricat toate rînduielele cel mai bune cari le-am moștenit de la părinții noștri“.

Din raportul protopopului Nicolaie Maniu al Sibiului la 1827, iată care este situația învățămîntului unit în cîteva din satele aparținînd județului de odinioară Tirnava Mare :

Proștea Mare : „adhuc nihil est“ (pînă acum nu e nimic — nici școală, nici dascăl).

Răvășel : „didascalus docet paucos sine salario“ (dascălul învață cîteva copii, fără plată).

Ighîșdorf : „nihil est ob paupertatem unitorum“ (nu există nimic, din cauza sărăciei uniților).

Bîrghiș detto. La 1815, un Antonie Demeter „dascăl“ era în pîră cu popa George Corneli pentru un stîngen de lemne.

Vecerd : „didascalus est, sed non docet ob paupertatem unitorum“ (Există dascăl, dar nu învață pe nimeni din cauza sărăciei uniților). Dar la 1833 avea școală în local propriu, în care funcționa ca învățător Andrei Braic.

Ghijasa de Sus : „didascalus docet circiter 20 pueros in domo publica, sed sine salario“ (dascălul învață vreo 20 de copii în local public, însă fără salariu).

Șalforf : „didascalus est, sed non docet ob defectum solutionis et domus scholaris“ (este învățător, însă nu funcționează din lipsa salariului și a localului de școală).

Buia : „sunt 3 didascali, sed nullus docet ob disordinem ibidem modo regnantem“ (sînt 3 învățători, dar nici unul nu predă, din cauza neorînduiei ce domnește acum acolo).

Boarta : „didascalus est, sed non docet ob paupertatem hominum“ (există un învățător, dar nu-i învață pe copii din pricina sărăciei oamenilor).

Calvasăr : „didascalus docet annui circiter 20 pueros sine salario ; domus scholaris non est ob paupertatem“¹ (învățătorul predă la vreo 20 de copii, fără salariu, nu există clădire școlară, din cauza sărăciei).

Calbor (1800) : Pe un *Octoih* din biserica unită s-a găsit scris :

„Pre cum mai jos se va arăta ;
Și numele meu îl voi însămna.
Această carte o am legat eu *dascălul*
Simion de la Mitropolia Făgărașului.
Iară cine s-ar afla, mie cărți
Mai da, eu bucuros le-aș lega“

(S-au legat anno 1800, martie 12 zile)²

Frîua : Școala funcționa și în 1807 ; în 1813 avea ca dascăl pe un Damian Rotariu, care nici în 4—5 ani, cu metoda lui „azbuche“, nu reușise să învețe copiii a citi. Școala se ținea în casa popii Andronie.

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827, nr. 31.

² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. 74 ; însă la 1791 funcționa aici un Moise Paicu, trecut prin *cursurile normalicești* de la Sibiu (v. N. Albu, *op. cit.*, p. 214).

Biertan (1815) : Vasile Popovici, încă din 1810 rînduit diac „cu știință de carte de la Sibii“, este amăgit de preotul unit Gh. Muntean al Șaroșului să treacă la uniți, că-l va lăsa în locu-i ; dar numitul popă nu s-a ținut de „paroliș“. Școala ortodoxă de aici e din secolul al XVIII-lea ; la 1831, uniții au fost excluși din ea și nevoiți a-și angaja un dascăl al lor, în casa căruia și învățau.

Ibișdorful Săsesc : Biserică unită din 1789 ; tot de atunci și școala, dar local propriu se ridică abia în 1823.

Petișdorf : Biserica e construită din 1801 ; școala, din 1827.

Șoala : Dascăl și școală din 1824, dar localul e construit abia în 1847.

Vorumloc : Școala din 1826 ; local propriu, din 1843.

Seica Mare : Școala ortodoxă, din 1786 ; cea unită, din 1811.

Boiul Mare, Boiul Mic : la 1811, un Ioan „didascalus et cantores“ servea la amîndouă satele.

Ziesdorf (1837) : dascălul Iosif Rusenescu e acuzat de consistorul din Blaj de „imoralitatem et grobianitatem“.

Cohalm : Avea școală bună la 1828 ; la 1824, un țăran înstărit își testează averea ca „fundațiune“ pentru școală și plata învățătorului. La 1844, acesta e plătit din casa alodială cu 60 Rf. și „naturales“.

Ațel : În 1836, Samuil Popovici, „dascăl neunit“, denunță guvernului pe preotul unit pentru că „încearcă zavistie între oameni“.

Homorod (1837) : Dascălul Zaharie Caba se plînge guvernului transilvan că sătenii nu vor să-i dea plata „tocmită“.

Mercheașa (1840) : Ropoș Mihai e „țipat din diecie că s-au strîcat casa cea de școală și satu-i sărac, n-are de unde face alta“.

Dirlos (1843) : Dascălul Andrei Roman (tatăl lui Visarion Roman) înaintează consistorului din Blaj pîră împotriva popii cel unit din Curci ; în ea arată că a servit aici 40 de ani. ¹

Ticușul Nou (1850) : Ion Meșa, cantorul unit, a deschis o școală pentru copii în casa părinților săi. Pregătirea lui constă dintr-un an de învățătură la școala grănicerească din Ohaba Făgărașului. Aceeași pregătire o avusese și succesorul său (1860), Simion Broș. Durata școlii : „de la Sîmedru (sf. Dumitru — n.n.) pînă la Blagoveștenii“ ².

Ağîrbiciu : Școală românească unită, deschisă în 1830 ; local propriu abia în 1851 .

Incontestabil că în perioada absolutismului s-a realizat un vizibil progres acolo unde au fost protopopi cu dragoste pentru ridicarea culturală a poporului. Dar cel al Mediașului (G. Stoian) n-a fost dintre aceștia. El și la 1858 nu se jena a raporta, exagerînd, că „... statul școalelor aici (adică în protopopiatul său) e slab că în tot tractul numai 3 școale populare se află ; în celelalte parohii, pruncii cînd și cînd, cîte unu se adună la casa docentului spre învățare“ ³. Evident că realitatea era alta.

¹ Horia Teculescu, *Oameni și locuri din Tirnava Mare în Anuarul liceului din Sighișoara pe 1929/30—1930/31*, p. 302.

² Ion Cîrlan Ticușanul, *Monografia Ticușului*, f.a., p. 15.

³ Raport la circulara 524 — Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 361.

Nu e mai puțin adevărat că s-ar fi putut realiza mult mai mult în direcția învățămîntului popular. Cei de sus făceau vinovați pe cei de jos, iar aceștia pe cei de sus, că lucrurile nu mergeau bine.

Protopopii învinuiau pe preoți că nu depun destul efort „în treaba școlilor”. Iar aceștia acuzau poporul (țărănimea) de îndărătnicie și nepăsare. După părerea lor, lipsa de școli (localuri) și frecvența slabă a elevilor — în general — se datorau tendinței de laicizare a învățămîntului, prin care s-a luat puterea bisericii spre a fi dată organelor politico-administrative („tistii varmegiei”); adresele preoților către forurile administrative rămîn fără răspuns. De aceea, răspunzînd circularii mitropolitului Șuluțiu, din 15 aprilie 1864, dată tot în interesul învățămîntului, cîțiva preoți : N. Oros — *Ibișdorf*, N. Farcaș — *Bîrghiș*, I. Aron — *Vecerd*, I. Velțan — *Ghijasa de Sus*, P. Leb — *Șaldorf*, P. Vlăduț — *Motișdorf*, P. Popescu — *Boarta*, P. Nistor — *Stenia* și V. Coman — *Răvășel*, îl roagă pe mitropolit a nu-i mai certa, ci să intervină la „În. C. Guberniu ca să dea ordin organelor administrative și politice a constrînge pe săteni să-și edifice școli, iar unde sunt, să-și trimită copiii la școală” ; altă metodă „spre ajungerea la scop” — ei nu văd¹.

*

Tîrnava Mică

Cel mai puternic centru școlar a fost Blajul. Despre instituțiile lui de învățămînt ne-am ocupat în primul capitol al lucrării de față. Vom trece deci la al doilea centru urban (*Tîrnăveni*, pentru epoca studiată, nu ne oferă date) : *Dumbrăveni*, denumit atunci Ibașfalău sau Elisabetopol. Orașelul avea încă la 1782 un *gimnaziu mic* („grammatices”) romano-catolic. Totuși, între elevii lui, majoritatea armeni și maghiari, erau și tineri români din satele din împrejurimi. În 1840, de exemplu, un Ilovici Ioan din Daneș, într-o adresă către consistorul din Blaj, spune că „mult bine ne-ar face acestor *număroși* de-aici dacă ne-ar incurge ceva ajutoriu dinafară”.

Erau, prin urmare, aici elevi mulți de prin satele românești care trăiau în mari lipsuri și sărăcie ; desigur, cei mai înstăriți mergeau la Blaj sau la alte gimnazii complete.

Școala trivială (normală) *românească* a fost înființată prin Gheorghe Șincai în 1785, pe baza rescriptului împărațesc (dat de Iosif II) din august același an.

La 16 noiembrie 1786, episcopul Bob scria arhidiaconului Mihail Timar „la Ibașfalău” :

„Din relația *Directorului* (Gh. Șincai — n.n.) am înțeles cum că școala de acolo din Ibașfalău destul de bine s-ar fi așezat încătu-i despre ipulătul căsii pentru școală și lăcașul dascălului ; încă și ceva bucate pentru hrana dascălului.

¹ Pentru școlile populare ortodoxe și numele învățătorilor la 1858, a se vedea *Conspectul general*, din anexa II.

Incătu-i despre încălzirea școlii, vei face orînduială ca să se poată ajuta școala cu lemne de la popi care or fi mai aproape, încă și de la alte fețe bisericesti a căror prunci trebuie să umble de acê școală“¹.

Dascălul era plătit cu 50 Rf., din fondul de instrucție al guvernului transilvan. Aceasta însă numai pînă la 1836 cînd, nu știm din ce motive salariul a fost trecut la școala din Reghin, aici rămînînd doar o simplă școală populară națională. cu un dascăl Dumitru, din Giacăș. El era și cantor la biserica unită.

Slăbuță sau bună, cum o fi fost, școala și-a justificat existența pînă la 1850, spre mulțumirea celor care o susțineau. Ce s-a întîmplat cu ea, nu mai știm. Din documente se poate vedea că la 1864 nu mai exista. Localul ei devenise locuința cantorului bisericii, care, acum, nu mai era și dascăl.

De aceea, protopopul tractului Dumbrăveni, Simion Tilea, cerea consistorului să-l ajute a-l evacua pe cantor spre a reda clădirii destinația avută „oarecîndva“, ca să nu rămînă cei 80—100 de copii pribegi, aceste „surcele ale națiunii amate“, fără știința de carte și fără creștere. Propune ca învățător pe Nicolae Bumba, „fiind fost gimnazist de Blasiu“².

Celelalte școli satești. Și pe meleagurile Tirnavei Mici au fost înființate o serie de școli în epoca iosefină, atît ortodoxe cît și unite, în ele fiind așezați dascăli trecuți prin cursurile lui Dim. Eustatievici la Sibiu (Crăciun Popovici — *Sălcud*, Vasile Moldovan — *Boian*) sau prin cele ale lui Șincai ținute la Blaj (I. Alamori — *Ebeșfalău*, I. Pop — *Adămuș*, I. Pop — *Bord*, I. Sevestrean — *Agrișteu*, I. Aron — *Valea-Lungă*, V. Barna — *Iclod*, T. Pop — *Lăscud*, I. Frîncu — *Lodroman*, M. Renei — *Micăsasa*, V. Cipariu — *Pănade*, I. Șeulean — *Iernut*, Gh. Pop — *Șaroșul Unguresc*, Al. Pop — *Șomfalău*, S. Costea — *Spini*, Gh. Rațiu — *Valea-Sasului*, Popa Pintilie — *Sîncel* și I. Barboș — *Velț*)³.

Apoi, chiar la începutul secolului al XIX-lea, într-o „Evidență“⁴ a preoților și a diecilor uniți din regiunea Blajului de la 1801, am întîlnit următoarele nume de localități cu dascăli sau „ludimagistri : *Tiur* — Maniu, așezat încă de pe vremea lui Șincai ; era nepotul preotului din localitate, V. Zdrenghea, fost prieten bun cu istoricul Șincai, *Veza* — Meletie, *Valea Lungă* — „ludimagister — Georgius“, *Cergăul-Mare* — „ludimagister Constantinus“, căruia Bob îi dă spre folosință pentru dascălie „un dărab de pămînt în hotarul Cergăului“, și *Ormeniș* — „ludimagister Nicolaus Bonta“, iar la 1835 avea ca „ludimagister“ pe un Samuil Bratu.

Cucerdea Română (1804) : Dascălul Ion Popovici înainta o reclamație consistorului din Sibiu împotriva protopopului⁵.

Lăscud : În rescriptul împărătesc nr. 2060, din 1785, se exceptează de la dărîmarea și mănăstirea Lăscudului pentru școala de pe lîngă ea. Pe la 1807 învăța pruncii în școala de la mănăstire diacul Mihail, care ajunsese, prin folosirea ilegală a bunurilor mănăstirii, în mare ceartă cu frate-său,

¹ *Protoc. prezid. eppal. pe 1786*, datat : 6 nov. — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

² Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1864, nr. 287.

³ N. Albu, *op. cit.*, p. 258—259.

⁴ Arhivele Statului — Filiala Blaj.

⁵ Matei Voileanu, *Icoane din viața bisericească*, Sibiu, 1926, p. 45.

popa Vasilie. Ca să curme certele între cei doi frați, care antrenaseră întreg satul în neînțelegerea lor, Bob fu decis să închidă mănăstirea. „căci și-așa mai era o biserică în sat. O salvează de la desființare „apelul vibrant al locuitorilor“¹. Școală la mănăstire s-a ținut pînă în anul 1844, cînd s-a construit alta în sat. Ultimul ei dascăl a fost Pop Mihail.

Giuluș (1808) : Protopopul Moise Ciungar al Iernutului roagă pe Bob să-l hirotonească pentru giulușeni pe dascălul Gavril, feciorul popii Vasilie.

Sincel (1809) : Grama Todor cere dascălia „au în Sincel, au airea“, dacă preoția nu o poate dobîndi. Răspunsul lui Bob : „Inștanșul, după ce va aduna pruncii acum pe iarnă și să va nevoi a-i învăța arătînd ceva progres, îi vom da Patenș de dascălie“².

Într-o incompletă *Statistică a românilor uniți din Ardeal la 1811* din arhiva fostei mitropolii a Blajului, se întîlnesc următoarele nume de localități cu dascăli de pe Tirnava Mică : *Beșinău* (azi Secășel) — *Vica Dumitru, Sălcud* — *Toma, Roșia de Secaș* — *Samoilă, Păuca* — *Samoilă, Ohaba* — *Maței și Velț* — *Toader*.

Pănade (1812) : Onu (Pop) Țipar, fratele lui Timotei Cipariu, cu 2 clase făcute la gimnaziul reformat din Aiud, e numit învățător în Pănade prin directorul Benedict Fogorași.

În același an funcționa — fiind numit în 1805 —, ca dascăl în *Șoroștin*, Mihail Streza din Micăsasa.

Situația școlilor și a învățămîntului din protopopiatul Șomfalăului (azi Cornești) la 1827 e prezentată în raportul viceprotopopului local, Gr. Nemeș, care informează consistorul că „în cele mai multe parohii — deci și la el — *cantorii învață pruncii iarna în casele sale și au plată de toamna pînă primăvara de on prunc o ferdelă de bucate sau în unele locuri on zlot. Însă la noi în Șomfalău și în alte sate să mai află căși pe locu besericii, care is date pe taxă ; acelea s-ar putea face școale, să se așeze dascăl, și dacă s-ar avea plată împărătească*³, s-ar aduna și din vecinătate prunci la învățătură“⁴.

Nadeș : Școală din 1811 ; local de școală clădit în 1839 prin strădania preotului V. Popovici, căruia, pentru această osteneală, episcopul Moga îi aduce elogii, făcîndu-l totodată și protopop onorar⁵.

Curciu (1840) : Sătenii anunță consistorul din Blaj că și-au „tomnit“ dascăl pe Vasilie Pușcaș și li-i „voia deplină“ cu el.

Tăuni (1833) : Funcționa ca dascăl Moise Aron ; aici îl găsim și la 1846.

În 1841 se înființează o școală comunală, subvenționată de stat, în Blaj, destinată mai mult pentru fete, căci băieții frecventau fie pe a diacului catedralei, Gruia, fie pe cea de norme ; însă ea sta mai mult goală⁶.

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1808, nr. 13.

² *Protocolul presidial episcopal pe an. 1809* — sub nr. 518, din 20 sept.

³ Salariu plătit din fondul de instrucție al guvernului ca și la școlile triviale.

⁴ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827/111.

⁵ Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*, Cluj, 1939, p. 50.

⁶ Ion Papiu, *Notițe istorice privitoare la școlile românilor*, în : „*Amicul Școlii*“, nr. 18, 1861.

Tot în acel an și cu mici subvenții din partea guvernului transilvan s-au construit școli în câteva sate din jurul Blajului. Una din acestea s-a făcut în *Sinzel*, unde pînă atunci școala se ținea în „coliba“ diacului Preancu Vasilie.

Dar *Spătaclul* nici la 1844 n-avea școală (local), căci nu dispunea de un teren potrivit. Satul, fiind foarte sărac, raportează episcopiei Blajului — ai cărei iobagi erau toți spătăcenii, ca și aproape toate satele din jur — că dascălul nu mai vrea să învețe copiii în casa lui ; de aceea, roagă episcopia să-i ajute a-și face o casă de școală. Însă vlădicia nu se arată mărinimoasă, ci-i sfătuiește să pună : „mină de la mină pentru svîrșirea lucrului“.

Veza : În 1844 se pun temeliele localului de școală care se va termina abia în 1851.

Boian (1826) : Vasilie Suci, „neunit dascăl“, își semna numele pe un „*Apostol*“ din biserica ortodoxă. Nu este exclus ca la acea dată să fi avut și uniții au angajat un dascăl-diac ; sau, vor fi umblat toții copiii la școala lui Vasilie Suci¹ ?

Cetatea de Baltă : Avea școală „așezată“ la 1796. În 1831 „Eccleziia“ (credincioșii) denunță consistorului din Blaj pe „grof Hoalăr“, care „au cuprins un rîțicean² de școală din sus“, după ce cu cîțiva ani în urmă luase și din pămîntul „maicei beserici“. Roagă să intervie la guvern.

Velț : Tradiție școlară veche, de pe vremea lui Șincai. Pe la 1820, dascălul era ținut de sat, după pilda sașilor, adică hrănindu-l zilnic, „cu rîndul“ (pe rîndul caselor). Și totuși școala s-a construit din lemn abia în 1852, în mijlocul satului, cu două odăi, „acoperită cu tegle. Această școală s-a redicată cu puterile unite ale uniților și gr. orientalilor, preste voia parohului ortodox, carele, în puterea circulariului episcopului său apăra neamestecarea cu uniții. Ci poporul a strigat cu un viers și cu o voie cumcă »vlădiciei se schimbă și cu ei poruncile lor, însă satul nostru rămîne tot acesta« ; căci »și uniții și neuniții toți români sînt și de una religione creștinească« ; deci, ei nu se vor tăia (rupe — n.n.) unul de altul, ci vor ridica o singură școală românească“³.

Mănărade : În 1853 locuitorii (români) cer episcopiei Blajului loc pentru clădirea unui local de școală din lotul vechei cazărmi, cumpărat oarecînd de episcopul Bob ; școală n-au decît de la 1832, cu dascăl cantor.

Bord : Școală înființată pe vremea lui Șincai. În 1817, diacul Vasilie se plînge consistorului blăjean că, în lipsa lui de acasă, groful Gavril Bethlen din Iernut i-a cuprins moșia. Despre școala de-aici mai vorbește o relație din 1838 a viceprotopopului Ion Stoica din Petrilaca, prin care motivează în-lăturarea din dascălie a popii Avram și înlocuirea lui cu frate-său, întrucît : 1) nici un prunc n-a învățat precum îs poruncile 2) nici nu-i harnic a fi dascăl că nici ceti românește nu știe decît rău ; pe cînd cel nou așezat „afară de românie, știe ungurește, știe scrie cu litere și știe 4 speciesuri de Arit-

¹ Vezi pentru aceasta și la Em. Să mărghitan, în : „Transilvania“, 1911, p. 239.

² Pămînt cositor, propr. a școlii sau diacului.

³ Șt. Moldovan, *Statul și strămutările religioase ale românilor din Scaunul Mediașului* în : „Sionul Românesc“, an. II, p. 144.

metică. Și l-am așezat cu voia sătenilor, că, făcînd candidație, pre acela l-au ales și eu încă aflîndu-l îndestulit, l-am întărit“¹.

În tractul protopopesc al Dumbrăvenilor, pe la 1847, se găseau două școli bune, la *Giacăș* și *Băgaciu*; în prima era învățator Ion Strat, „gimnast“ de Blaj, căpătînd de fiecare copil „20 de husoși și un mertic de cucuruzi“, iar în a doua, Iacob Moldovan, trecut și el prin școlile Blajului.

Cenade (1811): diacul Constantin Hărșan îndeplinea și sarcina dăscăliei.

Bucerdea Grînoasă: După îndelungate și stăruitoare rugăminți ale fruntașilor satului, posesorii locului s-au învoit, în 1785, să cedeze venitul crîsmăritului pe 3 luni în folosul celor două biserici: românească și maghiară, din care însă să se susțină și școlile. Rînduiala s-a păstrat pînă după 1850. Mai departe vom vedea cum s-a stricat această rînduială, evident, în detrimentul învățămîntului.

Crăciunel: La 1833, diacul Simion Mărginean ținea școală în casa sa. După 1850, în urma severelor dispoziții ale guvernului transilvan, fiecare comună fiind obligată să deschidă școală, tot județul Tîrnava Mică — la fel ca și altele — a fost împînzit de școli. Însă școli care abia își meritau numele. Se închiria o casă, dacă nu chiar a lui, în care cantorul aduna o mîină de copii spre a-i învăța rugăciunile, într-o întregă iarnă. Scriere, gramatică, aritmetică, citit, pe ici, pe colea; fiindcă nici diecii nu le cunoșteau. Apoi, cum le era munca, așa le era și plata sau invers. De aceea, mulți dintre părinți nu-și mai dădeau copiii la școală, întrucît asemenea „cunoștințe“ se credeau și ei capabili să le predea.

Mai erau însă și alte multe cauze care împiedicau dezvoltarea normală a învățămîntului, după cum ne arată unele rapoarte ale protopopilor.

Să luăm, de exemplu, pe cel al tractului Blaj (redactat de pr. Ion Oltean, viceprotopop din Bucerdea) prin fragmentele esențiale (rapoartele, toate, răspundeau circularei 524/1858): „... în iarna trecută, formaliter nu s-au frecventat școalele decît aici în parohia mea, deși foarte defectuoasă și scîlciată, pentru că n-a fost docent ordinar și plată statornică. Și în *Cenade*, unde batăr că plata de un prunc a fost numai ca de un purcel, adecă 1/2 ferdelă de cucuruzi, totuși docentele Ioan Plaște s-au purtat cu destulă energie. În celelalte parohii, în unele sînt școale (localuri proprii — n.n.), în altele nici să cugetă a le face (*Lupu, Spătac, Tiur, Cisteiu și Mihalt*); în Mănărade e gata, însă nu e docente, precum și în *Cergău*, unde școala stă în uliță.

Uno verba, școli (localuri — n.n.) de voe bună nu să fac, că oamenii bucuroși nu conferesc (nu dau bani — n.n.) cu cuvîntu că au destule de a da. Iar Pretura din acest tract, rînduiala ca crîșmele de pe 3 luni să fie ale bisericilor, cum totdeauna s-a învoit poporul, o a stricat și în loc de a lăsa ca acei puțini potori² să vină în casa școalei, a făcut a se înfunda în casa comunei. În *Bucerdea*, cu document vechi de 75 de ani, am adevărit cum că crîsmăritul de 3 luni a fost a lor și însuși posesorii au încuviințat înainte; și aduceau la fieștecare beserică 200 florini. Iar acum, de la d. pretore

¹ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1838, nr. 176.

² Bani.

Brecht, s-a stricat acest privilegiu. Acum școala de aici, făcută cu 700 fl., aruncați de 4 ori pe popor, de unde se va susține? Asemenea s-a întâmplat la *Crăciunel*, unde din ajutorul venit pe cele 3 luni de crijmărit s-a ridicat școală frumoasă tot din brad cioplită; iar c.r. pretură infundând acești bani în mîna judeului (primarului), școala astăzi o bat ploile, neacoperită; și acum jumătate e putredă. Nu sunt dară școale (localuri), și unde sunt, n-au cum se conserva. Nu sunt nici docenți de acea treabă. Și poporul din cauza aceasta nu conferează la plata lor, ci stau morțiș pe lângă cantori, cari, ca neapți pentru acest post, bucuroși primesc oficiu de docente cu simbria unui purcelaș... Apoi tot ei strigă, cînd îi silesc să-și trimită pruncii la școală: «ca cantorul și eu îi pot învăța!»¹.

În *protopopiatul Iernutului* (rap. v. protop. I. Gherasim din Ațintiș): „Nu sunt școale rădicate; loc pentru ele încă nu e; iar pentru docenți, poporul din al său numai puțin și silit dă; că ei nu se uită la vreo cualificație, ci fie cum a fi, numai să fie cu plată mică“.

— Din raportul *protop. Ion Costea al Dumbrăvenilor*. „În multe locuri, pe lângă neglijența diregătorilor administrativi și de școale, răutatea și îndărătnicia poporenilor e al doilea impediment în executarea ordinelor guvernului privitoare la școale. Se împiedecă școala și prin lipsa de docenți apți; că cu 8 cupe de cucuruzi ca plată de un copil, ba nici acelea plătite, nu se găsesec docenți“.

— Aceeași situație era și în *protopopiatul Biei*. Pentru remedierea ei, respectivul protopop (S. Filip) recomandă: „Întrucit, din pricina neculturii lui, poporul nu înțelege mărețul folos ce-l poate aduce școala, nu cu mijloace blinde, ci silnice, să fie constrîns prin funcționarii administrativi a clădi școale, a da plata cuvenită dascălilor, care se vor alege dintre cei în stare a corespunde scopului; și se vor găsi, cînd vor avea plată orînduită“.

Apoi cu neputință e a excusa în privința aceasta și pre unii frați parohi, dintre care unii fiind mai egoiști și iubitori de materialism, numai de ale sale caută, iar de educațiunea juventutei nici că sama bagă“².

m. Școlile din vechiul scaun al Arieșului și din Munții Apuseni

Școala românească din Turda. S-a înființat în 1785 ca școală *trivială* — „împărătească“ — o dată cu celelalte de acest fel, despre care ne-am mai ocupat. La înființarea ei, un important rol a avut episcopul Bob. Tot la propunerea lui s-au înființat asemenea școli „împărătești“ în comunele: *Rediu* și *Urca*; dascălii acestora erau plătiți (50 Rf.) din fondul școlilor. Relativ la ultima nu mai avem nici o știre pînă la 1836, cînd o găsim figurînd într-un tablou cerut Blajului de inspectorul școlar r. cat. c. r. Ludovic

¹ Pentru școlile și învățătorii ortodocși din epoca respectivă a se vedea *Conspectul general* (Anexa II).

² Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1858, nr. 389.

Reinisch. Desigur că va fi continuat să funcționeze, întrucît la acea dată avea clădire proprie. Cît despre cea din REDIU, din documentele vremii aflăm că la 1844, grație bunăvoinței „possessorilor“ locului, sătenii izbutiră să clădească un nou local de școală; însă nu în sat, ci în terenul recent cedat românilor pentru cimitir.

Școala românească din Turda a constituit o preocupare constantă a lui Bob. Avea interes. Scaunul Arieșului cuprindea multă populație românească unită, căreia îi trebuia preoți și dieci (dascăli) instruiți. Inițierea acestora întru ale cărții o putea face și școala din Turda, spre a și-o desăvîrși apoi la Blaj. De aceea se interesează să aibă dascăli cît mai buni. Însuși Gheorghe ȘINCAI e de acord în această privință cu șeful său ierarhic, recomandîndu-i pentru această școală elemente bine pregătite. De factura acestora pare a fi fost și „ludimagistrul“ IOVU BOERIU, care, prin 1804, ajunge într-un grav conflict cu preotul locului și protopop al tractului Arieșului, Teodor DRAGOȘ, în urma căruia ultimul, cu de la sine putere, l-a înlăturat din dascălie, înlocuindu-l cu altul. Considerîndu-se profund nedreptățit, se adresează lui Bob cu o foarte documentată reclamație, în care, între altele, zice: „*eu din mila Excelenței Tale m-am așezat dascăl, însă fără de nice o plată împărâtească, că, precum bine îți vei aduce aminte Ex. Ta, încă în zilele Domnului Șincai s-au mutat fixumu aicea*¹; lingă aceasta, la maica biserică am dus toată slujba și a mea și a cantorului și toate acestea văzîndu-le, m-am rugat de c. părintele Teodor² ca, cu terțialitașul ce să cuvine școlii, să mă partițipăluiască, carele ucuș în tot Ardealul să ține³. Iară văzînd cererea mea, foarte s-au supărat pe mine și necum să pociu dobîndi, din diregătorie încă m-au fost lipsit, așăzînd pe Borșoș Ianoș cantor și pe Baneai Păter ludimagister, prin Conzistorium dînd asupra mea *Sinistram Informationem* Excelenței Vestrae“. Dar după scurt timp e chemat să-și reia funcția avută. De aceea roagă pe Bob să oblige pe protopopul Dragoș a-ida 1/3 din beneficiile patrafirului, precum și salariul restant.

Din afirmațiile ludimagistrului IOVU BOERIU s-ar deduce că el a funcționat la școala din Turda pus de Bob înainte de 1785, cînd e declarată școală trivială, cînd „s-au mutat fixumu“, adică salariul de 50 Rf. la an plătit de stat. Dar, deși dascăl cu vechime în învățămînt, protopopul nu s-a jenet să-l frusteze de un drept pe care-l aveau toți dascălii pe atunci: beneficiul de 1/3 din toate veniturile „patrafirului“. Școala funcționa pe lingă biserică unită din jos. La 1825 avea ca „dascăl normalicesc și cantor“ pe Petre CARDOȘ⁴, absolvent al școlii normale catolice din Trăscău și a două clase gimnaziale.

În deceniul al treilea al veacului trecut ajunsese protopop unit al Turzii BASILIU RAȚ DE NOȘLAC, viitorul profesor, canonic și prepozit al Blajului, adversar al lui BĂRNUȚIU; altminteri, bărbat cult și cu multă dragoste pentru școlile populare, al căror director a și fost numit. Nu e locul să ne ocupăm de slăbiciunile lui omenesti, ci-i vom releva meritele la

¹ Salariul de 50 Rf. al învățătorilor școlilor triviale — normale sau „împărâtești“.

² Teodor Dragoș, protopop (1794—1806).

³ O dispoziție (rescript) dată de împărăteasa Maria Tereza și era generalizată în toate satele.

⁴ N. I o r g a, *Studii și documente*, vol. XIII, p. 195.

clădirea bisericii și a școlii românești din acest oraș. Spre amurgul vieții își vedea realizându-se vechea lui dorință : ridicarea în Turda a unei școli normale-centrale pentru tineretul român de pe Valea Arieșului și din vechiul scaun al Turzii. Mărturisise de atâtea ori : „eu trăiesc pentru școala din Turda“. Ideea luase trup prin jertfa a 15 000 Rf. cu care a cumpărat o impunătoare clădire tocmai în centrul orașului. Asigurase printr-o fundație aparte și salariile învățătorilor. Imobilul trebuia adaptat scopului înainte de a se instala școala în el. Însă această bucurie nu-i fu dată să o mai trăiască. Dar aceleiași instituții, în care va pîlpii flacăra dragostei de neam în sufletele atîtor serii de elevi, își va testa toată averea ¹.

Trăscău : „După 1800, pînă la 1830, a citi din Psaltire, într-un sat, însemna că cutare băiat e excepțional. Chiar și cele 12 școli elementare înființate prin Iosif al II-lea numai cit vegetau. Nici maghiarii nu aveau școli sătești ; și pe unde le aveau, starea lor era cu totul mizerabilă. De aceea, românii care intenționau să-și trimită copiii la școli mai înalte erau nevoiți să-i ducă mai întii la o școală primară maghiară, căci limba acestora fiind o limbă foarte grea de învățat, trebuiau să o deprindă de timpuriu ². Așa justifică gestul tatălui său Gh. Barițiu, povestind cum a fost dus la școala normală maghiară din *Trăscău* (1824), al cărei „rector“ era bunul pater Sebesi Páll, care-i trimitea mai tîrziu scrisori entuziaste și pline de încredere în neamul ce avea astfel de oameni ca el. Aci a învățat distinsul cărturar — ca și alți tineri români din ținutul Turzii — primele elemente de limbă latină, pe care și le va completa în școlile Blajului.

Grînd : Prin 1814, dascălul Gheorghe Boieru, așezat aici de Șincai în 1787, raportează episcopiei de Blaj că protopopul Turzii, Simion Chioresan, vrea să pună pe altul, mai tînăr, în locul lui ; „și pe mine să mă țipe că-s bătrîn“.

Luna (1800) : Diacul George Vlad, „cu frumoase testimonii“ și cu „bun examen“, este așezat dascăl aici de către protopopul Turzii, Dragoș.

Cicălaca (1803) : Diacul Alexandru e în „vălătaș“ cu popa George. Consistorul delegă pe Ciril Peterlachi pentru cercetare la fața locului.

Velcheriu (1803) : „Lupu diacu încă de multă vreme să trudește cu copiii să-i învețe rugăciunile și ceva cetanie“ ³.

Cianul Mare (1804) : „Diacul Bîzgă Neculae, născut în Kișfalău, a învățat aici diecia și a rămas tot aici diac 10 ani ; apoi s-au mutat în *Inoc* pe 6 ani. În amîndouă locurile și-au purtat vrednicia la învățătura pruncilor“. Dar icleja fiind prea mică în *Inoc*, roagă pe Bob să-l numească dascăl „plin“ la Bobota în j. Sălaj.

Berchiș (1800) : Sătenii de aici cer consistorului să li-l hirotonească de preot pe feciorul popii Onu, care fusese pînă atunci dascăl în *Petridul de Sus*, în locul tatălui său mort cu un an înainte. Și aici, în *Berchiș*, era școală în care diacul învăța pe copii carte ; acestuia satul i-a dat casa parohială pentru școală și locuință ⁴.

¹ Vezi „Testamentul“, în : „Transilvania“, nr. 3, 1871.

² Dr. C. Diaconovich, *Gh. Barițiu*. — *Foi comemorative*, Sibiu, 1892, p. 2.

³ Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1803 nr. 86.

⁴ *Idem*, dosar an. 1800, nr. 22, (Scrisoarea pr. Țiprian Topeldean).

Intr-un inceput de „Statistică a românilor uniți din Ardeal, la 1811“, din arhiva fostului consistor blăjean, am întâlnit următoarele localități turdene cu „Iudimagistri“ : *Bistra* — Ion, *Lupșa* — Vasile, *Vidra* — Teodor Morari, *Cîmpeni* — Moise și *Petrilaca* — Simion Vasile.

Bădeni (1817). Pe Iov Mihail îl voiesc și maghiarii din sat — nu numai românii — ca să le fie dascăl, fiindcă „e foarte cu sîrg întru băluirea pruncilor“.

Ticud (1824). Diacul Danil Moldovan.

În *Tăurenii*, încă era școală cu diac, pe nume Moldovan Vasile, și avea 22 de elevi.

Petrilaca. Episcopul Bob trimite aici următoarea adresă : „*Către curatorii din Petrilaca care cer dascăl pentru copii*“¹.

„*Mănăstirea Petrilăcii pe de o parte pentru aceea s-au lăsat în statul său*“² ca afară de slujbele cele bisericesti să se învețe și pruncii. Așa dară acolo curatorii să așeze școală învățînd rumânește a ceti și rugăciunile ce sînt de lipsă la pruncii creștinești, care le poate toate plini dascălul, iar Aritmetica o știe foarte bine fiul nostru Chiril Peterlachi și-și va lua această puțină greutate făcîndu-le și catehețiș în vremea sa împreună cu popa Chirilă“.

Prin 1838, în școala mănăstirii învăța dascălul Popa Avram, care înlocuise pe Rus Matei, certat cu egumenul mănăstirii, Erdeli. Școala era frecventată de copiii din Petrilaca și din Bord.

În 1827, prin noiembrie, episcopul Bob trimite circulara nr. 894, prin care cerea tuturor arhidiaconilor și vicearhidiaconilor să raporteze scaunului episcopesc situația școlilor și a învățămîntului din protopopiatele lor. Deși ordinul era aspru, n-au răspuns toți cei cărora le-a fost adresat. Chiar din regiunea Turzii, de care ne ocupăm, n-am găsit decît trei rapoarte ; dar destul de concludente.

Cităm un fragment din al viceprotopopului *Poșăgii*³, care reflectă cel mai fidel starea economică și socială a țărănimii noastre transilvane în condițiile regimului feudal de atunci : „... încîtu-i despre școală, în tri rînduri o am vestit și școale să-și redice i-am silit îndatorîndu-i a-și căpăta dascăli și a-și trîmite copiii la învățătură ; toți doresc să aibă școale și dascăli pentru procopsirea pruncilor în rugăciuni și alte învățături, dar n-au loc unde să-și facă școală, că a obștii sătești nu-i ; nu-i nici în fundușu popesc din lontru ; decum școală să-și redice, ci însuși parohii șad pe loc domnesc.“

Dascăli pînă acum sînt în : *Bicălat*, în *Muntele Băișorii* și în *Sălciua*, în casile cari le țin cu slujbă domnească ; puțineii copii învață fără nici o plată, numai pentru scutița porției capului și doară ceva cinste de la părinții pruncilor“.

¹ Din *Protocollum Exhibitorum pro anno 1800*, sub nr. 381 — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

² Rescriptul împărătesc nr. 2060/1784 și 1785.

³ Datat : Indol, 18 mai 1827 ; semnează : Șt. Hossu v. protop. Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827, nr. 46.

Mult mai sărac în date, fapte și idei este raportul viceprotopopului *Ludușului de Mureș*¹. „... în eparhia mie îndreținută, școală cu dascăl salarizat² nu să află; numai eu însumi văzînd cumcă mulți și bătrîni oameni să află pe sate cari nici Tatăl nostru știu, am rînduit diecilor să-i învețe rugăciunile, poruncind și oamenilor ca batăr 2 ferdele de bucate să deaie pentru un prunc“.

Un raport mai frumos, mai bogat în realizări, e cel referitor la școlile din protopopiatul așa-zisului „Scaun al Arieșului“³: „... în acest Scaun, mie spre grijă îndreținut tractuș, nici un dascăl cu plată nu avem, iară fără plată avem, în parohia mea, *Vereșmort*, un Demian Petru numit, care are 23 prunci la învățătură, pe care îi poate învăța a ceti drept, *pe rumânește, ungurește și nemțește*, precum și cîntările bisericesti cu bună rînduială; însăși casa dascălului e foarte bună; numai în vara trecută o am cumpărat și dascălul l-am căpătat, care mare rîvnă a aprins în prunci; nu știu pute-l-om avea, că părinții unii săraci nu pot, alții îndărătnici nu vreau a-l ajuta cu cele de lipsă la traiul vieții.

În *Hărăstăș* la dascălul Agaton Suci învață 10 prunci; la *Poiana* 8 prunci, la *Pogăcean Pavel*, în *Mischiu* 11 prunci, la dascălul Borza Georgie, acolo ieste și casă dăscălească; în *Varfalău* învață 29 prunci, la dascălul Macavei Iuon, la *Dumbrău* 6 prunci învață, la dascălul A. Georgie, și în *Hidiș* 16 prunci, la dascălul Creța Dumitru“.

Vidra de Sus: „Cetirea și scrierea în limba maternă, Avram Iancu le-a învățat în satul său natal (*Vidra de Sus*) de la învățătorul Mihail Gomboș“. O altă aserțiune, că ar fi învățat în *Neagra* de la un fugar din Țara Românească, ni se pare pur gratuită. De aici putem deduce vechimea școlii din *Vidra de Sus* din primul sau al doilea deceniu al veacului al XIX-lea.

Bucium-Șasa: Școala a fost înființată prin Gheorghe Șincai. Dascălul avea salariul asigurat prin Direcția Montanistică erarială. Și-a păstrat reputația de școală bună și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Un dascăl bun al ei a fost David Macavei, care, totuși, în 1815, se plîngea episcopiei unite din Blaj că de două luni „nu i-au încurs salariul de la Comisiunea Montanistică, iar comunitatea nu-i dă aproape nimic“.

Bucium-Sat: Încă la 1836 avea o școală ortodoxă bună, la ea veneau și copii din *Abrud-Sat*. După 1850, cînd funcționa ca dascăl Dionisie Adamovici — absolvent de teologie — elevii se prezentară excepțional pregătiți la examene. În ea se preda, pe lîngă religie: citirea românească cu litere latine și cirilice, germana, gramatica românească, geografia, istoria românilor (după At. Marienescu), datoriile supușilor, aritmetica, scrierea românească și germană⁴.

Filea de Sus (1836): Arhidiaconul Arseniu Popovici trimite episcopiei blăjene un elogios raport asupra activității dascălului Grigore Irimie, care „în casa sa, cu lemnele sale, acum de șase ani necurmat cu destulă laudă

¹ Datat: Luduș, 22 apr. 1827; semnează: Artimon Ludoși, v. protop. Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827, nr. 47.

² Adică plătit din fondul de instrucție al guvernului.

³ Datat: Vereșmort, 7 ian. 1827; semnează: Ion Barna, v. protop. Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1827, nr. 11.

⁴ Corespondență în: „Amicul Școalei“, nr. 18, 1861.

și îndestulare a învățat pruncii la el trimiși“, fapt care l-a determinat să-l roage pe episcopul Lemeni a-l felicita „pro futuro oemulationis stimulo“.

Budiul de Cimpie : Deși în 1787 Gh. Șincai deschide aici școală și numește ca dascăl al ei pe Iosif Bernat, trecut prin cursul normalicesc de la Blaj, în 1838, preotul Ioan Pop, tatăl lui Alexandru Papiu Ilarian, raporta vlădiciei lucruri triste : „Dascăl este, însă prunci n-a învățat pentru că n-au vrut oamenii a-i da la învățătură. Așa, nici venit nu are dascălul“.

Lupșa : Încă din secolul al XVIII-lea avea două școli : una în sat, ortodoxă, la care funcționa în 1791 P. Crișan, absolvent, în același an, al cursului normalicesc de la Sibiu, ținut de D. Eustatievici, și alta la mănăstire, unită. Aceasta a fost trecută între școlile triviale, cu salariu din fondul de instrucție al guvernului transilvan.

În încăperile ei, prin veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, s-au pregătit diecii și preoții satelor din regiune¹. Cei ce treceau prin școala de pe lângă mănăstire erau scutiți de serviciul militar. Tradiția s-a păstrat și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Dar acum serviciul religios și sarcina școlii nu le mai duceau călugării ; aceștia fură înlocuiți cu preoți de mir, iar instrucția în școală o exercita un învățător.

Pe la 1832, dascăl la școala mănăstirii era Ion Avram, care ajunsese în conflict cu preotul unit de la mănăstire, Nicolae Gherman, pe chestiunea veniturilor acesteia. Sfirșitul acestor neînțelegeri a fost dezavuarea dascălului nemulțumit, care a și plecat de la școală. În locul lui a venit Ion Șpan, fiul cantorului ortodox Nicolae Șpan, și tatăl pedagogului de mai târziu, Petre Șpan (Sibiu). Aceste lucruri se petreceau în 1839.

Între timp se ivise nevoia de școală în sat. Pe de o parte, din cauza depărtării și a drumului rău, pe de alta, din cauza intemperțiilor de toamnă și de primăvară, se cerea tot mai imperios mutarea ei în sat. Și-așa nu mai mergea tinerimea la școala de acolo, căci nu se mai puteau face dascăli și preoți în condițiile deceniilor trecute. Punctul de vedere al lupșenilor îl exprimă preotul unit din sat, Const. Hentea, într-o adresă către protopopul Gr. Mihali. Dar se vede că și învățătorul Ion Șpan avea sprijinitori puternici, în primul rând curatorii și ctitorii mănăstirii. Situația după șapte ani era cea prezentată într-un raport al lui „popa Balint“ — tovarășul de arme al lui Avram Iancu în 1848/49 — la 1851 consistorului din Blaj : „Ortodocșii au școală mare și încăpătoare ; uniții au învățat mai ani la școala de la mănăstire, avînd ca învățător pe Ion Șpan, bețiv, trîntor, fără tragere de inimă ; de aceea am pus în locu-i pe Const. Sabău, care, după probele de la examen, a trezit mari speranțe. Fiindcă mănăstirea e prea departe, a ținut școală cu cei 32 de prunci în casa sa“. Fostul subaltern de arme al lui Iancu propunea — în același raport : „Să se unească elevii uniți (gr. cat.) cu cei ortodocși, care au așa școală bună ; fiindcă și neuniții l-ar primi pe dascăl“².

Contopirea celor două școli nu s-a mai făcut, întrucît se ivise confesionalismul între românii ardeleni, boală care a bîntuit cu violență în epoca absolutistă și care a înăbușit în fașă multe intenții frumoase cu caracter

¹ Șt. Meteș, *Istoria bisericii românești din Ardeal*, p. 329.

² Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1851, nr. 314.

național (ne gândim la acea mult visată Facultate de drept pentru românii din Transilvania, zădărnicită practic de confesionalism).

Cîmpeni : La începutul secolului al XIX-lea exista o singură școală românească, la care funcționa în 1811 Moise Ioanette, iar la 1818, Nicolae Corcheș¹, din Sohodol, tatăl tribunului cu același nume de la 1848.

Dascălul școlii era plătit de „Direcția Montanistică cesaro-regească (erarială) și controlată de directorul r. cat. al gimnaziului din Zlatna, ca și toate celelalte susținute de această instituție economică : Zlatna, Bucium-Șasa (școală de piatră din 1830) și Bistra...“ Inspector al școlilor „montanistice“ era paterul Sebastian Schlauff ; de acest control n-au scăpat decît în 1850, cînd s-a recunoscut prin lege caracterul confesional și național al școlilor. Mulți au recunoscut mai tirziu că numai datorită severității lui Schlauff s-a menținut prestigiul acestor școli. Putem cita un exemplu : școala unită din Abrud, care înainte de 1850 era una dintre școlile fruntașe din Munții Apuseni ; după 1850—1860 decade vertiginos, amenințată cu ruina, din lipsa de interes a forurilor bisericești ; tot așa aproape toate școlile din această regiune, atît de înfloritoare din punctul de vedere al învățămîntului înainte de 1850².

Cît privește școala din Cîmpeni, vom recunoaște că s-au găsit totdeauna bărbați vrednici care au vegheat asupra bunului ei mers, prin grija manifestată în așezarea de dascăli capabili, entuziaști, mîndri de trecutul neamului lor.

O grijă deosebită au avut-o cîmpenarii și la conservarea localului școlii, construit în 1839.

Urmașul lui Moise Ioanette a fost fiul său Petre, care a funcționat pînă la 1852. În anul următor e numit în locu-i Clemente Aiudeanu, unul dintre adjuncții lui Iancu la 1848. Acum (1853) școala era încadrată : la clasa I, cu 21 elevi uniți și ortodocși, „docente plin“ Clemente Aiudeanu ; la clasa a II-a, fratele său Emilian, iar la a III-a (pentru latină, germană și maghiară), Mihail Conț³. Erau retribuiți foarte bine de către „Casa Domeniului Pădurilor“ — în raport cu ceilalți învățători din principat (150 Rf.)

Între 1850—1861 a mai funcționat la această școală și Nicolae Begnescu, vestit cîntăreț și creator de melodii, viitorul profesor de cîntări bisericești la seminarul din Sibiu, apoi la cel din Blaj.

Dar pentru Cîmpeni era prea puțin o școală primară, oricît de bună ar fi fost ea. Se simțea nevoia unei școli centrale. În acest scop se ținu în 1855 o consfătuire a frunțașilor orășelului și ai localităților din jur, hotărîndu-se crearea unui *fond cultural* realizabil din veniturile pe 3 luni ale circiumăritului. Ideea fu primită cu entuziasm din partea localităților interesate. Dar, în urma intrigilor țesute de pretorul plasei Cîmpeni, planul nu putu fi realizat. Problema a fost reluată în 1859, prin noul și însuflețitul pretor Petre Luchi. Însă de astă dată se opuse guvernul, unde lucrase tot o mîină dușmană.

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIII, p. 78.

² Vezi, pt. situația școlilor din jurul Cîmpenilor, articolul lui G. Ioanette, din : „Amicul Școlii“, nr. 7, 1861.

³ *Protoc. praesidial mitropolitan pe 1853*, sub nr. 11 — Arhivele Statului — Filiala Blaj.

Din banii adunați se putu totuși înjgheba, după repetate intervenții la guvern, o școală centrală la *Baia de Arieș*, în jurul căreia se concentraseră satele : *Cioara*, *Muncelul*, *Sartoșul* și *Bărdești*. Din același fond se ajută construirea localurilor de școală din *Vidra de Sus* și *Lupșa*.

După 1861, cu toate eforturile noului protopop unit Simion Balint¹, numărul școlilor bune nu numai că nu crește, ci, dimpotrivă, scade. În articolul citat, G. Ioanette menționează drept *bune* numai pe cea din *Cîmpeni* și pe cea din *Bistra*; cea din *Baia de Arieș*, și cea din *Lupșa*, „din cauza instabilității învățătorilor, vădesc un progres slab“; cea din *Vidra de Jos* (unită), ca un rezultat „al împerecherii în popor, e închisă și pus-tiită“. Și încheie printr-o altă tristă constatare : „De-aici, umblînd peste dealuri și văi — din sat în sat —, pînă supt muntele Bihariei, nicăieri nu vei găsi o altă școală“.

Școala trivială (normală) din Bistra : Aceasta figura între cele 12 „împărătești“, cu dascăli plătiți din fondul de învățămînt al guvernului transilvan. A funcționat tot timpul supravegheată și inspectată atît de protopopii uniți din localitate, cît și de cel r. cat. al Serviciului Cameral Montanistic.

În 1827, protopopul Bistrei, Al. Sterca Șuluțiu, viitorul mitropolit unit, raporta consistorului din Blaj, asupra școlilor din : *Cîmpeni*, *Vidra de Jos* și *Bistra*, că „toate au o vechime între 30—40 de ani“ și că plata învățătorilor se face prin Serviciul Cameral Montanistic; fiecare primește anual 120 Rf.²; „la fel, bună școală e și cea din *Mușca*, ce are ca ludi-magister pe Oprea Ioan, foarte cu mult zel“.

Amestecul lui Schlauff în treburile școlii nu-i fu pe plac urmașului lui Șuluțiu, orgoliosul dar inteligentul Grigore Mihali, care, din punct de vedere ecleziastic, era superior în grad celui dintîi. În consecință, cere interzicerea — pe viitor — a controlului în școală al preotului romano-catolic. „De altfel — zice el — școala din Bistra e plătită din *Fondul normal*, și nu de Direcția Montanistică; deci, cade numai sub controlul preotului și al protopopiatului român“³.

Școala din Bistra, cu toate că era sub ochii lui Grigore Mihali și avea ca învățător pe Ion Cristocean, cu 3 clase făcute la gimnaziul de-aici, chiar și atunci (1840), nu putea fi citată între școlile fruntașe ale provinciei. După 1850 i-au luat-o multe altele înainte.

Din toată corespondența (rapoarte, cereri etc.) purtată între protopopi și consistor, pe marginea temei noastre, cea mai bogată și mai substanțială, în același timp, e a lui Grigore Mihali al Bistrei. Astfel, într-un raport din 1854 (8.III), arată ce a făcut „pentru înaintarea tinerimei poporane“ : a inspectat toate școlile din protopopiat, excluzînd Cîmpenii, unde învățătorul Clemente Aiudeanu n-a vrut să i se subordoneze, declarînd că ar fi oprit de magistrul silvanal Lerchenfeld să-l primească; a luat parte la examenele elevilor de la fiecare școală și, cu acel prilej, aduce elogiul pentru

¹ „Chemarea specială a dinsei (protei) : realizarea școalelor populare și științifice între români“ (E. Hodoș, *Din corespondența lui S. Bărnăuțiu*, p. 89).

² Plus 20 Rf. pt. naturalu + 10 Rf. pt. lemne.

³ Raport din 1839, Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1839, nr. 176.

progresele realizate în școlile din : Abrud, Bistra, Bucium-Șasa, Lupșa, Mușca, Roșia, Sohodol și Zlatna.

El nu se limitează la simplul fapt informativ, ci indică și mijloacele prin care s-ar putea remedia situația învățămîntului. Apoi citează cauzele care împiedică dezvoltarea și adîncirea instrucției în școlile populare ; în primul rînd, lipsa de manuale didactice. Roagă pe Șuluțiu să alcătuiască o comisie de profesori, pe care să o însărcineze cu traducerea și prelucrarea manualelor didactice nemțești aprobate de minister, urmînd ca Blajul „să se grăbească să le tipărească ; pentru că fără cărți nu se poate face nici un spor în școală și în cultura poporului“. Dar problema capitală în învățămîntul popular e, după el, învățătorul. „Să se deschidă la scaunul episcopesc neapărat o *preparandie* sau cel puțin *un curs preparandial* de cîteva luni“.

Răspunsul Blajului în chestiunea manualelor : „deocamdată remenem pe lîngă care le avem“ (abecedar, catehism și istoria biblică — n.n.). „Așijderea, în privința Institutului pentru pregătirea dascălilor, aici în Blasiu nici Fund pentru profesori, nici încheperi pentru studenți avem ; făr, fiind în Hațeg un asemenea institut, care vor voi a se pregăti dascăli, acolo se pot instruia“.

Prin acest răspuns Blajul se plasa într-o urită postură. Trimitea învățătorimea din arhidieceză „să se adape“ de la o biată școală pedagogică improvizată, fiindcă . . . n-avea fonduri din mulțimea de bogate fundații pe care le administra.

Scurte concluzii

Din expunerea materialului alăturat se desprind câteva concluzii :

1. *Învățământul românesc din Transilvania s-a dezvoltat în condițiile unei lupte — grele — de eliberare socială și națională.*

2. *Deși aceste condiții au fost foarte puțin favorabile aspirațiilor poporului spre cultură, ele au fost depășite grație energiei și stăruințelor conducătorilor lui spirituali și, mai ales, datorită adeziunii totale a maselor la programul de luminare prin școală, pe care, mai ales după 1850, o vor sprijini cu propriile lor mijloace.*

3. *Deși guvernul transilvan avea obligația să sprijine materialicește și învățământul românesc, deopotrivă cu acela destinat celorlalte naționalități din Transilvania, practic, în afară de simple ordine și circulare, n-a dat nici un fel de sprijin dezvoltării acestuia, lăsându-l pe seama conducătorilor confesionali care, la rîndul lor, aruncau povara materială în sarcina maselor populare, a comunelor. Se poate aprecia de aceea că mai ales învățământul popular este rezultatul eforturilor neprecupețite ale maselor de oameni simpli din Ardeal.*

4. *Învățământul românesc transilvan, spre sfîrșitul epocii studiate, a atins un înalt grad de dezvoltare prin extinderea rețelei de școli pînă în cele mai neînsemnate localități, iar structura lui, programele școlare și manualele au fost, cu mici excepții, la nivelul contemporaneității.*

5. *La desăvîrșirea procesului de unitate statală, consacrat prin Actul Unirii de la 1 decembrie 1918 de la Alba-Iulia, contribuția școlii și a dascălilor, în general, a fost deosebit de însemnată. Școala, învățământul a fost deci un prețios instrument de luptă pentru realizarea idealului politic al românilor ardeleni.*

Anexa I

Circulara nr. 380/1859 (Arhivele Statului — Filiala Blaj, dosar an. 1859, nr. 376):

Ilie Dreglici — Săcădate (j. Sibiu), Macabei Crăciun-Berechiș (j. Cluj), Nicolae Marcu — Benic (j. Alba), Georgiu Pop — Feleac (j. Cluj), Ioan Corza — Bîrghiș (j. Sibiu), Nicolae Jeleriu — Alămor (j. Sibiu), Ioachim Luca — Mediaș (j. Sibiu), Sebastian Ciungar — Inoc (j. Alba), Ioan Voicu — Gurariului (j. Sibiu), Teodor Micle și Vasile Petrovan — Copalnic — Mănăstur (j. Cluj), Iacob Pele — Lechința de Mureș (j. Mureș), Sofron Stan — Bazna (j. Sibiu), Aug. Popa — Hădărău (j. Cluj), Iacob Matei — Coc (j. Cluj), Danil Vodă — Cucerdea română (j. Mureș), Nicolae Popescu — Lepindea (j. Mureș), Ioan Iulian — Diciosînmartin (j. Mureș), Georgiu Barbulovici — Crăciunelul de Jos (j. Alba), Filon Panga — Petrila (j. Mureș), Ioan Aaron — Glogoveț (j. Alba), Teodor Butean — Bîrghiș (j. Sibiu), Ioan Pop — Drașov (j. Alba), Ioan Banea — Vurpăr (j. Sibiu), Mihail Maior din Căpuș — Grebeniș (j. Mureș), Nicolae Popovici — Moardăș (j. Sibiu), Ioan Branea — Ludoșul Mare (j. Sibiu), Timotei Moldovan — Pinctic (j. Mureș), Ioan Varheghi alias Nevestian — Moișa (j. Mureș), Teodor Gurghian — Alfalău (j. Harghita), Constantin Negrea — Csomafalu (j. Harghita), Iacob Șarlea — Feisa (j. Alba), Iosif Vlad — Glîmboaca (j. Sibiu), Ioan Barna — Culpui (j. Mureș), Nicolae Păloșan — Pânade (j. Alba), Vasile Groza — Bogata de Mureș (j. Mureș), Teodor Botezan — Șeulia de Cîmpie (j. Mureș), Nicola Butașiu — Mischiu (j. Cluj), Demetriu Păcurar — Ciuguzâl (j. Alba), Basiliu Șeușan — Poiana Aiudului (j. Alba), Demetriu Chișorean — Făgăraș, Luca Boca — Velcheriu (j. Mureș), Ioan Nistor — Cerghidul-Mic (j. Mureș), Basiliu Chelța — Ogra (j. Mureș), Lazăr Cociș — Mirislău (j. Alba), Petru Radu — Cașolț (j. Sibiu), Al. Sumlyai — (j. Cluj), Ioan Teodor — Colun (j. Sibiu), Ioan Hațiegan — Șaroș (j. Mureș), Samuil Lupescu — Verșegyhaza (j. Sibiu), Nestor Angelovici — Stenea (j. Sibiu), Basiliu Dumbravă — Reghin (j. Mureș); tot acolo și Nicolae Penciu; Ștefan Boeriu — Alba-Iulia, Filimon Boer — Ludoșul de Mureș (j. Mureș), Andrei Albani — Pălătea (j. Cluj), Iosif Pop David — Ohaba (j. Brașov), Georgiu Stanciu — Straja (j. Alba), Georgiu Pop-Grindeanu — Comana de Jos (j. Brașov), Vasile Chiluițiu — Măcițaș (j. Sălaj), Teodor Pop — Săbad (j. Mureș), Lazăr Manta — Crăiești (j. Mureș), Georgiu Nistor — Cut (j. Alba), Ioan Bodea — Ludoș (j. Mureș), Aurel Decei — Alecuș (j. Alba), Moise Moldovan — Tritiul de Sus (j. Cluj), Ioan Drăgan — Benediug (j. Cluj), Ilie Todea — Sincel (j. Alba), Ilieș Manoilă — Ulieș (j. Mureș), Ieremie Procopiu — Sîniacob (j. Cluj), Simion Popovici — Udrihei (j. Mureș), Basil Crișan — Ciugud (j. Alba), Ioan Luca — Ilimbav (j. Sibiu), Iacob Rus — Șoimuș (j. Mureș), Ioan Chețan — Cozma (j. Mureș), Dănilă Harșia — Milășel (j. Mureș), Constantin Sfiriac — Mădăraș (j. Mureș), Nicolae Pop — Daia Română (j. Alba), Elie Todea — Tătirlău (j. Alba), Filimon Marian — Silivașul de Cîmpie (j. Cluj), Ioan Papiu — Oarda de Sus (j. Alba), George Stoica — Scorei (j. Brașov), Teodor Crăciun — Doștat (j. Alba), Teodor Puian — Lupu (j. Alba), Ioan Chișilă — Herepea (j. Mureș), Ilie Ionaș — Hoghilag (j. Sibiu), Nichifor Muntean — Totoiul (j. Alba), Andrei Bernat — Ogari (j. Mureș), Iacob Cornea — Vințul de Jos (j. Alba), Ioan Șocan — Căpușul de Cîmpie (j. Mureș), Simion Dima — Mărgău (j. Cluj), Isaiia Coman — Friua (j. Sibiu), Ioan Orlanda — Găinari (j. Sibiu), Basiliu Pop — Tăut (j. Cluj), Petru Badiu — Zelig (j. Sibiu), Mihail Oltean — Poiana (j. Cluj), Demetriu

Mureșan — Salinele Uiorii (j. Alba), Ioan Butnariu — Petelea (j. Mureș), Basil Dumitru — Mura Mare (j. Mureș), Nicolae Anghel — Sinmihaiul de Cîmpie (j. Cluj), Absalon Maior — Budiul de Cîmpie (j. Mureș), Ioan Roman — Adămuș (j. Mureș), Demetriu Comșa — Vesăud (j. Sibiu), Nicolae Vijoli — Netotu (j. Sibiu), Ioan Hurubean — Buzd (j. Sibiu), Ioan Hidu — Țichindeal (j. Sibiu), Andrei Ilieș — Rîciu (j. Mureș), Ioan Bîrlea — Aiudul de Sus (j. Alba), Ioan Dăian — Vașad (j. Sălaj), Vasile Ancea — Dumitra (j. Alba), Nicolae Albu — Berghin (j. Alba), Sofronie Fleaca — Ungurei (j. Alba), Nicolae Ivan — Vlahid (j. Covasna), Nicolae Colcer — Ghimeș-Făget (j. Harghita), Nicolae Holandra — Holțman (j. Sibiu), Petru Boțian — Curticap, azi Poarta (j. Mureș), Nicolae Laslo — Fărăgău (j. Mureș), Ioan Bitea — Sintimbru (j. Alba), Dumitru Seleș — Pălatca (j. Cluj), Georgiu Laslo — Archiud (j. Mureș), Alexandru Borza — Șăulia de Mureș (j. Mureș), Avram Pop — Bendorf (j. Mureș), George Lungoci — Bărcut (j. Sibiu), Basiliu Moldovan — Săuca (j. Mureș), Basiliu Moldovan — Ațintiș (j. Mureș), Georgiu Popa — Somoștelnic (j. Mureș), Ioan Șerban — Voila (j. Brașov), Danil Bucur — Iași (j. Brașov), Ioan Marinca — Tiur (j. Alba), Ioan Todoran — Milașul Mare (j. Cluj), Iosif Roman — Bretea (j. Cluj), Alexandru Șomlea — Cojocna (j. Cluj), Danil Chiș — Sărmașul Mic (j. Cluj), Ioan Deac — Agriș (j. Sălaj), Ioan Urzică — Corbu (j. Harghita), Nicolae Moldovan — Lopadea (j. Alba), Aron Boca-Velchereanu — Sînmărtinul de Cîmpie (j. Mureș), Gliga Mihail — Ibănești (j. Mureș), George Păpară — Vaida Rece (j. Brașov), Ioan Șerban — Lissa (j. Brașov), Alexandru Marincaș — Singeorzul de Cîmpie (j. Mureș), Grigore Comșuța — Decea (j. Alba), Alexandru Crăciun — Uriul de Cîmpie (j. Cluj), Grigore Ordean — Aiton (j. Cluj), Toma Hețegan — Șăușa (j. Mureș), Gabriel Pop — Voșlab (j. Harghita), Zaharia Filipan — Cătina (j. Cluj).

A n e x a II

Conspect general

de numele și pregătirea învățătorilor din cuprinsul Diecezei ortodoxe din Ardeal, pe anul școlar 1858, întocmit conform înaltului ordin gubernial din 29 ianuarie 1858, nr. 28 151/1857¹.

Nr. crt.	Numele și pronumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
----------	---------------------	-------------------------------	-------------------------------------	---------------------------------	------

Cercul (Bezirk) Birgăului

1	Ilie Ciurea	Birgăul-Bistriței	Capabil	102	
2	Domide Morariu	Borgo-Prund	Capabil	137	
3	Gabriel Bondriș	Borgo-Suseni	Capabil	52	
4	Gabriel Rus	Borgo-Mijloceni	Capabil	63	
5	Ioan Pahomie	Borgo-Joseni	Capabil	102	
6	Ioan Morariu	Borgo-Rus	Capabil	67	
7	Avram Popovici	Cucima	Capabil	38	
8	Ioan Popovici	Budacul-Mic	Capabil	60	
9	Ștefan Dohotariu	Șimotelnic	Capabil	28	

¹ În original: *Verzeichniss über den Anstellungs-Ort und die Eigenschaften der Lehrer im Bereich der gr. orientalischen Diözese in Siebenbürgen für Schuljahr 1858 im Sinne der hohen Stathalterei — Verordnung von 29 Jänner 1858 Zahl 28.151.4.101 (Nr. consist. 116/1858). Obținut prin bunăvoința prof. Teodor Bodogae, căruia îi mulțumim și pe această cale.*

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și pronumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
10	Preot Eremie Șuteu	Birlea	Are studiile teologice și pedagogice	20	
11	Const. Cimpean	Șieul Mare	Capabil	47	
12	Simion Raita	Galați	Capabil	80	
13	Capelan Ștefan Rus	Ida Mare (Juda)	teologia+pedagogia	43	
14	George Bațon	Chintelnic	Capabil	69	
15	Preot Ioan Morariu	Șieu-Sf. Andrei	teologia+pedagogia	22	
16	George Sigmireanu	Caila	Capabil	60	
17	Capelan Iacob Chifa	Blăjenii de Jos	teologia+pedagogia	48	
18	Iacob Bacea	Blăjenii de Sus	Capabil	23	

Cercul Orăștiei

19	Nicolae Birsan	Orăștie	Capabil	91	
20	Ioan Samoniescu	Căstău	Capabil	60	
21	Ioan Martin	Bereni	Capabil	35	
22	Adam Bindean	Romos	Capabil	74	
23	Moise Dubleșu	Romoșel	Capabil	33	
24	Nicolae Samoilă	Sebeșel	Teologia+pedagogia	53	
25	Adam Nistor	Vaidei	Capabil	45	
26	Nicolae Popovici	Orăștioara de Jos	Capabil	72	
27	Chirilă Tecău	Dîncu-Mare	Capabil	27	
28	Iosif Dragoțel	Gelmar	Teologia+pedagogia	18	
29	Nicolae Ionaș	Binținți	Teologia+pedagogia	20	
30	Mihail Viorel	Șibot	Teologia+pedagogia	80	
31	Cristian Barbu	Vinerea	Capabil	41	
32	Const. Adam	Balomir	Capabil	12	
33	Filimon Bosorogan	Sereca	Capabil	19	

Cercul Birghiș

34	Roman Filip Roman	Birghiș	Capabil	32	
35	Meletie Sirbu	Ibișdorful Român	Capabil	82	
36	Ioan Dobran	Zlagna	Capabil	44	
37	Ioan Marcu	Vecerd	Capabil	47	

Cercul Deva

38	Ivantie de Chișca	Deva	Capabil	42	
39	Ioan Cara	Mintia	Capabil	15	
40	George Muntean	Cristur	Capabil	36	
41	Avram Barbu	Vulcez	Capabil	15	
42	Ioan Sirb	Herepea	Capabil	25	
43	George Josan	Lesnic	Capabil	26	
44	Alexandru Petreu	Cîrjinți	Capabil	26	
45	Petru Popovici	Bretelin	Capabil	14	
46	Avram Spinean	Sîntandrei	Capabil	36	
47	Ioan Șerban	Sîntuhalm	Capabil	24	
48	Iosif Stoica	Almașul-Sec	Capabil	20	
49	Iosif Almășan	Cozia	Capabil	22	
50	Alexandru Muntean	Biscaria	Capabil	28	
51	Petru Popovici	Josani	Capabil	49	
52	Joja Jurca	Timpa	Capabil	32	
53	Petru Popovici	Muncelul-Mare	Capabil	34	

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
54	Aron Popovici	Poenița Tomii	Capabil	34	
55	Leșcuș Avram	Socet	Capabil	18	
56	Petru Sîrb	Cerbul	Capabil	37	
<i>Cercul Dobra</i>					
57	Anton Telu	Abucea	Teologie+pedagogie	12	
58	Ambrozie Izdrescu	Baștea	Teologie+pedagogie	17	
59	Dionisie Radovici	Briznic	Teologie+pedagogie	33	
60	Simion Nișca	Făgețel	Capabil	19	
61	Metodie Matei	Fintoag	Teologie+pedagogie	51	
62	Iosif Petrovici	Holdea	Teologie+pedagogie	17	
63	Ioan Sudreanu	Cosești	Teologia	19	
64	Ioan Cismașu	Lăpușnic	Capabil	35	
65	Vion Lesleu	Lăpușniul de Jos	Capabil	22	
66	Iosif Popovici	Lăpușniul de Sus	Pedagogia	86	
67	Ioan Tripan	Lăsău	Capabil	28	
68	Alexandru Hadan	Rădulești	Pedagogia	27	
69	Teodosie Dan	Ohaba	Capabil	32	
70	Ioan Murariu	Roșcani	Pedagogia	74	
71	Petru Fileriu	Săcămaș	Pedagogia	30	
72	Ioan Furdui	Săliște	Pedagogia	45	
73	Vasile Vimoc	Stănțești-Ohaba	Capabil	21	
74	Mihail Manga	Strechea	Pedagogia	21	
75	Ioan Glava	Teiu	Pedagogia	35	
76	Teodosie Furdui	Tisa	Pedagogia	47	
77	Alexie Finea	Dobra	Pedagogia	57	
<i>Cercul Unguraș</i>					
78	Ioan Jorza	Malu	Pedagogia	44	
79	Ananie Laslău	Tresnea	Capabil	26	
80	Ioan Rodina	Fizeș-Sîmpetru	Teologia	36	
81	Preot Vasile Popovici	Jac	Teologia+pedagogia	40	
82	Preot Vasile Hodiș	Sîmpetru	Teologia+pedagogia	18	
83	Ștefan Bican	Bugia	Teologia+pedagogia	13	
84	Teodor Blașiu	Păușa	Capabil	53	
85	Dimitrie Epurariu	Gălpîia	Pedagogia	23	
86	Vasile Gagu	Miluan	Teologia	40	
87	Capelan Gabriel Olariu	Stîna	Teologia	40	
88	Elisie Pinteș	Raciș (Rachiș)	Capabil	16	
89	Gabriel Pușcaș	Sîntămăria	Pedagogia	30	
90	Ioan Popa	Unguraș și Vașcapău	Pedagogia	39+10	
91	Daniil Florea	Deal	Capabil	29	
92	Ioan Duca	Hida	Capabil	30	
93	Gabriel Domșa	Baica	Capabil	19	
94	Ioan China	Romita	Capabil	18	
95	Filip Ioan	Ciumărna	Capabil	11	
<i>Cercul I al Făgărașului</i>					
96	Ion Irimia cl. I	Făgăraș	Pedagogia	64	
	Ion Zizei cl. II	Făgăraș	Pedagogia	64	
97	George Grama	Beclean	Pedagogia	95	
98	Ioan Grama	Dridif	Capabil	35	

Anexa II (continuare)

Nr.-crt.	Numele și pronumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
99	George Cojocariu	Hurez	Capabil	38	
100	David Boabeș	Telechi-Recea	Capabil	36	
101	Ioan Coman	Berivoii-Mici	Capabil	31	
102	Naftanail Novac	Berivoii-Mari	Capabil	22	
103	Ioan Hîrceogea	Hîrseni	Capabil	51	
104	Simion Comșulea	Riușor	Capabil	31	
105	Hansu Taflan	Mîndra	Capabil	78	
106	Iosif Grama	Toderița	Capabil	46	
107	David Bărbat	Șercăița	Teologia și pedagog.	66	
108	George Flucuș	Șinca Nouă	Capabil	45	
109	George Buniciu	Șercaia	Capabil	—	
110	Nicolae Viscrian	Părău	Pedagogia	50	
111	Ilie Mensoriu	Veneția de Jos	Pedagogia	28	
112	Ilie Urdea	Comana de Jos	Pedagogia	35	
113	Nicolae Iosif	Cuciulata	Pedagogia	60	
114	George Muntean	Lupșa	Capabil	15	
115	Preot Silvestru Greavu	Comana de Sus	Teologia-pedagog.	50	
116	Preot Iacob Moga	Veneția de Sus	Teologia-pedagog.	53	
117	Zachei Anghel	Grid	Capabil	30	
118	Neculaie Ciolan	Perșani	Capabil	74	
119	Ioan Pușcariu	Poiana Mărului	Capabil	57	
120	Ioan Mija	Holbach	Teologia-pedagog.	45	

Cercul II al Făgărașului

121	Ioan Mandea	Porumbacul de Jos	Pedagogia	84	
122	Nicolae Neamțu	Porumbacul de Sus	Pedagogia	80	
123	Samoilă Colesar	Sărata	Capabil	143	
124	Pr. Ioan Marcu	Scorei	Teologia	55	
125	Nicolae Budac	Oprea Cîrțișoara	Capabil	102	
126	Ioan Stoica	Streza-Cîrțișoara	Pedagogia	102	
127	Ioan Cucu	Arpașul de Jos	Capabil	52	
128	George Dobrilă	Arpașul de Sus	Capabil	128	
129	Pr. Iosif Opriș	Ucea de Jos	Teologia	76	
130	Nicolae Bărbat	Ucea de Sus	Capabil	96	
131	Nicolae Șomerdelea	Corbi	Capabil	46	
132	George Cîrjă	Viștea de Jos	Capabil	45	
133	Ioan Șandru	Viștea de Sus	Capabil	165	
134	George Codru	Drăguș	Capabil	71	
135	Ioan Stan	Sîmbăta de Jos	Capabil	63	
136	Aron Mogoș	Voila	Capabil	50	
137	Eremie Stan	Luța	Capabil	37	
138	Nicolae Zaharie	Ludișor	Capabil	47	
139	Nicolae Bica	Voivodenii Mari	Capabil	43	
140	Ioan Chebuț	Voivodenii Mici	Capabil	30	
141	George Andreas	Sîmbăta de Sus	Capabil	74	
142	Simion Florea	Sîmbăta de Sus-Cătun	Capabil	40	
143	Moise Savu Popa	Lisa	Capabil	59	
144	Damaschin Cațavei	Breaza	Capabil	60	

Cercul Șeica Mare

145	Ioan Corfaru	Agnita	Pedagogia	37	
146	Gavril Grecu	Ruja	Capabil	54	
147	Nicolae Henț	Proștea	Capabil	56	

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
148	Simion Suci	Siniacob	Capabil	22	
149	Alexie Bunea	Hundrubechiu	Capabil	42	
150	Lazăr Braga	Noiștat	Capabil	27	
151	Ioan Căprița	Zeligștat	Capabil	44	
152	Moise Grecu	Șaroșul-Săsesc	Capabil	31	
153	Iosif Clonțu	Buholț	Capabil	152	
154	Ioan Branîște	Merghindeal	Capabil	54	
<i>Cercul Gurghiu</i>					
155	Vasile Gliga	Măgheruș	Capabil	65	
156	Florea Rusa	Porcești	Capabil	18	
157	Aron Mageu	Idicel	Capabil	191	
158	Ilie Vlăsa	Potoc	Capabil	40	
159	Florea Cofariu	Jabenița și Sămărtinul	Capabil	37 + 19	
160	Simion Nicolescu	Hodac	Capabil	71	
161	Ioan Suceava	Ibănești	Capabil	182	
162	Ioan Matei	Urșiul de Sus	Capabil	69	
163	Nicolae Matei	Nădașa Română	Capabil	27	
164	Mihail Simion	Singer	Capabil	29	
165	Vasile Brejan	Ghernesig	Capabil	34 + 19	
		Curtifaia	Capabil	34 + 19	
166	George Stavilă	Lueriu	Capabil	40	
167	Ioan Cioșian	Ieciu	Capabil	12	
168	Petru Pop	Săcalul de Pădure	Capabil	67	
169	Teodor Popovici	Rîpa de Sus	Capabil	64	
170	Ignat Mendrea	Rîpa de Jos	Capabil	76	
171	Const. Chirteș	Dumbrava	Capabil	126	
172	George Duma	Cuieșd	Capabil	53	
173	Const. Morărian	Deda	Capabil	104	
174	Ștefan Panga	Răstolița	Capabil	36	
175	Petru Brania	Lunca Bradului	Capabil	130	
176	Pr. Marcu Briciu	Toplița	Capabil	161	
177	Vasilie Gliga	Filea	Capabil	73	
<i>Cercul Treiscaune</i>					
178	Capelan Nicolae Popescu	Mărtinuș	Teologia	23	
179	Capel. Spiridon Demian	Brețcu	Teologia	106	
180	Ioan Grindean	Covasna	Capabil	38	
181	Nicolae Grindean	Zăbala	Capabil	14	
182	Melchisedec Popovici	Zagon	Capabil	48	
183	Radu Comșa	Șita Buzăului	Capabil	52	
184	Alexie Niagovici	Întorsura Buzăului	Capabil	52	
185	Mihail Niagoe	Boroșineul Mic	Capabil	40	
186	Emilian Olaianoș	Poiana Sărată	Capabil	53	
<i>Cercul Hațegului</i>					
187	Alexandru Copil	Hațeg	Capabil	31	
188	Pavel Mihăescu	Ciopeja	Capabil	10	
189	George Pop	Strigi-Plopi	Capabil	15	
190	George Buzugan	Măceu	Capabil	8	
191	George Medrea	Rus	Capabil	12	
192	Nicolae Ionașcu	Bretea Română	Capabil	19	

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea urde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
193	Simion Popovici	Hunedoara	Capabil	53	
194	Dionisie Popovici	Ocolișul-Mare	Capabil	35	
195	Ioan Zeboian	Teleac	Capabil	16	
196	Ioan Popovici	Sălașul de Sus	Capabil	62	
197	Ioan Șinca	Grid	Capabil	27	

Cercul I al Sibiului

198	Pr. Ioan Bobeș	Sibiu-Josephstadt	Teologie-pedag.	53	
199	Nicolae Simtion	Sibiu-Josephstadt	Capabil	60	
200	Aron Bădici	Gușterița	Capabil	54	
201	Gligor Muntean	Turnișor	Capabil	46	
202	Ioan Dordea	Cristian	Capabil	66	
203	Nicolae Iosof	Săcel	Capabil	58	
204	Dimitrie Chirca Dimitrie Cupu Ioan Cruțu Teodor Milea	Săliște	Capabil	37	
		Săliște	Capabil	67	
		Săliște	Capabil	82	
		Săliște	Capabil	103	
205	Nicolae Stănilă Petru Juga	Săliște	Capabil	117	
		Galeș	Capabil	70	
206	Ioan Lazăr	Tilișca	Capabil	107	
		Tilișca	Capabil	107	
207	Ioan Stoichiță Danil Iosof	Vale	Teologia	56	
		Vale	Pedagogia	91	
208	Petru Stancu Ioan Andrei	Sibiel	Capabil	16	
		Sibiel	Capabil	56	
209	Petru Banciu	Cacova	Capabil	88	
210	Petru Roman Ioan Demian	Gurariului	Capabil	38	
		Gurariului	Capabil	52	
211	Coman Baca	Poplaca	Teologia	86	
212	Ioan Opresan	Amnaș	Capabil	—	

Cercul II al Sibiului

213	Ilie Stănilă	Săcădate	Teologia	110	
214	Nicolae Dordea	Bungard	Capabil	72	
215	Ioan Mleonovici	Boița	Capabil	152	
216	Nicolae Iancu	Mohu	Pedagogia	76	
217	Ion Vasilie	Șelimberg	Pedagogia	26	
218	Ioan Popovici	Roșia	Capabil	41	
219	Dim. Băilă	Șura Mare	Pedagogia	73	
220	Leonte Pușcariu Ștefan Lotreanu	Șura Mare	Pedagogia	129	
		Sadu	Pedagogia	129	
221	Dim. Șiuoreanu	Sadu	Pedagogia	136	
		Slimnic	Pedagogia	97	
222	Toma Bera	Tălmăcel	Pedagogia	49	
223	Simion Barbu Toma Joandrea	Riul Sadului	Pedagogia	192	
		Rășinari	Pedagogia	60	
224	Ioan Cristea Mihail Stoica	Rășinari	Pedagogia	27	
		Rășinari	Teologia	15	
225	Moise Lazăr Mihail Ghendea	Rășinari	Teologia	130	
		Avrig	Diacon	130	
226	Mărgean Șperlea	Avrig	Pedagogia	93	
		Porcești	Teologia	77	
227	Ioan Simion	Sebeșul de Jos	Capabil	90	
228	Moise Gruia	Sebeșul de Sus	Pedagogia	—	

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
229	Ioan Prie	Cornățel	Capabil	48	
230	Nicolae Popovici	Colun	Teologia	48	
231	Mihail Băcilă	Nucet	Capabil	31	
232	Ioan Bera	Vurpăr	Capabil	25	
233	Ioan Grecu	Feldioara	Pedagogia	73	
234	Gherasim Jaja	Rucăr	Capabil	43	
235	Teodor Șerbu	Ruși	Capabil	28	

Cercul Heghig (Treiscaune)

236	Alexandru Bucșa	Vilcele	Capabil	32	
237	Alexandru Cioflea	Arpătac	Capabil	28	
238	Vasile Cozma	Ariușd	Capabil	35	
239	George Bucșa	Hoghiz	Capabil	34	
240	Ioan Solthoiu	Nyárospataka *	Capabil	17	
241	George Pop	Sf. Gheorghe	Capabil	58	
242	David Streza	Miconifalâu	Capabil	45	
243	George Bceriu	Bicsad	Capabil	8	
244	Pr. Dem. Moga	Marcoș	Teologia	22	
245	Nicolae Dogariu	Nieni	Capabil	26	
246	Irimie Jantea	Budila	Capabil	42	
247	George Nedelea	Buza	Teologia	86	
248	Alexie Bucșa	Belini	Capabil	50	
249	Vasile Sava	Aita-Mică	Capabil	70	
250	George Bucșa	Augustin	Capabil	11	

Cercul I al Hondulului

251	George Butila	Geoagiul de Jos	Pedagogia	27	
252	Pr. Petru Maniu	Băcăinți	Teologia-ped.	45	
253	Dumitru Borza	Hărău	Capabil	23	
254	Pr. Bas. Pipoș	Hondol	Teologia-pedag.	27	
255	Alexie Iancu	Săcărîmb	Capabil	15	

Cercul II al Hondulului

256	Petru Hancăș	Almașul Mare	Capabil	32	
257	Nicolae Marcu	Almașul de Mijloc	Capabil	30	
258	Nicolae Demian	Balșa	Pedagogia	38	
259	Ioan Crainic	Glod	Capabil	37	
260	Ioan Budu	Homorod	Capabil	21	
261	Sabin Piso	Săcărîmb	Teologia-pedag.	48	
262	Aron Suciu	Cibu	Capabil	20	

Cercul Ilia de Mureș

263	Demetriu Ilia	Ilia de Mureș	Capabil	45	
264	Ioan Culca	Bretea de Mureș	Capabil	54	
265	Simion Curiac	Sîrbi	Capabil	46	
266	Dionisie Ienchi	Branișca	Capabil	42	
267	Iosif Oprean	Boz și Tîrnăvița	Capabil	20 + 10	
268	Pavel Popa	Gialacuta și Căbești	Capabil	20 + 10	

* N-am putut-o identifica în dicționarele : Togan și Martinovici.

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
269	Alexie Lungu	Tîrnava	Capabil	19	
270	Petru Perja	Furcșoara	Capabil	24	
271	Trif Forăș	Bărești și Dumești	Capabil	30	
272	Partenie Rădulescu	Vorza și Valea Lungă	Capabil	40	
273	Ioan Cozma	Visca și Luncoșoara	Capabil	24	
274	Ioan Popescu	Fuiș-Băgara	Capabil	25	
275	Pr. George Pop	Brașeu	Teologie-pedag.	12	
276	Mihail Bretianu	Certejul de Sus și Coaja	Capabil	41	
277	Dim. Pop	Bojul de Sus și de Jos	Capabil	32	
278	Gherasim Moiescu	Tothatea	Capabil	17	
279	Iosif Lup	Ulieș	Capabil	20	
280	Ioan Olariu	Gurasadului	Capabil	50	
281	Iosif Negru	Cîmpeni-Surduc și Cîmpuri	Capabil	46	
282	Gherasim Olariu	Bacea și Cuiș	Capabil	36	
283	Petru Olariu	Brădețel	Capabil	51	
284	Ioan Neculescu	Runcu Mic și Vica	Capabil	40	
285	Lazăr Opriș	Godinești	Capabil	34	
286	Iosif Petriman	Almaș-Săliște	Capabil	62	
287	Nicolae Popescu	Micănești	Capabil	36	
288	Ioan Ardelean	Almășel	Capabil	30	
289	Iosif Popescu	Cerbia	Capabil	36	
290	Nistor Dereșteanu	Podănești	Capabil	27	
291	Toma Anucuța	Comarcinești	Capabil	49	
292	Iosif Haida	Dănulești	Capabil	26	
293	Alexie Olariu	Tătărești	Capabil	43	
294	Anghel Popescu	Petrești	Capabil	29	
295	Simion Logoșan	Burjuc	Capabil	43	
296	Ioan Drăgătu	Glodgilești	Capabil	35	
297	Ioan Olariu	Zam	Capabil	30	
298	Lazăr Manga	Tămășești	Capabil	30	
<i>Cercul Alba Iulia</i>					
299	Nicolae Helelai	Stremț și Subcetate	Capabil	29	
300	Nicolae Pop	Geoagiul de Sus	Capabil	37	
301	Ilie Topîrcean	Ighiu	Capabil	24	
302	Ioan Nan	Cetea	Capabil	94	
303	Ioan Șeican	Cricău	Capabil	19	
304	Teodor Muntean	Tibru	Capabil	34	
305	Petru Prodan	—	Capabil	4	
<i>Cercul Clujului de Jos</i>					
306	Pr. Vasile Romescu	Cluj	Teologia-pedag.	6	
307	Vasile Cucuban	Someșeni	Capabil	39	
308	Matei Pașc	Apahida	Capabil	55	
309	Miron Moldovan	Cara	Capabil	27	
310	Matei Metca	Cojocna	Capabil	43	
311	Teodor Șuşman	Lona Săsească	Capabil	20	
312	Filip Șuşman	Stolna	Capabil	16	
313	Teodor Sucală	Feneșelul	Capabil	30	
314	Pr. Petru Teotelecan	Someșul Rece	Capabil	32	
315	Nicolae Handru	Someșul Cald	Capabil	51	

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
<i>Cercul Clujului de Sus</i>					
316	Fodor Iacob	Domoș+Călata-Mare	Capabil	95	
317	Nicolae Todoruț	Buteni	Capabil	54	
318	Vasile Băraș	Vălcăul Unguresc	Capabil	26	
319	Andrei Luca	Vălcău-Călățele	Capabil	36	
320	Simion Muntean	Finciu	Capabil	27	
321	Vasile Lapoș	Mănăsturul-Românesc	Capabil	56	
322	Avram Teodor	Mănăsturul-Unguresc	Capabil	67	
323	Ioan Todoruț	Bica-Română	Capabil	49	
324	Ioan Teutelecan	Bedeciu	Capabil	48	
325	Ioan Gal	Rogojel	Capabil	53	
326	Iosif Roman	Sebeșul-Mare	Capabil	70	
327	Simion Popovici	Nadișul-Român	Capabil	39	
328	Simion Popovici	Dîncu	Capabil	36	
329	George Teutelecan	Panic	Capabil	31	
330	Nicolae Vereș	Oșorhei	Capabil	35	
331	Vasile Abruda	Gastrade	Capabil	25	
332	Nicolae Vereș	Agribiciu	Capabil	35	
333	George Cozma	Lăpușești	Capabil	26	
334	Petru Todor	Marțal	Capabil	60	
335	Ilie Bogdan	Măgura	Capabil	50	
336	Ioan Prigoană	Muntele-Rece	Capabil	41	
337	Ioan Roșca	Cubleș	Capabil	30	
338	Teodor Popovici	Tămășești	Capabil	80	
339	Ștefan Păcurariu	Zombor	Capabil	48	
<i>Cercul Cetății de Baltă</i>					
340	Vasile Vlad	Alma	Capabil	47	
341	Andrei Roman *	Dirlos	Capabil	102	
342	George Marcovici	Idiciu	Capabil	22	
343	Ioan Popovici	Ernea și Hundorf	Capabil	48	
344	Ioan Lup	Hetur	Capabil	79	
345	Ioan Vătășan	Nădașul-Săsesc	Capabil	56	
346	Ioan Golan	Laslăul-Mic	Capabil	30	
347	George Fechetici	Șoimușul-Român	Capabil	50	
348	Iosif Marcu	Lepindea	Capabil	30	
349	Onuț Roman	Suplac și Căpîlna de Sus	Capabil	37	
350	Vasilie Popovici	Bahnea	Capabil	21	
351	Teodor Oros	Coroi-Sînmărtin	Capabil	11	
352	Ioan Ioanovici	Boiul Mare și Țopa	Capabil	83	
353	Ioan Socaciu	Șard	Capabil	48	
354	Eremie Groza	Andreeni	Capabil	63	
355	Ilie Cîmperean	Vaidacuta și Jacodul Român	Capabil	49	
<i>Cercul Tirnavelor de Jos</i>					
356	Candit Muntean	Deag	Capabil	98	
357	Ioan Trifan	Sălcud	Capabil	75	
358	Vasile Șăulean	Cucerdea Română	Capabil	22	

* Tatăl lui Visarion Roman — dascălul și economistul sibian de mai târziu.

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
435	Nicolae Chirtop	Fofeldea	Capabil	95	
436	Matei Maier	Marpod	Capabil	33	
437	Nicolae Ciocan	Glimboaca	Capabil	49	
438	Ioan Sinai	Ilimbav	Capabil	28	
439	Toader Tatu	Alțina	Capabil	66	
440	Nicolae Gligor	Begendorf *	Pedagogia	71	
441	Nicolae Marga	Chirpăr	Capabil	42	
442	Ioan Stănuț	Săsăuș	Capabil	42	
443	Achim Chindea	Vărd	Capabil	49	
444	Filimon Morariu	Vesăudul Săsesc	Capabil	29	
445	Ioan Holerga	Măgărei	Pedagogia	42	
446	Toma Știrbeț	Șulumberg *	Capabil	39	
447	Ignatie Mendoc	Cincul-Mare	Capabil	97	
448	Ioan Beca	Cincșor	Capabil	30	
449	Ioan Langa	Rodbav	Capabil	15	
450	Moise Chindea	Calbor	Capabil	137	
451	Ioan Gergel	Toarcia	Capabil	15	
452	Nicolae Basile	Girteln *	Capabil	20	
453	Ioan Stanciu	Bruiu	Capabil	54	
454	Nicolae Cocoș	Șomărtin	Capabil	—	

Cercul Lupșa

455	Dimitrie Roșu	Cacova Ierii	Capabil	18	
456	Ștefan Cozma	Ocoliușul Mic	Capabil	10	
457	Const. Giurgiu	Runcu	Capabil	20	
458	Ioan Turc	Hădărău	Capabil	16	
459	Ioan Hazu	Abrud	Capabil	50	

Cercul Mureșului

460	Vasile Olariu	Sinbenedic	Capabil	25	
461	Grigore Moldovan	Fărău	Capabil	70	
462	Toma Ilieș	Heria	Capabil	50	
463	Teodor Oniț	Găbud	Capabil	17	
464	Nicolae Gherman	Botez	Capabil	35	
465	George Mărginean	Siniacob	Capabil	29	
466	Iacob Rusu	Ațintiș	Capabil	15	
467	Grigore Filimon	Șilea	Capabil	42	
468	George Constantin	Herepea	Capabil	20	

Cercul Mediașului

469	Ilie Calborean	Mediaș	Capabil	33	
470	Ioan Rotariu	Agîrbiciu	Capabil	54	
471	Grigore Miheț	Biertan	Capabil	34	
472	Ioan Popovici	Buz	Capabil	17	
473	Achim Rotariu	Friua	Capabil	32	
474	Ioan Bălașcu	Hașag	Capabil	39	
475	Nicolae Roman	Ațel	Capabil	13	
476	Ioan Albu	Curciu	Capabil	24	
477	Samuil Bălașcu	Șeica-Mare	Capabil	27	

* Neidentificate.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
478	Zahei Moldovan	Moșna	Capabil	39	
479	Ioan Moldovan	Nemșa	Capabil	10	
480	Ioan Mija	Bratei	Capabil	35	
481	Samuil Pețerea	Richișdorf	Capabil	24	
482	Nicolae Deac	Șaroș	Capabil	42	
483	Ioan Constandin	Dupușdorf *	Capabil	24	
484	Aftenie Popovici	Velț	Capabil	24	
485	Ioan Pop	Vorumloc	Capabil	70	

Cercul Sebeșul-Săsesc

486	Nicolae Sava	Sebeș	Capabil	87	
	Ștefan Moga	Sebeș	Capabil	101	
487	Daniel Machișilean	Lancrâm	Capabil	91	
488	George Benescu	Răhău	Capabil	68	
	Nicolae Săcaș	Răhău	Capabil	87	
489	Vasile Andreas	Cilnic	Capabil	57	
490	Sofronie Bogdan	Deal	Capabil	73	
491	Const. Aleman	Săsciori	Capabil	71	
492	Ilie Cucușan	Laz	Capabil	66	
493	Nicolae Crăciun	Căpîlna	Capabil	32	
494	Petru Cernat	Șugag	Capabil	26	
495	Petru Lăncrânjan	Petrești	Capabil	34	
496	Pavel Bodean	Sebeșel	Capabil	41	
497	Vasilie Simion	Loman	Capabil	35	
498	Zaharie Dăncilă	Răchita	Capabil	30	
499	Simeon Gavrilă	Pianul Român	Capabil	98	
500	Nicolae Bena	Pianul-Săsesc	Capabil	149	
501	Spiridon Georgiu	Daia Română	Capabil	86	
502	Toma Petrașcu	Sebeșani	Capabil	39	
503	Ioan Suci	Corna	Capabil	29	
504	Vasilie Filimon	Tărtăria	Capabil	31	
505	George Jirlea	Cioara de Jos	Capabil	42	
506	Nicolae Deac	Berghin	Capabil	65	

Cercul Paloșului

507	David Șișa	Paloș	Capabil	112	
508	Samoilă Coman	Crihalma	Capabil	46	
509	George Pumne	Mercheașa	Capabil	75	
510	Samoil Popovici	Valendorf *	Pedagogia	27	
511	George Nicoară	Mucudorf *	Capabil	80	
512	Ilie Lăpădat	Zoltan	Capabil	50	
513	Ioan Tășculea	Hașfalău	Capabil	76	
514	Dimitrie Lăpădat	Ferihaza (Albești)	Pedagogia	145	
515	Ioan Corbu	Șarpotoc	Capabil	30	
516	Ilie Sighișorean	Beșa	Capabil	27	
517	George Grusea	Criș	Capabil	54	
518	Nicolae Oprean	Felța	Capabil	28	
519	Nicolae Mosora	Mălâncrav	Capabil	20	
520	Toader Hîrtoagă	Noul Săsesc	Teologia	36	

* Neidentificate.

Nr. crt.	Numele și pronumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
521	Nicolae Rusea	Retișdorf	Capabil	108	
522	Ioan Măslat	Bogata-Olteană	Capabil	12	
523	Ioan Ciorba	Fintina	Capabil	57	
524	George Pumnea	Mateias	Capabil	65	
525	Bucur Comșa	Galați	Capabil	70	

Cercul Rupea (Reps)

526	Dim. Iosif	Draos	Capabil	67	
527	Stan Drăghici	Petca	Capabil	21	
528	Ioan Mircea	Cața	Capabil	85	
529	Ioan Bucșa	Longodar	Capabil	78	
530	Ioan Bucuța	Jombor	Capabil	42	
531	Ioan Roșca	Ugra-Săsească	Capabil	40	
532	Simion Chisăliță	Ticușul-Român	Capabil	96	
533	Stan Mircea	Ticușul-Săsesc	Capabil	15	
534	Pr. George Tulbure	Hâlmeag	Teologia	38	
535	Ioan Raita	Șona	Capabil	31	
536	Ioan Mircea	Lovnic	Capabil	34	
537	George Custura	Cobor	Capabil	11	
538	George Mihail	Jibert	Capabil	41	
539	Stan Lupu	Stena	Capabil	105	
540	Ioan Aldea	Viscri	Capabil	22	
541	Onufrie Bârdaș	Fișeriu	Capabil	20	
542	Dim. Tempea	Rupea	Capabil	18	
543	Pr. Teodor Pulca	Criț	Capabil	78	
544	David Geți	Cloașter *	Capabil	22	
545	Bucur Mihail	Meșindorf *	Capabil	25	

Cercul Miercurea Sibiului

546	Toma Duma	Oena Sibiului	Capabil	188	
	Nicolae Iosif	Oena Sibiului	Capabil	188	
	Pr. Ioan Predovici	Oena Sibiului	Teologia-pedag.	81	
	Savu Coșocariu	Oena Sibiului	Capabil	81	
	Savu Coșocariu	Oena Sibiului	Capabil	12	
547	Vasile Maniu	Lupu	Capabil	17	
548	Teodor Pop	Beșinău-Săcășel	Capabil	127	
549	Iacob Greavu	Topircea	Capabil	74	
550	Ioan Beu	Apoldul Mic	Capabil	50	
551	Sebastian Meteșiu	Ludoșul Mare	Capabil	30	
552	Vasile Barbu	Miercurea	Capabil	66	
553	Ioan Glăjariu	Gîrbova	Capabil	21	
554	Ioan Blaga	Reciu	Capabil	53	
555	Nicolae Armean	Cărpiniș	Capabil	220	
556	Ioan Șerb	Poiana	Capabil	220	
	Ioan Ban	Poiana	Capabil	75	
557	Nicolae Genie	Rod	Capabil	34	
558	Ioan Cantor	Dobrini	Capabil	40	
559	Moise Albu	Apoldul Mare	Capabil	45	
560	Vasilie Popovici	Săcel	Capabil	25	
561	Vasilie Lupu	Mag	Capabil		

* Neindentificate.

Nr. crt.	Numele și pronumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
----------	---------------------	-------------------------------	-------------------------------------	---------------------------------	------

Cercul Sighișoarei

562	Nicolae Iliovici	Daneș	Capabil	76	
563	Ioan Oprea	Laslea Mare	Capabil	26	
564	Ioan Lungociu	Seleușul Mic	Capabil	29	
565	Vasile Ruhan	Șaeș	Capabil	55	
566	Achim Ticușan	Trapold	Capabil	49	
567	George Grusea	Hendorf	Capabil	36	
568	Bucur Crăciun	Netuș	Capabil	14	
569	Dumitru Ticușan	Țelina	Capabil	60	
570	Ioan Constandin	Daia Săsească	Capabil	89	
571	Const. Călugăru	Saschiz	Capabil	61	
572	Ioan Anton	Archita	Capabil	44	
573	Onufrie Bărdașu	Beia	Capabil	35	
574	Andrei Dumbrava	Bundorf *	Capabil	94	
575	Pavel Lăpădat	Rodeș	Capabil	41	
576	Pr. Ioan Ganea	Bodogaia de Jos	Capabil	41	
577	Pr. Atanasie Onița	Porumbul-Mare	Capabil	36	

Cercul I al Solnocului

578	Ioan Ciubăncan	Baba	Capabil	46	
579	Lazăr Ioan	Gostila	Capabil	35	
580	Andrei Ciubăncan	Gălgău	Capabil	30	
581	Simion Cantor	Fălcușa	Capabil	11	
582	Dim. Năstase	Poiana Blenchiei	Capabil	50	
583	Vasilie Tunuș	Carolyfalva *	Capabil	49	
584	Vasilie Micu	Vima-Mare	Capabil	32	
585	Grigoriu Grifan	Poiana Ciceului	Capabil	40	
586	Petru Murășan	Ding	Capabil	50	
587	Ignatie Sima	Curtuișul de Sus	Capabil	50	
588	Achim Bolvai	Dobricel	Capabil	24	
589	Grigore Peștean	Ciceu-Giurgești	Capabil	63	
590	Andrei Bogdan	Ciceu-Corabie	Capabil	29	
591	George Deac	Ciceu-Hășmaș	Capabil	18	
592	Vasilie Popovici	Gîrbou	Capabil	34	
593	Ioan Hango	Măgoagea	Capabil	45	
594	Const. Bodea	Chiuești	Capabil	45	
595	Nicolae Mureșan	Negrești	Capabil	45	
596	Gavril Lușergian	Olpret	Capabil	60	
597	Pr. Ilie Miclea	Ciobăncuța de Sus	Teologia	26	
598	Pr. Ioan Crăciunaș	Ciobăncuța de Jos	Teologia	24	
599	Sandu Pop	Nehoiu	Capabil	30	
600	Pr. Petru Gavruș	Iescu	Teologia	27	

Cercul II al Solnocului

601	Ioan Bene	Văleni	Capabil	23	
602	Ilie Hărăguș	Poiana Porcului	Capabil	21	
603	Timoftei Cupșa	Cupșeni	Capabil	25	
604	Eliseu Griguța	Stoiceni	Capabil	18	
605	Filip Pop	Rohi	Capabil	23	

* Neidentificate.

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
606	Mihail Bene	Mașca	Capabil	21	
607	Teodor Chereș	Costeni	Capabil	31	
608	Pavel Bolbosu	Borcut	Capabil	20	
609	Alexe Petrehuș	Debreținaș	Capabil	12	
610	Pavel Buda	Ungureni	Capabil	30	
611	Const. Cozma	Rogoz	Capabil	40	
612	Pavel Filip	Libotin	Capabil	25	
613	Pavel Perhaița	Suciul de Jos	Capabil	24	
614	Teodor Bozu	Debrek *	Capabil	21	
615	George Tira	Inău	Capabil	30	
616	Andrei Tunsu	Peteritea	Capabil	17	
<i>Cercul Sicului</i>					
617	Ioan Moroșan	Diviciori	Capabil	38	
618	Toader Platon	Költke *	Capabil	60	
619	Vasile Vesa	Vița	Capabil	55	
620	Const. Moroșan	Băgaciu	Capabil	30	
<i>Cercul Turda</i>					
621	Ioan Apahidean	Agîrbiciu	Capabil	25	
622	Ioan Petranu	Banabic	Capabil	17	
623	Indrei Crapu	Grind-Cristur	Capabil	17	
624	Iacob Gherman	Cheța de Mureș	Capabil	27	
625	Simion Berendi	Sînmihaiul de Sus și de Jos	Capabil	31	
626	Moise Baci	Cristiiș	Capabil	13	
627	Spiridon Filip	Hidiș	Capabil	35	
628	Ioan Neamțu	Cucerdea-Ungurească	Capabil	24	
629	Teodor Stoica	Vaidasig	Capabil	23	
630	Aftemie Ban	Mociu	Capabil	40	
631	Ștefan Chiorean	Suat	Capabil	19	
632	Emanuil Pop	Căian	Capabil	40	
633	Ioan Fiscutean	Miheș	Capabil	16	
634	Ioan Avram	Frata	Capabil	13	
<i>Cercul Tg. Mureș</i>					
635	Protopop Partenie Trombitaș	Tg. Mureș	Teologie-Pedagog.	28	
636	Simion Grecu	Coronca	Capabil	22	
637	Ioan Nan	Murgești	Capabil	32	
638	Simion Coloceanu	Moșuni	Capabil	21	
639	George Nestia	Veța	Capabil	26	
640	Ioan Cocîș	Sîngeorzul de Mureș	Capabil	42	
641	Nicolae Stoicovici	Mureșeni	Capabil	61	
642	Ioan David	Cristurul de Mureș	Capabil	42	
643	Mihail Noian	Podeni	Capabil	51	
644	Zaharie Baci	Nazna	Capabil	41	
645	Filon Chiș	Morești	Capabil	16	
646	Ioan Ignat	Berghia	Capabil	48	

* Neidentificate.

Anexa II (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea unde funcționează	Capacitatea sau gradul de pregătire	Numărul elevilor (băieți, fete)	Obs.
647	George Bucur	Budiul de Cîmpie	Capabil	23	
648	Teodor Cosma	Icland	Capabil	45	
649	Ioan Damaschin	Petea	Capabil	27	
650	Vasilie Cristurean	Oarba de Mureș	Capabil	13	
651	Isidor Titiești	Sîngeorzul de Pădure	Capabil	93	
<i>Cercul Zlatna</i>					
652	Toader Sabin	Baia de Arieș	Capabil	55	
653	Daniel Paul	Zlatna	Capabil	37	
654	Pr. George Paul	Vultur	Teologia	27	
655	Pr. Nicolae Popescu	Valea Dosului	Teologia	27	
656	Andronic Slăbaș	Trîmpoaiete	Capabil	28	
657	Ioachim Stanislav	Bucium	Capabil	36	
658	Ștefan Paul	Poeni	Capabil	42	
659	Dionisie Adamovici	Abrud	Capabil	51	
660	Moise Suciu	Cărpiniș	Capabil	83	
661	Ioan Giurgiu	Poiana	Capabil	28	
662	Gherasim Narje	Sohodol	Capabil	38	
663	Gligor Tomuș	Arănieș	Capabil	39	
664	Gligor Jude	Vidra de Sus	Capabil	32	
665	Petru Joldeș	Nagy Aranyos *	Capabil	26	
666	Pr. Petru Nicula	Arada	Teologia	40	
<i>Cercul Zărandului</i>					
667	George Fareș	București, Șesuri și Cărăstău	Capabil	47	
668	Petru Moiescu	Bertin, Lunca, Tătărești și Prihodiște	Capabil	34	
669	Ioan Anghel	Brad	Capabil	27	
670	Petru Lupea	Vaca	Capabil	35	
671	Aftenasie Berna	Valea Bradului	Capabil	24	
672	Ioan Jurca	Țebea, Rusca și Căraci	Capabil	93	
673	Alexandru Hidi	Luncoiul de Jos, Scroafa, Luncoiul de Sus și Podele	Capabil	36	
674	George Șiuluț	Ribița Mare și Uibărești	Capabil	29	
675	Aron Mozu	Felső Tulokfalu *, Also Tulokfalu *, Potingani și Ribița Mică	Capabil	41	

* Neidentificate.

A n e x a III

- Sibiu* : non est didascalus ab defectum salarii.
Șura-Mică : est didascalus et docet domo sua 10—12 pueros.
 Domus scholaris non est quia *non conceditur saxonibus*.
Ocna-Sibiului : Domus scholaris ab defectum loci et expensarum non est ; docet in domo sua 16 pueros cum salario 50 Rf. anno.
Topircea : Nihil est.
Ludoșul-Mare : Didascalus unitus non docet, solum disunitus qui salario 70 Rf. e Casa alodiali provisus est.
Apold : Deto deto deto.
Aciliu : Docet didascalus disunitus.
Tilișca : Idem.
Săliște : Non est didascalus ab defectum salarii, apud, disunitum discitur salario provisum.
Orlat : Nota omnibus hujas Schola regia.
Gurariului : nec didascalus, nec domnus est ; *disuniti bene stant*.
Poplaca : Nihil est, qui sunt valde pauci uniti.
Rășinari : Pro didascalo est salario 150 Rf W.W. Didascalus sub lite est apud disunitos docetur.
Sadu : Didascalus est. Sed discitur apud disunitum qui 150 Rf. W.W. e Casa alodiali 50 fl. m.c. alam. Regi habet.
Veștem : Hic existit schola normalam bene regula et provisi.
Cașolț : Didascalus est, sed nec domus scholaris est, nec docet ab defectum solutionis.
Nucet : Deto deto deto.
Săcădate : Didascalus habet e Casa alodiali 13 fl. 30 xr. docet autem in domo sua.
Colun : Adhuc nihil est, ab paucitatem unitorum est.
Brad : Adhuc nihil est.
Cirța : Docet in domo sua valde paucas absquae ulo salario ; domus schol, non est, ab paupertatem.
Hamba : Docet 30 pueros sine salario in domo sua, quia *Saxones non concedunt locum pro schola valachica*.
Slimnic : Non est didascalus.
Vurpăr : Docet 20 pueros absquae ulla solutione, *domo pro schola aedificare retardant Saxones*¹.

*

- Sibiu* : Nu este învățător din lipsa salariului.
Șura-Mică : Este învățător și învață 10—12 copii în locuința sa. Local de școală nu este nefiind îngăduit de sași.
Ocna Sibiului : Din lipsa localului de școală, învățătorul ține lecțiile în casa sa cu 16 copii pentru un salariu de 50 Rf. pe an.
Topircea : Nu e nimic.
Ludoșul Mare : Învățătorul unit nu învață ; numai cel neunit căruia i se plătesc 70 Rf. din casa comunală.
Apold : Deto deto deto.
Aciliu : Ține școală numai învățătorul neunit.
Tilișca : Idem.
Săliște : Nu este învățător din lipsă de salariu ; se învață la cel ortodox, care este cu salariu.
Orlat : Funcționarea școlii este pe deplin asigurată de împărăție.
Gurariului : N-au nici școală, nici dascăl ; în schimb neuniții stau bine.
Poplaca : Nu e nimic, fiind uniți foarte puțini.
Rășinari : Pentru dascăli este salariu de 150 Rf ; dascălul unit lipsind, învață la neuniți.

¹ Datat : Cibini 20 apr. 1827 — Nicolaus Maniu adtor. protop. *Arhivele Statului Blaj*, dosar 1827/86.

- Sadu** : Dascăl este. Inșă se învață numai la neuniți, plătindu-se învățătorul acestora cu 150 Rf. din casa comunală, plus 50 Rf. de la Gubernium.
- Veștem** : Aici există școală normală bine întocmită și asigurată cu salarii.
- Cașolf** : Este învățător, inșă nu-i local de școală și nici nu se învață din lipsa salariului.
- Nucet** : Deto deto deto.
- Săcădate** : Învățătorul e plătit din casa comunală cu 13 fl. și 30 creițari, inșă învață în casa sa (copiii).
- Colun** : Pină acum nu e nimic din cauza numărului mic al uniților.
- Brad** : Pină acum nu e nimic.
- Sirța** : Învață în locuința sa foarte puțini și fără vreun salariu ; local de școală nu e, din cauza sărăciei.
- Hamba** : Învață 30 de copii fără salariu în casa sa, căci sașii nu vor să cedeze teren pentru școala românească.
- Slimnic** : Nu este învățător.
- Vurpăr** : Învață 20 de copii fără nici o plată ; construirea localului de școală e împiedicată de sași.

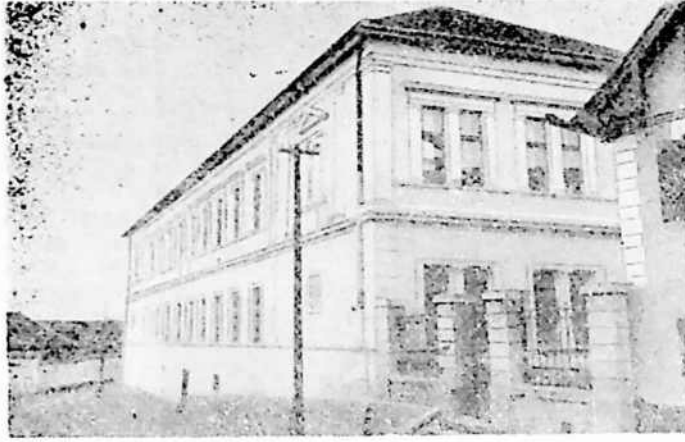

Localul vechii școli grănicerești
(sec. al XVIII-lea) din Orlat.

Clădirea vechiului liceu blăjean și a școlii de obște.

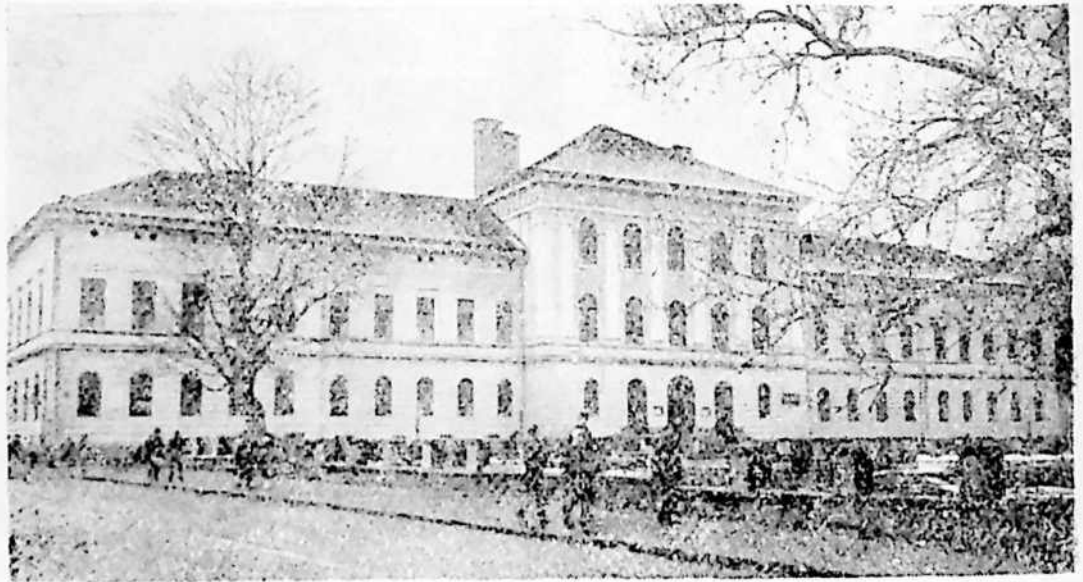

Școala primară din Rășinari (clădită și inaugurată în 1837).

Vechea școală românească de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului.

Liceul „Andrei Țaguna” din Brașov.

Gheorghe Barițiu

Simion Bărnuțiu

Timotei Cipariu

A. Papiu-Ilarian

BIBL. FAC. FILOL.-IST. SIBIU
INV. NR. ~~3609 71~~

Nr. colilor de tipar : 14,75
Planșe 3 p.

Intreprinderea Poligrafică „Banat”,
Timișoara, Calea Aradului, nr. 1A,
Republica Socialistă România.

Comanda nr. 381/1829

84

4956

Lei 9,90

Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu